

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 8

e.— Kčs

Z OBSAHU

VLACHYNSKÝ, Karol: Národohospodárska rentabilita v socialistickej ekonomike — TUTKA, Jozef: O možnostiach odvodenia (vyčíslenia) diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve — MARKUŠOVÁ, Mária: Problematika licencií z hľadiska interakcie vedecko-technického rozvoja a vonkajších ekonomických vzťahov (so zameraním na ČSSR) — GÁL, Fedor: Ešte raz o otvorených problémoch prognózovania — CZESANY, Slavoj: Struktúra ekonomického rastu vo vzťahu k intenzifikačnému procesu v ČSSR — KOMÍNKOVÁ, Zora: Diela svetových ekonómov v slovenských prekladoch: päťročná bilancia edície Nakladateľstva Pravda — Recenzie — Z novej ekonomickej literatúry — Správy

Ekon. Čas., 33, 1985, č. 8, s. 689–776

ISSN 0013–3033

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Casopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonomie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Příklad, Pavel Rapoš, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v apríli 1985.

OBSAH

State

VLACHYNSKÝ, Karol: Národohospodárska rentabilita v socialistickej ekonomike	692
TUTKA, Jozef: O možnostiach odvodu (vyčíslenia) diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve	709

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

MARKUŠOVÁ, Mária: Problematika licencií z hľadiska interakcie vedecko-technického rozvoja a vonkajších ekonomických vzťahov (so zameraním na ČSSR)	720
--	-----

Diskusia

GÁL, Fedor: Ešte raz o otvorených problémoch prognózovania	734
--	-----

Prehľady a glosy

CZESANÝ, Slavoj: Štruktúra ekonomického rústu ve vztahu k intenzifikačnému procesu v ČSSR	744
KOMÍNKOVÁ, Zora: Diela svetových ekonómov v slovenských prekladoch: päťročná bilancia edície Nakladateľstva Pravda	755

Recenzie

BOUŠKA, J. – ČERNÝ, M. – GLÜCKAUFOVÁ, D.: Interaktivní postupy rozhodování – J. Sojka	763
FAREK, J.: Energetická krize a socialistické společenství – D. Šíbl	766
Ekonomija truda (formy osuščestvlenija i puti uskorenija) – L. Rendoš	768
SOLUS, G. P. (red.): Sovremennyje transnacionalnyje korporacii – J. Černá	771

Z novej ekonomickej literatúry

KUBAŠ, P. a kol.: ASR v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe – J. Kondáš	773
BALÁZS, J.: Die Türkei. Das Phänomen des abhängigen Kapitalismus – J. Markuš	774

Správy

Za Josefom Niklom	776
-------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ВЛАХИНСКИ, Карол: Народнохозяйственная рентабельность в социалистической экономике	692
ТУТКА, Йозеф: Возможности вычисления дифференциальной ренты в лесном хозяйстве	709

Book Reviews

BOUŠKA, J. – ČERNÝ, M. – GLÜCKAUFOVÁ, D.: Interactive Decision Proceedings – J. Sojka – – – – –	763
FAREK, J.: Energetic Crisis and Socialist Society – D. Šibl – – – – –	763
Labour Economy (Realization Forms and Acceleration Ways) – L. Rendoš – –	768
SOLUS, G. P. (ed.): Contemporary Transnational Corporations – J. Černá – –	771

New Economic Literature

KUBAŠ, P. and Coll.: Automatized System of Management in Agricultural and Food Complex – J. Kondáš – – – – –	773
BALÁZS, J.: Turkey. The Phenomenon of Dependent Capitalism – J. Markuš – –	774

Reports

Josef Nikl in Memoriam – – – – –	776
----------------------------------	-----

Národohospodárska rentabilita v socialistickej ekonomike

VLACHYNSKÝ, Karol

V súčasnom období prechodu socialistickej ekonomiky od extenzívneho typu na intenzívny typ rastu sa do popredia záujmu dostáva ekonomická efektívnosť rozvoja. Základnými kategóriami charakterizujúcimi jej úroveň sú: produktivita práce a rentabilita. Zvýšená pozornosť venovaná efektívnosti vyvoláva teda aj rast významu rentability, a to najmä rentability posudzovanej z národohospodárskeho hľadiska.

Kategória národohospodárskej rentability však nie je dostatočne rozpracovaná a ekonomická prax nie je zatiaľ schopná spoľahlivejšie určiť mieru národohospodárskej rentability jednotlivých čiastkových reprodukčných procesov. Táto skutočnosť oslabuje aj objektívnosť hodnotenia efektívnosti alokácie zdrojov.

V predkladanej stati chceme poukázať na obsah kategórie národohospodárskej rentability v socialistickej ekonomike a na problémy kvantifikácie jej miery.

I. Rentabilita a jej miera

Kategória rentability vyjadruje vzťahy pri tvorbe nadproduktu. Vo všeobecnosti teda *rentabilitu reprodukčného procesu definujeme ako jeho schopnosť prinášať nadprodukt.*

Tvorba nadproduktu je podmienkou rozvoja každej spoločnosti. Úsilie o maximalizáciu nadproduktu je podstatným prejavom zákona ekonómie času. Nepramení teda len z istej historickej formy výroby, ale je vlastná každej výrobe. Preto aj kategória rentability vyjadruje všeobecnú stránku výroby a realizácie nadproduktu v rámci výrobných vzťahov každej triednej spoločensko-ekonomickej formácie.¹

¹ „Kapitál nevynašiel nadprácu. Všade, kde časť spoločnosti má monopol na výrobné prostriedky, musí robotník, slobodný alebo neslobodný, pridať k pracovnému času ne-

Súčasne je však rentabilita spätá aj s rozvojom výrobných síl. Na každom stupni rozvoja výrobných síl je predpokladom tvorby nadproduktu vynakladanie práce pri spoločensky priemerných podmienkach organizácie reprodukčného procesu a vybavenia živej práce výrobnými fondmi. Len vtedy môže živá práca dosahovať spoločensky priemernú produktivitu a aj príslušný reprodukčný proces môže byť rentabilný. V tom je aj vnútorná spätosť produktivity práce a rentability ako zložiek všeobecnejšej kategórie efektívnosti.

Práve tak ako hodnotu produktu, ani hodnotu nadproduktu nemožno v tovarovom hospodárstve vyjadriť priamo, ale len prostredníctvom peňaží. Peňažné vyjadrenie hodnoty (modifikovanej spôsobom charakteristickým pre danú spoločensko-ekonomickú formáciu a stupeň jej rozvoja) vystupuje vo forme ceny a peňažné vyjadrenie nadproduktu vo forme čistého dôchodku.

Preto *pri praktickom riadení ekonomiky chápeme rentabilitou reprodukčného procesu jeho schopnosť prinášať čistý dôchodok*. V tomto zmysle je schopnosť prinášať čistý dôchodok javovou formou rentability.

V dôsledku využívania rozdeľovacej funkcie ceny v socialistickej ekonomike sa však čistý dôchodok nemusí realizovať, a spravidla sa ani nerealizuje v jednotlivých hospodárskych organizáciách v rozsahu, v akom sa tam vytvoril, ceny sa odkláňajú od hodnoty. Výrobné prostriedky sa realizujú za veľkoobchodné ceny bez dane z obratu a časť čistého dôchodku vytvoreného pri ich výrobe sa realizuje prostredníctvom cien spotrebných predmetov, ktoré sú zaťažované z rôznych dôvodov diferencovanou daňou z obratu. Nižšie ocenenie výrobných prostriedkov samozrejme znamená aj nižšie peňažné vyjadrenie materiálových nákladov, nižšie ocenenie viazaných výrobných fondov vyúsťujúce v nižších odpisoch. Ovplyvňuje preto istým spôsobom peňažné vyjadrenie všetkých hodnotových veličín v národnom hospodárstve.

Uvedené skutočnosti vedú k rozdielnemu posudzovaniu rentability jednotlivých čiastkových reprodukčných procesov (resp. jednotlivých výrobkov ako ich výsledku) z hľadiska národohospodárskeho i podnikového.

Národohospodárska rentabilita vyjadruje čistý dôchodok skutočne *vytvorený* v danom organizačnom článku hospodárstva (odvetvie, VHJ, podnik), resp. v danom čiastkovom reprodukčnom procese (pri výrobe istého druhu, skupiny, resp. jednotlivého výrobku). Posudzuje prínos daných procesov k dosahovaniu konečných národohospodárskych výsledkov. Preto je významným ukazovateľom efektívnosti z hľadiska národného hospodárstva ako celku.

Na rozdiel od toho *podniková rentabilita* (niektorí autori ju označujú ako chozrasčotnú rentabilitu) vyjadruje časť čistého dôchodku skutočne

vyhnutnému na zachovanie svojej existencie nadbytočný pracovný čas, aby vyrobil životné prostriedky pre vlastníka výrobných prostriedkov, nech už tým vlastníkom je aténsky aristokrat, etruský teokrat, cisár romanus, normanský barón, americký otrokár, valašský bojar, moderný landlord alebo kapitalista" [1, s. 242].

realizovanú vo forme zisku [resp. aj v iných formách, okrem dane z obratu] v danom organizačnom článku, resp. v čiastkovom reprodukčnom procese. Je úzko zviazaná s chozrasčotným princípom hospodárenia, je nástrojom hmotnej stimulácie organizácií a ich pracovných kolektívov. [Podrobnejšie napr. [2, s. 158–159].]

Rentabilitu však nemožno kvantifikovať len masou čistého dôchodku, ale aj jeho reláciou k spoločenským zdrojom vynaloženým, resp. viazaným pri jeho tvorbe. Toto relatívne vyjadrenie rentability označujeme pojmom *miera rentability*. Hovoríme teda o miere národohospodárskej rentability a o miere podnikovej rentability. V tomto príspevku sa zameriavame na problematiku prvej z nich.

Základnými podmienkami charakterizovania národohospodárskej rentability istého čiastkového reprodukčného procesu [resp. istej produkcie ako výsledku tohto procesu] prostredníctvom jej miery je jednak kvantifikovanie vytvoreného čistého dôchodku, jednak určenie spotreby [resp. viazanosti] spoločenských zdrojov podmieňujúcich tvorbu príslušného čistého dôchodku. V oboch prípadoch ide o úlohu neobyčajne zložitú.

II. Určovanie vytvoreného čistého dôchodku

Čistý dôchodok je peňažným vyjadrením hodnoty nadproduktu. Nadprodukt vytvorený pri výrobe istého produktu kvantifikujeme ako rozdiel medzi spoločensky nevyhnutnými nákladmi práce na tento produkt (teda jeho hodnotou) a medzi individuálnou spotrebou živej a zhmotnenej práce u príslušného výrobcu. Peňažným vyjadrením hodnoty je cena a peňažným vyjadrením individuálnej spotreby živej a zhmotnenej práce výrobcu sú vlastné náklady. Čistý dôchodok teda tým adekvátnejšie vyjadruje hodnotu nadproduktu, čím presnejšie ceny a vlastné náklady vyjadrujú svoj ekonomický obsah.

1. Vzniká otázka, do akej miery ceny jednotlivých výrobkov, za ktoré realizujú naši socialistickí výrobcovia svoju produkciu (t. j. veľkoobchodné ceny, nákupné ceny poľnohospodárskej produkcie a kúpne ceny zahraničného obchodu), vyjadrujú spoločensky nevyhnutné náklady práce.

Plánovité formovanie cien je v zásade založené na nákladoch ako na vyjadrení živej a zhmotnenej práce spotrebovanej v reprodukčnom procese. Z hľadiska rentability nás však zaujíma predovšetkým masa čistého dôchodku, ktorá sa má v plánovanom období v hospodárstve realizovať, aby sa zabezpečili jeho potreby.

Vývoj masy čistého dôchodku odzrkadľuje niektoré významné národohospodárske proporcie. Je výsledkom rastu masy národného dôchodku a jeho prvotného rozdelenia na mzdy pracovníkov výrobnjej sféry a čistý dôchodok. Pomer tohto prvotného rozdelenia, t. j. pomer masy čistého

dôchodku k mzdám pracovníkov výrobnjej sféry (niektorí ekonómovia ho nazývajú normou čistého dôchodku) má dlhodobú tendenciu narastať. Odzrkadľuje tempo rastu nominálnych miezd pracovníkov výrobnjej sféry, zvyšujúcu sa fondovú náročnosť prírastku národného dôchodku a predstih rastu spoločenskej spotreby pred tempom rastu miezd vo výrobnjej sfére. Súčasne sa prejavuje dlhodobá tendencia znižovania pomeru masu čistého dôchodku k celkovej sume výrobných fondov.² Celkovú masu čistého dôchodku istým spôsobom ovplyvňujú aj ďalšie skutočnosti, ako je rast produktivity práce a jej predstih pred rastom priemerných miezd, typ rozvoja (investične náročný alebo investične úsporný), štruktúrne zmeny v ekonomike a i.³

Druhým krokom procesu plánovitého formovania cien je rozhodnutie ekonomického centra o tom, akými formami a v akých reláciách sa má celková masa čistého dôchodku realizovať. Základnými formami čistého dôchodku je zisk a daň z obratu.⁴ Majú rovnakú ekonomickú podstatu, a preto sa stretávame aj s formuláciou, že daň z obratu je len osamostatnenou časťou zisku.⁵

Reláciu medzi ziskom a daňou z obratu v socialistickej ekonomike ovplyvňuje najmä stupeň rozvoja chozrasčotného hospodárenia organizácií výrobnjej sféry, v ekonomike používané modely cien, ako aj rozsah špecifických úloh, ktoré má daň z obratu plniť.

Rozvíjanie chozrasčotu je charakterizované rastom hmotnej zainteresovanosti hospodárskych organizácií a ich pracovníkov na dosahovanom výsledku hospodárenia zvyšovaním samofinancovania ich decentralizovaných potrieb. Ako zdroj tu vystupuje zisk, a preto nástup ekonomických reforiem v polovici šesťdesiatych rokov, znamenajúci významný pokrok v rozvoji chozrasčotného systému hospodárenia, bol vo všetkých európskych socialistických štátoch sprevádzaný rastom podielu zisku na realizácii čistého dôchodku.

² Na základe toho niektorí ekonómovia prichádzajú k záveru, že aj v socialistickej ekonomike pôsobí zákonitá tendencia znižovania miery zisku (pričom pojmom zisk chápu celkový čistý dôchodok). Pozri [3, s. 317]. Zaujatie stanoviska k takému záveru by si vyžadovalo podrobnejšiu analýzu problému.

³ Podrobný rozbor niektorých uvedených vplyvov pôsobiacich na masu čistého dôchodku pozri [4, s. 21–24 a i.].

⁴ Za základné ich označujeme preto, že takto sa člena v procese prvotného rozdeľovania. Ďalšie formy čistého dôchodku, ako je úrok, pokuty a penále, sú svojím ekonomickým charakterom vlastne formami znovurozdeľovania zisku.

Uvedomujeme si, že označenie zisku za formu čistého dôchodku obsahuje v sebe aj isté zjednodušenie. Tá časť zisku, ktorá sa v procese znovurozdeľovania dostáva pracovníkom výrobnjej sféry vo forme odmien a prémie, je svojím ekonomickým charakterom súčasťou produktu pre seba, a nie súčasťou nadproduktu.

⁵ „Daň z obratu je svojou podstatou historicky a organizačne osamostatnenou časťou zisku. V dôsledku toho má samostatný charakter pohybu a plní špecifické funkcie (spolu s funkciami spoločnými pre zisk a daň z obratu). To sa stalo základom pre nazeranie na daň z obratu ako na samostatnú formu čistého dôchodku, priamo odčerpávanú spoločnosťou“ [5, s. 15].

Pokiaľ die o *modely cien*, máme tu na mysli pôsobenie modelov uplatňovaných v oblasti konštrukcie veľkoobchodných cien, nákupných cien poľnohospodárskej produkcie a kúpnych cien zahraničného obchodu.

V odvetviach realizujúcich svoju produkciu za veľkoobchodné ceny je masa čistého dôchodku realizovaného formou dane z obratu rozdielom medzi sumou realizovaných spotrebných predmetov ocenených maloobchodnými cenami zníženými o obchodné rozpätie a medzi sumou nákladov a zisku organizácií vyrábajúcich spotrebné predmety. Pritom masa zisku — ako sme už upozornili — je ovplyvňovaná stupňom rozvoja chozrasčotného hospodárenia príslušných organizácií.

V poľnohospodárstve, realizujúcim svoje produkty za nákupné ceny, je situácia odlišná. Takmer všeobecne sa priznáva, že hodnota celej produkcie je určovaná priemernou individuálnou hodnotou produkcie vyrábanej v relatívne najhorších podmienkach, pri ktorých spoločnosť považuje výrobu daných poľnohospodárskych produktov za potrebnú. V dôsledku toho objektívne jestvuje diferenciálna renta. Používaný model cien rozhoduje o tom, do akej miery sa aj táto diferenciálna renta zahrnie do nákupných cien. Pri nákupných cenách stanovených na báze priemernej výrobných podmienok, ktoré sa uplatňujú u nás (ale aj pri použití pásmových nákupných cien uplatňovaných v ZSSR), do zisku poľnohospodárskych organizácií sa premieta len časť diferenciálnej renty. Zvyšok sa realizuje až v nadväzujúcich organizáciách (najmä v potravinárskom priemysle), a to vo forme dane z obratu.

Kúpne ceny zahraničného obchodu sa odvíjajú od zahraničných cien oscilujúcich — v dôsledku mnohých konkrétnych faktorov pôsobiacich na jednotlivých trhoch — istým spôsobom okolo svetovej hodnoty príslušných produktov. Odzrkadľujú jednak úroveň dosahovaných zahraničných cien,⁶ jednak — prostredníctvom platného dvojzložkového kurzu (t. j. oficiálneho menového kurzu a vnútorného reprodukčného cenového vyrovnania) — aj vývoj celkovej efektívnosti nášho exportu.

Pokiaľ ide o plnenie špecifických úloh, vyslovuje sa v súčasnosti názor, že daň z obratu by mala dosahovať objem, ktorý by umožnil kryť z nej spoločenskú spotrebu,⁷ a súčasne štrukturálne ovplyvňovať celú spotrebu v súlade s potrebami spoločnosti (z hľadiska zdravotného, sociálneho, ekologického, z hľadiska pôsobenia na dopyt pri obmedzenej ponuke a i.).

Tretím krokom plánovitého formovania cien je *určovanie cenových*

⁶ Treba mať na zreteli, že v súčasných podmienkach triedne rozdeleného sveta je úroveň nami dosahovaných zahraničných cien ovplyvňovaná na trhoch v nesocialistických štátoch aj diskriminačnými opatreniami voči ČSSR ako socialistickej krajine.

⁷ V dôsledku ekonomickej reformy "... sa v dani z obratu začala v zásade odrážať tá časť hodnoty produktu pre spoločnosť, ktorá sa používa na nevýrobné potreby" [4, s. 64].

„Daň z obratu, i keď nie je účelovým príjmom štátneho rozpočtu, mala by kryť najmä spoločenskú spotrebu“ [6, s. 83].

hladin odvetví, odborov a konkrétnych cien jednotlivých výrobkov. Tým sa — pri danej úrovni nákladovosti — vymedzuje aj objem a formy čistého dôchodku, ktoré sa v nich majú realizovať.

Pokiaľ ide o rozvrhnutie zisku do cien, uskutočňuje sa zväčša tak, že k nákladom sa pripočítava zisková prirážka ako normatívne stanovená zložka ceny. Z tohto hľadiska nie je rozhodujúce, aký typ ceny sa uplatňuje. Dôležité je, že zisk sa určuje v istom, podľa zvolených kritérií vopred určenom, objeme.

Taký postup bol zatiaľ v socialistickej ekonomike takmer výlučný [7]. Pri cenovej tvorbe bral zreteľ predovšetkým na podmienky výroby, a to prevažne len podmienky vnútri štátu (základom ceny jednotlivých druhov výrobkov boli ich priemerné odvetvové náklady). Málo sa brali do úvahy podmienky spotreby (t. j. ako jednotlivé výroby uspokojujú potreby spoločnosti), hoci vynaložená práca je spoločensky nevyhnutná len v tej miere, v akej sa vynakladá v súlade s potrebami spoločnosti.

V období prechodu socialistických ekonomík na intenzívny typ rozvoja sa stále nástojčivejšie nastoľuje požiadavka, aby ceny čo najadekvátnejšie vyjadrovali spoločensky nevyhnutné náklady práce⁸. Naplňať v praxi túto vo všeobecnosti akceptovanú zásadu však znamená brať stále viac do úvahy jednak podmienky výroby nielen z vnútorného, ale aj z medzinárodného hľadiska, jednak podmienky spotreby, a to zasa nielen vnútri štátu, ale aj pri exporte. Len takto stanovené ceny môžu úspešne plniť svoju kritériálnu funkciu, majú parametrický charakter.

V súčasnosti majú parametrický charakter kúpne ceny zahraničného obchodu, dosahované pri exporte našich výrobkov. Zisk dosahovaný pri realizácii jednotlivých výrobkov v zahraničí nie je už normatívne stanovený, ale je rozdielom medzi parametrickou cenou a dosahovanými nákladmi. Obdobne parametrický charakter majú aj kúpne ceny importovaných komodít. Preto sa aj oficiálne formuloval zámer, aby sa tendencie vo vývoji relácií zahraničných cien primerane premietli do vnútorných veľkoobchodných cien.⁹

Možno konštatovať, že práve v objektivizácii veľkoobchodných cien, odvíjanej od zahraničných cenových relácií, dosiahol sa v našej ekonomike výrazný pokrok, a to v dvojakom smere:

⁸ „Priblíženie ceny k spoločensky nevyhnutným nákladom práce zvyšuje jej stimulačnú úlohu v spoločenskej reprodukcii. Dlhodobé a značné odtrhnutie ceny od veličiny spoločenskej hodnoty produkcie vedie k oslabeniu stimulov rozvoja výroby, technického pokroku a boja za zvýšenie kvality produkcie“ [8, s. 145].

„Podmienkou ... rozvoja socialistickej ekonomiky po optimálnych trajektóriách je, že cena sa rovná modifikovanej hodnote, teda že platí princíp ekvivalencie ... pri akýchkoľvek odchýlkach ceny od hodnoty sa vývoj odchyľuje od svojich optimálnych trajektórií“ [9, s. 139].

⁹ „Kritériá efektívnosti vývozu uplatňovať pri tvorbe limitov veľkoobchodných cien, pri tvorbe cien nových výrobkov a výrobkov z novobudovaných investícií, ako aj pri rozhodovaní o zmenách veľkoobchodných cien“ [10, s. 59].

— Do veľkoobchodných cien surovín a materiálov sa v niekoľkých fázach premietol rast cien prvotných surovín, palív, energií a materiálov na svetových trhoch, ako aj rast vnútorných nákladov na ťažbu uhlia. V súlade s plánmi cenového vývoja sa tieto vyššie ceny postupne premietajú do cien nadväzujúcej produkcie (vrátane nákupných cien poľnohospodárskej produkcie), pričom sa podarilo zabezpečiť významný stupeň utlmenia.¹⁰

— Na objektivizáciu sústavy veľkoobchodných cien sa ako významné kritérium začala využívať efektívnosť vývozu (charakterizovaná rozdielovým ukazovateľom). Ide o to, že v prípade nízkeho rozdielového ukazovateľa a nadmernej vnútornej rentability sa plánovite znižuje úroveň veľkoobchodnej ceny a tým aj miera rentability v príslušnom výrobnom odbore.

Uvedené skutočnosti posilňujú parametrický charakter cien a ovplyvňujú celkovú masu zisku realizovaného v cenách.

Ďalším problémom je *rozvrhnutie dane z obratu do cien jednotlivých výrobkov*. Daň z obratu je formou rozdeľovania čistého dôchodku medzi druhmi výrobkov, medzi odbormi a odvetviami, ale aj medzi sektormi (časť čistého dôchodku vytvoreného v JRD sa realizuje formou dane z obratu v podnikoch potravinárskeho priemyslu). Realizácia dane z obratu sa uskutočňuje takmer výlučne len prostredníctvom cien spotrebných predmetov a služieb. Tak vzniká rozdielna úroveň realizácie čistého dôchodku v cenách výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov a výrazný rozdiel medzi čistým dôchodkom, ktorý sa v jednotlivých čiastkových reprodukčných procesoch vytvára a realizuje.¹¹

Rozvrhnutie masy dane z obratu do cien konkrétnych výrobkov a služieb (teda určovanie ich daňových sadzieb) je ovplyvňované predovšetkým snahou regulovať spotrebu v súlade so spoločenskými záujmami. Tým súčasne — v závislosti od štruktúry spotreby — dochádza k diferencovanej regulácii pomeru medzi nominálnymi a reálnymi dôchodkami jednotlivých sociálnych vrstiev a príjmových skupín obyvateľstva.

¹⁰ Pri komplexnej prestavbe veľkoobchodných cien k 1. 1. 1977 sa vstupy prvotných surovín, palív, energií a materiálov z dovozu do nášho reprodukčného procesu zvýšili o 25 mld Kčs v ročnom objeme a plne sa vo veľkoobchodných cenách utlmili.

Jednorazové úpravy v rokoch 1981 a 1982 znamenali zvýšenie cien vstupov o ďalších 60 mld Kčs v ročnom objeme, z toho sa priamo v cenách utlmila asi jedna tretina. A napokon k 1. 1. 1984 sa ceny vstupov do reprodukčného procesu zvýšili znova o 40 mld Kčs ročného objemu pri celkovom útlme viac ako jednej pätiny.

Pre obdobie 8. päťročnice sa ráta predovšetkým s pokračovaním objektivizácie cien finálnej produkcie pri celkovej tendencii znižovania cenovej hladiny. Podrobnejšie pozri [11, s. 7–33].

¹¹ Dvojaká hladina realizácie čistého dôchodku v cenách sa rozvinula v ZSSR v období budovania materiálno-technickej základne socializmu. Nebola vedome plánovaná, ale postupne vznikla ako dôsledok riešenia konkrétnych ekonomických problémov. Podrobnejšie pozri [12, s. 347–361] a [13, s. 45–52]. Tieto skúsenosti sa viac-menej automaticky prevzali do cenovej tvorby aj ďalších socialistických krajín.

Ako riešenie uvedených problémov je celkom dobre možné predstaviť si systém dane z obratu určovanej jednotnou percentuálnou sadzbou z hodnoty čistej produkcie (resp. z jej modifikácie, akou sú upravené vlastné výkony). Špecifické úlohy súčasnej dane z obratu, spojené so štruktúrnym ovplyvňovaním spotreby, by potom musela prevziať samostatná platba.¹²

Záverom k problematike cien možno konštatovať, že v súčasnosti pri realizácii produktov a služieb hospodárskych organizácií pôsobia v našej ekonomike *štyri cenové okruhy*. Hladiny cien týchto okruhov sa od seba líšia rozdielnym vzťahom k hodnote a v dôsledku toho aj rozdielnym vzťahom vytvoreného a realizovaného čistého dôchodku.

Prvým cenovým okruhom sú veľkoobchodné ceny bez dane z obratu, za ktoré sa realizujú výrobné prostriedky. Hladina týchto cien je výrazne pod hodnotou (vnútroštátnou, národnou) a v ich rámci sa vo forme zisku realizuje len časť vytvoreného čistého dôchodku.

Druhý okruh tvoria nákupné ceny poľnohospodárskej produkcie. Ich hladina (aj keď v rôznom rozsahu) je vo všetkých európskych socialistických štátoch určená pod vnútroštátnou hodnotou. Značná časť vytvoreného čistého dôchodku, ktorý má charakter diferenciálnej renty, sa v rámci tohto okruhu nerealizuje.

Ako tretí okruh môžeme označiť veľkoobchodné ceny s daňou z obratu, za ktoré sa realizujú spotrebné predmety. Ich hladina je na úrovni vnútroštátnej hodnoty.¹³ V rámci tohto okruhu sa však realizuje značne vyšší čistý dôchodok, než sa vytvoril pri výrobe spotrebných predmetov, pretože sa tu realizuje aj istá časť nerealizovaného čistého dôchodku z prvého a druhého cenového okruhu.¹⁴

Za štvrtý cenový okruh považujeme kúpne ceny zahraničného obchodu, ktoré oscilujú okolo svetovej hodnoty príslušných produktov.¹⁵ Ich

¹² Pravda, možno namietať, že súčasný systém, pri ktorom sa rozhodujúca masa dane z obratu platí až pri presune spotrebných predmetov do obchodných organizácií, posúva realizáciu príslušnej časti čistého dôchodku bližšie ku konečnej spotrebe.

Proti tomu možno argumentovať, že dôsledné uplatnenie tohto princípu by malo vyúsťovať do návrhu, aby daň z obratu platili až obchodné organizácie v nadväznosti na konečnú realizáciu tovarov. Taký návrh sa nikdy vážne neformuloval.

Okrem toho s čistou produkciou zväzujeme v súčasnosti reguláciu miezd, a to rovnako pri výrobe výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov. Rovnako oprávnené by preto bolo možné viazať s ňou aj realizáciu dane z obratu.

¹³ Túto tézu zastáva mnoho ekonómov. To však neznamená, že sa jednoznačne prijíma. Podrobnejšie v [14, s. 162].

¹⁴ V rámci tretieho cenového okruhu nedochádza k realizácii plnej sumy čistého dôchodku vytvoreného a nerealizovaného v rámci prvého a druhého cenového okruhu. Realizuje sa tu len tá jeho časť, ktorá pripadá na výrobné prostriedky spotrebované pri výrobe spotrebných predmetov. Nerealizuje sa časť pripadajúca na výrobné prostriedky spotrebované v rámci I. skupiny (t. j. pri výrobe výrobných prostriedkov), resp. v nevýrobnej sfére.

¹⁵ Uvedomujeme si, že toto tvrdenie je zjednodušené. Kúpne ceny sa vyjadrujú v korunách, a preto na ich výšku okrem situácie na kokonkrétnom zahraničnom trhu vplyva aj realnosť kurzu a jeho redukčných koeficientov (vnútorného reprodukčného cenového vyrovnania).

prostredníctvom sa realizuje celý čistý dôchodok vytvorený pri výrobe exportovaných výrobkov.

2. Pre určovanie čistého dôchodku vytvoreného v priebehu istého čiastkového reprodukčného procesu je rovnako významné aj zodpovedanie druhej otázky: do akej miery vlastné náklady ako peňažné vyjadrenie spotreby živej a zhmotnenej práce zodpovedajú svojmu ekonomickému obsahu.

Materiálové náklady a odpisy zo základných prostriedkov a predmetov postupnej spotreby domácej produkcie sú zrejme podhodnotené, nevyjadrujú plne príslušnú časť spoločenských nákladov. Je to preto, že organizácie nakupujú výrobné prostriedky za ceny bez dane z obratu, teda za ceny neobsahujúce celý čistý dôchodok vytvorený pri ich výrobe.

Materiálové náklady a odpisy týkajúce sa spotreby (resp. opotrebovania) výrobných prostriedkov získavaných importom zodpovedajú hladine kúpnych cien zahraničného obchodu. Sú teda — v relácii k spotrebe výrobných prostriedkov z domácej produkcie — ocenené vyššie. Je to jednak preto, že s ohľadom na nízku efektívnosť vývozu prepočet zahraničnej ceny dovážaných výrobkov dvojjložkovým kurzom vedie k ich relatívne vysokému korunovému oceneniu, jednak preto, že v ich cenách sa realizuje celý čistý dôchodok zahraničných výrobcov.

Vo vlastných nákladoch sa neúplne, resp. v niektorých prípadoch vôbec neodzrkadľuje rozsah a kvalita v reprodukčnom procese používaných prírodných zdrojov. Je pravda, že tieto zdroje vo svojej pôvodnej forme ako „dary prírody“ nie sú produktom práce, nemajú teda hodnotu. Aby však mohli plynule vstupovať do reprodukčného procesu bez toho, žeby sa zhoršovali životné podmienky obyvateľstva, vyžaduje sa vynakladanie stále vzrastajúcej masy živej a zhmotnenej práce. Pri svojom pôsobení v reprodukčnom procese majú prírodné zdroje isté špecifiká, no vystupujú v zásade ako výrobné prostriedky. V dôsledku toho nadobúdajú v podmienkach pôsobenia tovarovo-peňažných vzťahov hodnotovú formu.

Položky, ktoré by sa mali v súvislosti s využívaním prírodných zdrojov zahrnúť do vlastných nákladov, majú rôznorodý charakter.

Pôda je nereprodukovateľným základným výrobným prostriedkom poľnohospodárskej výroby. Jej úrodnosť je významným faktorom efektívnosti vynakladania spoločenskej práce v rastlinnej výrobe a prirodzeným základom existencie diferenciálnej renty. V nákladoch poľnohospodárskych podnikov však peňažné ocenenie tohto faktora, ktoré by bolo možné označiť za „cenu používania pôdy určitej bonity“, nie je zahrnuté. Uplatňuje sa len ako kritérium pre odvod časti čistého dôchodku z poľnohospodárskych podnikov do štátneho rozpočtu (vo forme dane z pozemkov ako súčasti poľnohospodárskej dane).

Lesy sú reprodukovateľným výrobným prostriedkom. Náklady na ich

reprodukcii (náklady pestovateľskej činnosti) sa v našich podmienkach už zahŕňajú do nákladov podnikov lesného hospodárstva a uhrádzajú sa z tržieb za ťažené drevo.

V nákladoch organizácií zabezpečujúcich ťažbu nerastov by sa mali objaviť položky zodpovedajúce:

— nákladom vynakladaným spoločnosťou na vyhľadávanie ložísk týchto nerastov a na vytváranie podmienok pre ich zapojenie do reprodukčného procesu;

— peňažnému oceneniu diferencovanej vhodnosti jednotlivých ložísk pre priemyselné využitie, ktoré by vyjadrovalo bohatosť ložiska, čistotu a uloženie suroviny, lokalizáciu z hľadiska rozloženia spracovateľských kapacít, príp. ďalšie faktory rentového charakteru.

Používanie vodných zdrojov sa prejavuje v nákladoch hospodárskych organizácií jednak vo forme cien za vodu, jednak vo forme nákladov na čistenie odpadových vôd, resp. platieb za znečistenie vody. V súčasnosti tieto položky nezodpovedajú celkovým nákladom spoločnosti na získavanie vodných zdrojov a na zabezpečovanie ich čistoty, resp. objemom zdrojov, ktoré by boli potrebné na to, aby sa čistota vôd a tým aj životné podmienky obyvateľstva ďalej nezhoršovali. Okrem toho ceny za vodu sú jednotné a nevyjadrujú diferencované spoločenské náklady na získavanie vody v jednotlivých oblastiach štátu.¹⁶

Rozvoj reprodukčného procesu má dopad aj na čistotu ovzdušia. Stále rastúca potreba prostriedkov na udržiavanie, resp. zlepšovanie tejto čistoty sa len neúplne prejavuje v nákladoch hospodárskych organizácií (vo forme nákladov na budovanie a prevádzku čistiacich zariadení a vo forme platieb za znečisťovanie ovzdušia).

Náklady súvisiace s používaním prírodných zdrojov zahrňujú teda náklady spojené s ich odkrývaním, udržiavaním, obnovovaním, rozširovaním a s ochranou životného prostredia. Ich spoločnou črtou z hľadiska reprodukčného procesu je, že umožňujú výrobnej sfére plynule používať prírodné zdroje. Preto ich niektorí autori označujú spoločným pojmom *náklady reprodukcie prírodných zdrojov* [15, s. 10], aj keď toto označenie nemožno pokladať za celkom výstižné.

Ak teda majú vlastné náklady hospodárskych organizácií plne odzrkadľovať svoj ekonomický obsah, mali by zahŕňať aj plné platby za používanie prírodných zdrojov. Objem týchto platieb by mal vyjadrovať jednak spoločenské náklady spojené s „reprodukciami“ týchto zdrojov, jednak rozdielnou kvalitou prírodných zdrojov podmienené diferencované predpoklady pre tvorbu pôdnej, banskej a polohovej renty.

Spotreba živej práce vo výrobnej sfére sa vo vlastných nákladoch hospodárskych organizácií odráža tiež neúplne a skreslene. Táto časť

¹⁶ V súčasnosti sa pripravuje návrh na úpravu cien vodného a stočného, ktorý by už mal uvedené skutočnosti brať do úvahy.

nákladov by totiž mala čo najúplnejšie vyjadrovať spoločenské náklady na jednoduchú reprodukciu pracovných síl, aby výrobná sféra vo svojich kalkuláciách plne oceňovala tento výrobný zdroj a efektívnosť jeho zámeny zhmotnenou prácou.

V našich súčasných podmienkach sa náklady reprodukcie pracovných síl uhradzujú na ťarchu nákladov hospodárskych organizácií len v pološke mzdové náklady a príspevky na sociálne zabezpečenie. Ďalšia časť sa uhradzuje zo zisku hospodárskych organizácií (prídely a použitie fondov odmien) a významný podiel ide na ťarchu spoločenských spotrebných fonodov finančne krytých prostriedkami štátneho rozpočtu (náklady na prípravu pracovných síl, na zdravotnú starostlivosť o pracujúcich a na dávky sociálneho zabezpečenia). Pri raste životnej úrovne pracujúcich sú vo všetkých troch zložkách zahrnuté nielen náklady na jednoduchú reprodukciu pracovných síl, ale aj na reprodukciu rozšírenú.

Spoločenská spotreba je v socialistickej spoločnosti stále rastúcou časťou spoločensky nevyhnutných nákladov reprodukcie pracovných síl. Preto v spoločnosti dosiahnutá priemerná úroveň spoločenskej spotreby pracovníkov výrobných sféry tvorí spolu s ich mzdami a inými formami odmien za prácu súčasť nevyhnutného produktu socialistickej spoločnosti. Na vyčísľovanie čistého dôchodku vytvoreného v jednotlivých čiastkových reprodukčných procesoch a v produktívnej sfére vcelku je preto potrebné, aby sa do nákladov hospodárskych organizácií zahŕňali plné náklady na jednoduchú reprodukciu pracovných síl — teda náklady vyjadrujúce čo najúplnejšie hodnotu nevyhnutného produktu.¹⁷

Skupina tzv. finančných nákladov, zahŕňaná v našej metodike do celkových nákladov hospodárskych organizácií, je vnútorne rôznorodá. Patrí sem poisťné, poplatky, úroky, príspevky na sociálne zabezpečenie, príspevky nadriadenému orgánu, manká a škody, pokuty a penále.

Časť týchto položiek má jednoznačne charakter peňažného vyjadrenia práce spotrebovanej pri výrobe a realizácii produkcie, a preto sa oprávnené zahŕňa do nákladov. Tak je to s príspevkami na sociálne zabezpečenie, s príspevkami na spoločnú činnosť nadriadených orgánov a s mankami a škodami.

Časť položiek je svojou ekonomickou podstatou formou rozdeľovania čistého dôchodku. Platí to o poisťnom, poplatkoch, úrokoch, pokutách a penále.¹⁸ S ohľadom na tento svoj charakter by nemali tvoriť súčasť nákladov organizácií, ale mali by sa uhrádzať až z rozdeľovania ich hospodárskych výsledkov. Také riešenie by viedlo nielen k väčšej teoretickej čistote vykazovaného zisku, ale bolo by užitočné aj z hľadiska intenzity pôsobenia nástrojov hmotnej zainteresovanosti.

¹⁷ V tejto súvislosti by bolo potrebné riešiť problém vymedzenia kritéria na určenie tej časti spoločenskej spotreby, ktorú možno označiť za bezprostredne spojenú s reprodukciou pracovnej sily.

¹⁸ Odlišný názor na túto čiastkovú otázku má A. Fabričnov [26, s. 51, 112—128 a i.]. Na základe interpretácie prác K. Marxa a V. I. Lenina argumentuje, že do vlastných nákladov ako faktických výdavkov podniku spojených s jednoduchou reprodukciou je potrebné a správne zahrnúť viaceré prvky nadproduktu, konkrétne poisťné, úroky za krátkodobý neinvestičný úver a pod.

Istým spôsobom je sporný charakter položky nákladov na technický rozvoj (resp. príspevkov organizácií do fondov technického rozvoja). Ich podstatnú časť možno posudzovať ako nevyhnutné pravidelné vynakladanie prostriedkov, aby sa mohol výrobný proces reprodukovat' na spoločensky priemernej úrovni. Z tohto hľadiska by bolo oprávnené ich zaradenie do nákladov tak, ako je to v súčasnosti v našej metodike. Z iného hľadiska však možno argumentovať tým, že výdavky vedecko-technického rozvoja smerujú vždy k zmenám reprodukčného procesu, k jeho rastu a skvalitňovaniu. Preto v ZSSR (ale aj v iných krajinách RVHP, napr. v BLR) prevládol názor, že výdavky na vedu a techniku sú prevažne výdavkami rozšírenej reprodukcie, a preto sa podľa príslušných metodík tvoria fondy technického rozvoja zo zisku organizácií.

Prikláňame sa k druhému názoru. Súčasne sa domnievame, že všetky zložky finančných nákladov, majúce charakter čistého dôchodku, mali by sa uhradzovať až zo zisku organizácií, pričom by sa o ne mal znižovať základ pre výpočet odvodov z takto určeného zisku.¹⁹

Naše úvahy o problematike nákladov možno uzavrieť konštatovaním, že *náklady hospodárskych organizácií ako peňažné vyjadrenie spotreby živej a zhmotnenej práce sa odkláňajú od svojho hodnotového základu smerom nadol, sú podhodnotené*. Je to preto, že výrobné prostriedky z domácej produkcie sa nakupujú za ceny nevyjadrujúce celý čistý dôchodok vytvorený pri ich výrobe (za veľkoobchodné ceny, resp. za nákupné ceny poľnohospodárskej produkcie). Ďalej preto, že mzdové náklady nevyjadrujú celkové spoločenské náklady na jednoduchú reprodukciu pracovných síl, pretože časť týchto nákladov sa uhradzuje zo spoločenských spotrebných fondov na ťarchu rozpočtových prostriedkov. Toto tvrdenie platí aj napriek tomu, že na druhej strane náklady vyčísľované v súlade s platnou metodikou obsahujú aj položky, ktoré sú svojou ekonomickou podstatou formou čistého dôchodku.

III. Spoločenské zdroje podmieňujúce tvorbu čistého dôchodku

Vyčíslenie miery národohospodárskej rentability vyžaduje, aby sa vytvorený čistý dôchodok dal do vzťahu k spoločenským zdrojom, ktoré sa použili pri jeho tvorbe. Charakteristika týchto zdrojov sa môže uskutočniť viacerými spôsobmi.

a) Peňažným vyjadrením spotreby spoločenských zdrojov za obdobie, za ktoré sa vytvoril príslušný čistý dôchodok. Konkrétne vyčíslenie môže mať dva varianty:

- peňažné vyjadrenie spotreby živej práce, konkrétnejšie sumu mzdových nákladov;
- peňažné vyjadrenie spotreby živej a zhmotnenej práce vo forme vlastných nákladov.

¹⁹ V súvislosti s pripravovanou zmenou kalkulačných predpisov (mali by platiť od 1. 1. 1986) prebieha diskusia okrem iného aj o tom, ako v nich vyjadriť náklady na technický rozvoj, náklady spoločenskej spotreby a náklady na ekologické ciele.

b) Peňažným vyjadrením masy spoločenských zdrojov, ktoré museli byť príslušnému hospodárskemu subjektu k dispozícii (boli ním viazané) počas vytvárania danej sumy čistého dôchodku. Aj tu sú známe dva varianty:

— peňažné vyjadrenie viazaných výrobných fondov, t. j. základných a obežných prostriedkov;

— peňažné vyjadrenie viazaných výrobných činiteľov, t. j. základných a obežných prostriedkov a pracovných síl.

O adekvátnosti uplatnenia jednotlivých variantov pri kvantifikácii miery rentability sa už mnoho diskutovalo. Hodnotiac jednotlivé názory a argumenty, prikláňame sa k stanovisku, že súčasnému stupňu rozvoja socialistickej ekonomiky zodpovedá taký základný spôsob vyčísľovania miery rentability, pri ktorom sa *čistý dôchodok* dáva do vzťahu k *viazaným výrobným fondom*.

Teoreticky sa tento záver zakladá na poznatku — už dávnejšie formulovanom a vyargumentovanom — podľa ktorého sa v socialistickej ekonomike hodnota prejavuje a pôsobí v premenenej forme socialistickej výrobnéj ceny.²⁰

Túto skutočnosť potvrdzuje aj vývoj praxe. V priebehu ekonomických reforiem v socialistických štátoch sa postupne akceptoval princíp socialistickej výrobnéj ceny ako základ tvorby veľkoobchodných cien.

Uplatniť uvedené závery pri skúmaní národohospodárskej miery rentability znamená zodpovedať otázku, do akej miery súčasný spôsob peňažného vyjadrovania výrobných fondov z národohospodárskeho hľadiska charakterizuje v príslušných reprodukčných procesoch skutočne viazané výrobné fondy. Je zrejmé, že aj tu je v súčasnej praxi mnoho skreslení:

a) Hospodárske organizácie nakupujú väčšinu výrobných prostriedkov za veľkoobchodné ceny bez dane z obratu, resp. za nákupné ceny poľnohospodárskej produkcie. Preto peňažné ocenenie všetkých výrobných fondov viazaných v hospodárskych organizáciách (t. j. nedokončených investícií, základných prostriedkov a zásob) sa odkláňa od hodnoty smerom nadol.

b) Pri vykazovaní základných prostriedkov ako súčasti výrobných fondov viazaných v hospodárskych organizáciách sa oceňujú nadobúdacími cenami. Jestvuje tu skreslenie v dvoch smeroch:

— V období životnosti dochádza vplyvom technického pokroku k morálnemu znehodnocovaniu fungujúcich základných prostriedkov. Na druhej strane sme svedkami toho, že (v dôsledku viacerých faktorov pôsobiach v hospodárstve) rastú ceny základných prostriedkov (aj v prepočte na jednotku úžitkových parametrov). Relácia uvedených protichodne pôsobiach vplyvov je taká, že nadobúdanie ceny porovnateľných základných prostriedkov postupne rastú. Aby vykazované základné prostriedky skutočne zodpovedali svojmu hodnotovému základu, bolo by potrebné pri ich oceňovaní vychádzať nie z nadobúdacích, ale z reprodukčných cien.

²⁰ „...za socializmu nielenže vývoj hodnotových foriem neustrnul na stupni jednoduchej formy hodnoty, ale dospel k novej forme hodnoty — k socialistickej výrobnéj cene“ [16, s. 42].

— V priebehu používania v reprodukčnom procese sa hodnota základných prostriedkov — v súlade s procesom ich opotrebovania — prenáša do hodnoty nových výrobkov. Pri realizácii výrobkov sa táto časť ich hodnoty uvoľňuje v peňažnej forme a zostáva buď dočasne voľná (na účte investičných prostriedkov v banke), alebo sa reinvestuje, a tak rozšíri objem používaných základných prostriedkov (nie však ich hodnotu), prípadne sa redistribuuje do iných hospodárskych organizácií (či už prostredníctvom VĽH, rezortu, alebo až štátneho rozpočtu). Z toho vyplýva, že pri vyčísľovaní v organizácii viazaných základných prostriedkov pre potreby výpočtu národohospodárskej miery rentability by sa malo pracovať nie s nadobúdacími cenami, ale s cenami zostatkovými — inakšie by sa odpismi už prenesená časť hodnoty započítavala dvakrát.

c) Vážnym problémom je, že v odvetviach využívajúcich prírodné zdroje ako výrobné prostriedky netvorí zatiaľ peňažné ocenenie týchto zdrojov súčasť celkovej sumy vyjadrujúcej výšku výrobných fondov viazaných v danom reprodukčnom procese.

Z hľadiska vyčísľovania národohospodárskej miery rentability istého čiastkového reprodukčného procesu treba používané prírodné zdroje rozčleniť do dvoch skupín. Prvú tvoria prírodné zdroje, ktoré plne v danom reprodukčnom procese pôsobia ako výrobné prostriedky, a preto ich ekonomické (peňažné) ocenenie možno dávať do vzťahu k čistému dôchodku vytvorenému v príslušnom procese. Taký charakter má pôda používaná v poľnohospodárstve, les v lesnom hospodárstve. Druhú skupinu tvoria prírodné zdroje, z ktorých sa v reprodukčnom procese využíva len časť. Väčšia časť je zásobou, ktorá čaká na využitie v budúcnosti — preto z hľadiska bežného reprodukčného procesu nemá veľkosť tejto zásoby (a teda ani jej peňažné ocenenie) priamy význam. Tvorí síce súčasť národného bohatstva, ale nie je zatiaľ zapojená do reprodukčného procesu. Do tejto skupiny patria ložiská nerastov, zásoby vody a pod.

Pokiaľ ide o pôdu, takmer všeobecne (a osobitne v sovietskej ekonomickej teórii) sa priznáva potreba jej peňažného ocenenia. Dosiahla sa už aj značná jednota názorov na použiteľnú metódu.²¹ Za najadekvátnejšie sa považuje ocenenie vo výške „kapitalizovanej“ diferenciálnej renty, pričom v roli úrokovej miery kapitalizácie vystupuje normatívny koeficient efektívnosti základných fondov. V ZSSR sa už vykonala aj ohromná praktická práca v tomto smere a sú k dispozícii údaje o priemernom peňažnom ocenení pôdy za celý štát a za jednotlivé oblasti. Aj v našich podmienkach sú k dispozícii podklady, ktoré by umožnili uskutočniť peňažné ocenenie pôdy až na úroveň jednotlivých poľnohospodárskych podnikov.

²¹ Za týmto strohým konštatovaním je rozsiahla teoretická práca mnohých ekonómov. Medzi prvými výsledkami v tejto oblasti treba spomenúť práce tímu VNI ESCH v Moskve, vedeného S. D. Čeremuškinom, uložené vo viacerých publikáciách. Pozri napr. [17] a [18]. Ďalej je to viacero prác poľského ekonóma H. Chołaja. Jeho základnou prácou je [19]. U nás sa touto problematikou zapodievalo tiež mnoho ekonómov. Uvedme aspoň [20]. Diskusie významným spôsobom ovplyvnilo vystúpenie akademika S. Strumilina [21]. Zhrňujúci informačný materiál spracovala u nás A. Vrublová [22]. Z mnohých novších sovietskych prác uvedme aspoň [15; 23; 24].

Otázky peňažného ocenenia lesov nie sú zďaleka tak podrobne rozpracované ako ocenenie pôdy. Pri ich riešení treba brať do úvahy niekoľko skutočností vyplývajúcich z osobitostí lesného hospodárstva.

— Pri produkcii dreva je výrobný cyklus extrémne dlhý (80–120 rokov). V priebehu výrobného cyklu narastá viazanosť prostriedkov v rastúcom lese, pričom postupné vkladanie nákladov sa deje pri rôznych cenových úrovniach navzájom neporovnateľných. Preto treba pracovať s reprodukčnými nákladmi lesa jednotlivých vekových kategórií.

— Postupne vkladané zdroje sa uvoľňujú v peňažnej forme až po skončení výrobného cyklu. Preto prostriedky viazané v rastúcom lese by sa mali oceňovať ich súčasnou hodnotou — t. j. pôvodný vklad úročený za celé obdobie jeho viazania.

— Drevo rastie na lesnej pôde, ktorá svojou bonitou a polohou umožňuje podniku lesného hospodárstva dosahovať diferenciálnu a polohovú rentu (táto otázka je podrobnejšie analyzovaná v [25]).

— Produkcia dreva nie je jediným, a v niektorých prípadoch ani nie rozhodujúcim, spoločenským efektom lesného hospodárstva. Les je aj významným vodohospodárskym činiteľom, má protierozívne účinky, pôsobí na prúdenie vzduchu, plní zdravotné, hygienické, kultúrne a rekreačné funkcie, pričom ekonomické ocenenie týchto efektov je veľmi zložitá (pozri aj [25]).

Peňažné ocenenie ložísk nerastov môže vychádzať z obdobných pozícií ako ocenenie pôdy. Spoločenská hodnota príslušného nerastu je určovaná relatívne najhoršími podmienkami, v ktorých spoločnosť považuje za potrebné príslušný nerast ťažiť. Ložiská v lepších podmienkach (pokiaľ ide o podmienky ťažby a obsah užitočnej suroviny v neraste) prinášajú diferenciálnu rentu. Na rozdiel od poľnohospodárskej pôdy, túto rentu neprinášajú trvale, ale len v období obmedzenom bohatosťou ložiska. „Kapitalizácia“ tejto časovo obmedzenej diferenciálnej renty pri použití normatívneho koeficienta efektívnosti základných fondov môže určiť peňažné ocenenie ložiska [24, s. 195–197].

d) V súčasnosti sa pri výpočte miery rentability výrobných fondov zahrňujú do menovateľa vzťahu okrem základných prostriedkov a investícií aj zásoby. Nezahrňujú sa však pohľadávky a ďalšie zložky viazaných obežných prostriedkov. Pri vyčísľovaní národohospodárskej miery rentability by sa však mali započítavať celé obežné prostriedky, pretože ich zálohovanie je podmienkou dosiahnutia príslušného čistého dôchodku.

Záver

Poznávanie národohospodárskej rentability a jej miery je významné najmä z hľadiska hodnotenia efektívnosti alokácie zdrojov socialistickej ekonomiky. Je nástrojom uvedomelého využívania zákona ekonomie času v procese plánovitého riadenia.

V podmienkach súčasného usporiadania hospodárskeho mechanizmu nie je možné mieru národohospodárskej rentability čiastkových reprodukčných procesov prakticky vyčísliť. Je síce možné pomerne náročnými prepočtami pri použití výsledkov bilancie medziodvetvových vzťahov s väčšou alebo menšou presnosťou odhadnúť mieru národohospodárskej

retability za jednotlivé odvetvia, nie je to však možné za jednotlivé odbory, VHJ, podniky, resp. za výrokové skupiny. A najmä — nie je to možné robiť v takých termínoch, aby sa výsledky mohli bežne použiť v procese riadenia.

Základným dôvodom takého stavu je, že peňažné vyjadrenie ekonomických veličín sa dlhodobo značne odkláňa od ich hodnotového základu, ktorým sú socialistické výrobné ceny. Táto skutočnosť sa netýka len problematiky národohospodárskej rentability, ale má oveľa širší význam. Ovplyvňuje zásadne celú sústavu plánovitého riadenia. Znemožňuje pomocou peňažných ukazovateľov komplexne posúdiť efektívnosť rozvoja, pričom naturálne ukazovatele nemôžu požadovanú komplexnosť zabezpečiť. Bráni plnšiemu rozvinutiu funkcií peňazí a účinnejšiemu využívaniu tovarovo-peňažných vzťahov v procese plánovitého riadenia.

Je samozrejmé, že obrat nie je možné zabezpečiť jednorazovým zásahom, okamžitou prestavbou ekonomického mechanizmu. Mali by však byť jasné tendencie, k presadzovaniu ktorých budú smerovať postupne uskutočňované čiastkové premeny. V súvislosti so skúmanou problematikou by to malo byť presadzovanie troch zásadných požiadaviek:

1. Aby realizačné ceny produkcie všetkých čiastkových reprodukčných procesov v zásade zahŕňali celý čistý dôchodok vytvorený v daných procesoch.

2. Aby peňažné vyjadrenie spotreby živej práce v hospodárskych organizáciách zahŕňalo celé spoločenské náklady priamo spojené s produkciou pracovných síl výrobnjej sféry.

3. Aby prírodné zdroje používané ako výrobné prostriedky boli peňažne ocenené. Takto ocenené by mali tvoriť súčasť výrobných fondov a cena ich používania by sa mala zaraďovať do nákladov hospodárskych organizácií.

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979.
- [2] MASLENNIKOV, V. N. — MOLAKOV, D. S.: Deneznyje nakoplenija v promyšlennosti. Moskva, Finansy 1979.
- [3] GATOVSKIJ, L. M.: Ekonomičeskije problemy naučno-techničeskogo progressa. Moskva, Nauka 1971.
- [4] ZAVIALKOV, A. G.: Planirovanije čistogo dochoda v cenach. Moskva, Nauka i tehnika 1980.
- [5] ŽEVŤAK, P. N. — KOLESNIKOV, V. I.: Pribyl v socialističeskom rasshirennom vosproizvodstve. Moskva, Finansy 1976.
- [6] LIPTÁK, J. a kol.: Štátny rozpočet. Bratislava, Alfa 1982.
- [7] FILKUS, R.: Prístupy k určovaniu miery zisku vo veľkoobchodnej cene. Finance a úvĕr, 1983, č. 1, s. 1–21 (príloha).
- [8] RUMIANCEV, A. M. i kol.: Poličičeskaja ekonomija — socializm. Moskva, Politizdat 1975.
- [9] FERIANC, J.: Ekonómia času. Bratislava, Pravda 1983.
- [10] Súbor opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia po roku 1980. In: K zdokonaleniu plánovitého riadenia národného hospodárstva. Bratislava, Pravda 1980.

- [11] BOURA, V.: Velkoobchodními cenami ke zvyšování efektivnosti reprodukčního procesu. [Ceny. Účelová publikácia.] Bratislava, Študijnno-metodický odbor FCÚ 1984.
- [12] MALAFEJEV, A. I.: Istorija cenoobrazovanija v SSSR. Moskva 1964.
- [13] JAKOVEC, J. V.: Ceny v planovom choziajstve. Moskva, Ekonomika 1974.
- [14] KOVALEVSKIJ, G. T. — LUTOCHINA, E. A. i kol.: Formy čistogo dochoda pri socializme. Minsk, Nauka i tehnika 1973.
- [15] FEDORENKO, N. P. i kol.: Ekonomičeskije problemy optimizacij prirodopolzovanija. Moskva, Nauka 1973.
- [16] FERIANC, J.: Vlastné náklady a ceny. Bratislava, SVTL 1963.
- [17] ČEREMUŠKIN, S. D.: Ekonomičeskaja ocenka zemli i osnovy zemeľnogo katastra. Moskva, Gosseľchozizdat 1961.
- [18] ČEREMUŠKIN, S. D. — KLOPOTOVSKIJ, A. P. — MARKOVA, M. V.: Osnovnyje principy ekonomičeskoj ocenki zemli. Moskva 1963.
- [19] CHOŁAJ, H.: Cena ziemi w rachunku ekonomicznym. Warszawa, PWN 1966.
- [20] BAČA, J.: O ceně půdy za socialismu. Polit. Ekon., 14, 1966, č. 8.
- [21] STRUMILIN, S.: O cene „darovych blag“ prirody. Vopr. Ekon., 1967, č. 8.
- [22] VRUBLOVÁ, A.: Cena půdy za socialismu. [Výzkumná úloha.] Praha, Výzkumný ústav financí 1970.
- [23] KARNAUCHOVÁ, E. J.: Diferenciaľnaja renta i ekonomičeskaja ocenka zemli. Moskva, Ekonomika 1977.
- [24] CHAČATUROV, T. S.: Ekonomika prirodopolzovanija. Moskva, Ekonomika 1982.
- [25] TUTKA, J.: O možnostiach odvođenija (vyčislenija) diferencialej renty v lesnom hospodárstve. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 8.
- [26] FABRIČNOV, A. M.: Výrobné náklady a vlastné náklady v poľnohospodárstve. Bratislava, Príroda 1981.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТЬ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

ВЛАХИНСКИ, Карол

Статья посвящена характеристике содержания категории экономической рентабельности в социалистической экономике и проблемам квантификации ее измерения как отношения созданного чистого дохода к общественным источникам, использованным в его создании. В статье показывается на различные стороны отклонения современного денежного выражения форм чистого дохода и используемых общественных источников от их стоимостной основы, которой является социалистическая цена производства. Вследствие того в условиях нынешнего построения хозяйственного механизма меру народнохозяйственной рентабельности частичных воспроизводственных процессов нельзя исчислить обычным образом. Тем самым общество лишается существенного критерия оценки эффективности размещения ресурсов.

В заключении предлагаются некоторые направления изменений хозяйственного механизма.

PROFITABILITY IN SOCIALIST ECONOMY

VLACHYNSKÝ, Karol

In the article there is characterized the contents of the category of national economic rentability in socialist economy and it also deals with the problem of the quantification of its rate expressed as a relation of the created net income to the social resources applied in its creating. There are described also some aspects of the deviation of contemporary monetary expression of net income froms and connected with the former social resources from their value basis — social production price. In consequence of that there is not possible to calculate normally the measure of national economy rentability of partial reproduction processes under the conditions of actual construction of the economic mechanism. In this way the society gets rid of a significant criterion of evaluating the efficiency of resource allocation.

In the final part of the article some directions of changes in economic mechanism are proposed.

O možnostiach odvodu (vyčíslenia) diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve

TUTKA, Jozef

Úvod

Zo škály frekventovaných ekonomických kategórií patrí jedno z popredných miest kategórii diferenciálnej renty. Pomerne dlho diskutované otázky jej opodstatnenosti v podmienkach socialistických výrobných vzťahov umožnili objasniť mnohé stránky jej novej kvality v systémovej rámci socialistickej spoločensko-ekonomickej formácie. Objektívnosť jej existencie je spojená s výrobnými procesmi, ktorých podstatnou zložkou sú prírodné zdroje. Prírodné podmienky výroby odvetví poľnohospodárstva, lesného hospodárstva, ale i ťažobného priemyslu sú hmotnou základňou a nevyhnutným predpokladom vzniku diferenciálnej renty.

Ani zásadný rozdiel, ktorý predstavuje spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov, vrátane prírodných zdrojov, plánovitá tvorba cien a rozdeľovanie produktov spotreby, nezmenil vôbec nič na podstate existencie rozdielných výrobných podmienok pre výrobcov obhospodarujúcich prírodné zdroje.

Forma spoločného vlastníctva výrobných prostriedkov odstránila možnosť vzniku absolútnej pozemkovej renty, ktorej pôvodcom bol práve monopol súkromného vlastníctva prírodných zdrojov — pozemkov poľnohospodárskej a lesnej pôdy. Skutočnosťou však zostáva, že podmienky existencie, a potom aj realizácie všetkých foriem diferenciálnej renty I a II v odvetviach výroby založených na využívaní prírodných zdrojov, sú objektívne a jednoznačné. Zdokonaľovaním výroby prostredníctvom jej špecializácie alebo aj lepšieho využívania prírodných zákonitostí sa môže účinok rentotvorných faktorov len zmierniť, no v žiadnom prípade nie celkom vylúčiť.

Formulovanie a exaktné určovanie veľkosti diferenciálnej renty v podmienkach socializmu je, možno povedať, len vo svojich začiatkoch. Odvetvia s biologickým charakterom výroby, hlavne lesné hospodárstvo, nemajú ešte v súčasnosti všeobecne platné algoritmy na stanovenie veli-

čín diferenciálnej renty a na objektívnejšie posudzovanie výsledkov výroby. Naproti tomu sa v odvetví poľnohospodárstva venuje týmto otázkam zvýšená pozornosť, čoho dôkazom je odvodenie a využívanie ekonomických nástrojov, ktoré umožňujú eliminovať a pomerne objektívne vyjadriť veličinu diferenciálnej renty. O možnostiach riešenia problematiky diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve, ako aj o návrhu algoritmov jej stanovenia hovorí tento článok.

Vlastná problematika diferenciálnej renty v lesnom hospodárstve

Rozdielnosť podmienok priestorového umiestnenia prírodných zdrojov, ohraničenosť ich zásob, ako aj ich rozdielna kvalita zapríčiňujú rozdielny stupeň účinnosti práce vynakladanej na výrobu alebo dotvorenie úžitkov na účely osobnej, resp. výrobnej spotreby. Rovnaká veľkosť úžitkovej hodnoty sa tu utvára pri rozdielnych množstvách výrobných nákladov, t. j. veľkosť individuálnej hodnoty produktu sa líši od jeho spoločensky uznanej veľkosti — hodnoty. Tento rozdiel sa definuje ako zvláštny druh mimoriadnej nadhodnoty a tvorí základ diferenciálnej renty. Rozdielnosť prírodných podmienok výroby má prevažne trvalý charakter, a preto aj úspory práce, ktoré na tomto princípe vznikajú, majú objektívny základ a relatívnu stabilitu.

Kategória diferenciálnej renty bola teoreticky odvodená a jej funkcia prakticky potvrdená prvýkrát už v podmienkach súkromnokapitalistických výrobných vzťahov.

V produktoch výroby realizovanej za súčinnosti prírodných zdrojov vystupovala ako súčasť pozemkovej renty, spolu s absolútnou pozemkovou rentou, ktorou sa vyjadrovala zhmotnená podstata monopolu vlastníctva prírodných zdrojov. Zrušením súkromného vlastníctva pôdy zaniká v podstate rýdza podoba absolútnej pozemkovej renty, čo ešte neznamená, že tzv. monopolizácia vlastníctví určitého nedostatkového prírodného zdroja nemôže prísť do úvahy aj vo vyšších formách vlastníctva, t. j. aj v podmienkach socialistických výrobných vzťahov.

Na ochranu, resp. zracionalnenie využívania prírodných zdrojov sa môže formovať okruh ukazovateľov, vyjadrujúci niektoré úžitkové vlastnosti prírodného zdroja zvlášť dôležité pre ľudskú spoločnosť (napr. mimoprodukčné funkcie lesov, spojené s využívaním lesnej pôdy). To by sa následne malo zvýrazniť aj v ich ocenení v reprodukčnom procese a realizovať v cenách produktov, vyrábaných za ich súčinnosti.

Existencia diferenciálnej renty v poľnohospodárstve, v ťažbovom prmysle, ale i v podmienkach lesnej výroby je podmienená jednoznačne dopytom po produktoch, ktoré tieto prírodné zdroje poskytujú. Vyplýva z podstaty tvorby hodnoty v odvetviach s biologickým charakterom výrobného procesu. Aby sa zabezpečila výroba dostatočného množstva výrobkov typu A, je potrebné pokryť výrobné náklady výrobcu v hraničných, ale ešte priaznivých podmienkach výroby, teda v rozpätí podmienok výroby z hľadiska kvality 1 — n , kde najnepriaznivejšie podmienky výroby charakterizuje číslo $n = 100$. Pri znížení dopytu po daných produktoch dochádza v rámci trhového mechanizmu k poklesu ceny výrobkov, výrobca v podmienkach $n = 100$ nemôže realizovať svoje produkty za individuálnu výrobnú cenu, pretože spoločensky uznané náklady sú nižšie, prestane vyrábať, resp. preorientuje sa na iný druh výroby, kde môže

výhodnejšie realizovať svoju prácu. Tým sa hraničné výrobné podmienky posunú na $n = 99$ alebo aj nižšie. Proces môže mať v dôsledku zvýšenia dopytu aj opačný charakter.

Dôležitým momentom tu je podmienka rentability výroby výrobcu úžitkovej hodnoty v hraničných prírodných podmienkach. Každý výrobca je viac či menej samostatným hospodárskym subjektom. Cieľom jeho výrobnéj činnosti je realizácia produkcie aspoň za výrobnú cenu. V opačnom prípade by stratila výrobná činnosť stimulačný charakter a výrobca by bol stratový.

Situácia sa čiastočne zmenila v období, keď do využívania určitého prírodného zdroja začal zasahovať štát. V prípadoch strategických požiadaviek a súvislostí sa mohla výroba produktov nad úroveň požiadaviek dopytu dotovať z jeho prostriedkov. Tým sa ale charakter pohybu hranice tzv. hraničných nevyhnutných nákladov nestráca, pretože tu dochádza k úhrade straty, ktorú predstavuje vlastne rozdiel medzi individuálnou výrobnou cenou a cenou spoločensky nevyhnutných nákladov. Zamedzuje sa tým však ďalšie zväčšenie položky diferenciálnej renty vo všetkých priaznivejších podmienkach práve o čiastku, ktorú uhrádza spoločnosť v najnepriaznivejších podmienkach.

Ak označíme diferenciálnu rentu z konkrétnej plochy prírodného zdroja, resp. organizácie, ktorá realizuje výrobu na danom prírodnom zdroji d_i , spoločensky nevyhnutné náklady produkcie odvodené z priemerných podmienok výroby N_p , spoločenské náklady hraničných pôdno-klimatických podmienok N_h a individuálne náklady výroby N_i , potom môžeme veličiny diferenciálnej renty odvodiť nasledovne:

$$d_{i_p} = \bar{N}_p - N_i \quad /1/$$

alebo

$$d_{i_h} = \bar{N}_h - N_i, \quad /2/$$

kde
 d_{i_p} — veličina diferenciálnej renty pri cene odvodenej zo spoločensky nevyhnutných nákladov v priemerných podmienkach výroby;
 d_{i_h} — veličina diferenciálnej renty pri cene odvodenej zo spoločensky nevyhnutných nákladov v hraničných podmienkach výroby.

Celková veličina diferenciálnej renty zo všetkých plôch prírodného zdroja v rámci odvetvia, rezortu, odvodená podľa vzťahu /1/, rovná sa 0.

$$\begin{aligned} \Sigma d_{i_{p+(-)}} &= \Sigma (N_p - N_i), \\ \Sigma d_{i_{p+}} + \Sigma d_{i_{p-}} &= 0, \end{aligned} \quad /3/$$

pretože

$$|\Sigma d_{i_{p+}}| = |\Sigma d_{i_{p-}}|.$$

Diferenciálna renta vzniká len u tých výrobcov a na tých pozemkoch, kde $N_i < N_p$.

V prípade jej odvodenia podľa vzťahu /2/ sa realizuje u všetkých výrobcov, resp. na pozemkoch, okrem hraničných, jej kladná zložka $d_{i_{h+}}$

$$\begin{aligned} \Sigma (N_h - N_i) &= \Sigma d_{i_{h+(-)}}, \\ \Sigma d_{i_{h+}} &> \Sigma d_{i_{h-}}. \end{aligned} \quad /4/$$

Tzv. záporná zložka $d_{i_{h-}}$, predstavujúca z hľadiska výrobcu stratu, v podstate nevzniká, preto sa v rámci odvetvia realizuje veľkosť diferenciálnej renty, ktorá sa rovná $\Sigma d_{i_{h+}}$.

Z porovnania d_{i_h} a d_{i_p} vyplýva, že

$$\Sigma d_{i_h} > \Sigma d_{i_p}$$

a rozdiel

$$\Sigma d_{i_h} - \Sigma d_{i_p} = D_{h-p} \quad /5/$$

Z veličiny D_{h-p} sa musia pri odvodení cien v zmysle nevyhnutných nákladov v priemerných podmienkach výroby (podľa vzťahu /1/) poskytovať dotácie organizáciám hospodáriacim na pozemkoch, resp. využívajúcim prírodné zdroje v horších polohových a pôdno-klimatických podmienkach, ako sú priemerné. Uvedené straty sa môžu tiež uhrádzať z kladnej veličiny $\Sigma d_{i_{p+}}$, ak je prostredníctvom vhodného ekonomického nástroja odčerpaná a objektívnym spôsobom určená na znovurozdelenie.

Špecifický prírodný zdroj, ktorý obhospodaruje odvetvie lesného hospodárstva, *lesy*, nadobudol v dôsledku prudkého rozvoja spoločenskej výroby, a následného formulovania kvalitatívne nových požiadaviek spoločnosti, polyfunkčný charakter. To znamená, že okrem ich donedávna prioritnej funkcie, ako je produkčná, začal stúpať význam ďalších funkcií, nositeľom ktorých je les, a vo svojej prvotnej podstate lesná pôda. Lesy naďalej zostávajú jediným zdrojom drevnej suroviny, ale z pohľadu dopytu spoločnosti sa závažnejšími stali aj vodohospodárske, pôdoochranné, klimatické, zdravotné, rekreačné a ďalšie funkcie. Táto skutočnosť sa odráža aj v podiele výmery lesov, v ktorých prevažuje iná funkcia, ako je lignoprodukčná. Napríklad na Slovensku predstavuje výmera lesov osobitného určenia podľa inventarizácie lesov (IL) z roku 1980 10,36 % a cca 10,15 % lesov ochranných. Spolu teda viac ako na pätine výmery lesov Slovenska prevažujú spoločenské, resp. hospodársko-spooločenské funkcie. Avšak aj samy hospodárske lesy plnia celé spektrum ostatných spoločensky všeužitočných funkcií, ktoré sa docieľujú ako vedľajší produkt hlavnej — produkčnej funkcie.

Uvedenú skutočnosť treba v prípade tohto prírodného zdroja brať do úvahy aj v súvislosti s definovaním veľkosti diferenciálnej renty.

Pre vyčerpávajúce obsiahnutie diferenciálnej renty z konkrétnej výmery plochy lesnej pôdy polyfunkčného typu lesa je potrebné vzorce /1/ — /5/ doplniť o rozmer funkcií j , ktorých „výroba“ (tvorba) prebieha tiež v úzkej závislosti od dispozície prírodných podmienok.

Potom

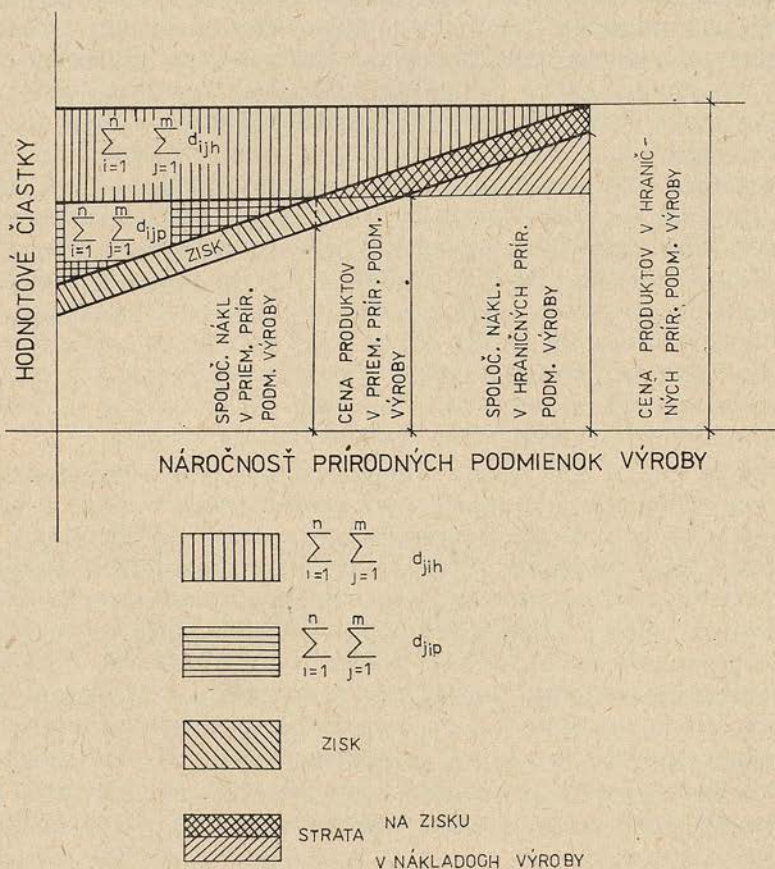
$$d_{ijp} = \bar{N}_{pj} - N_{ij} \quad /6/$$

a

$$d_{ijh} = \bar{N}_{hj} - N_{ij}, \quad /7/$$

kde
 d_{ijp} — veličina diferenciálnej renty i -tej plochy lesnej pôdy j -tej produkovanej funkcie pri cene odvodenenej zo spoločensky nevyhnutných nákladov v priemerných podmienkach „výroby“ danej funkcie;
 d_{ijh} — detto pri cene odvodenenej zo spoločensky nevyhnutných nákladov v hraničných podmienkach „výroby“ funkcie.

Podobne je potrebné doplniť o rozmer funkcie j aj konštatovanie vyjadrené vzorcami /3/, /4/ a /5/. Prípady odvodenia diferenciálnej renty na báze priemerných a hraničných podmienok výroby úžitkovej hodnoty j -tej funkcie i -tého pozemku lesnej pôdy, resp. i -tého prírodného zdroja, znázorňujeme na obrázku 1.

Obr. 1. Možnosti odvodenia diferenciálnej renty

Jedinečnosť mnohých foriem vŕseužitocných funkcií lesa spôsobuje, že aj v súčasnosti možno len ťažko jednoznačne určiť („odstredit“) v merateľnej podobe ich konkrétnu úžitkovú hodnotu, oceniť ju všeobecným

ekvivalentom hodnoty a realizovať ju na báze cien v osobnej alebo v spoločenskej sfére spotreby. To na strane jednej. Druhá stránka tejto problematiky súvisí zase s definovaním miery spoločensky nevyhnutných nákladov na zabezpečenie ich tvorby, čo by sa odzrkadlilo hlavne v príjmovej položke organizácií lesného hospodárstva (LH), ktoré „výrobu“ všeužitočných funkcií zabezpečujú súbežne s realizáciou hlavnej drevo-výrobnej funkcie. Predpokladáme, že ďalší rast dôležitosti týchto funkcií bude vyžadovať nielen teoretické dopracovanie ocenenia všeužitočných funkcií, ale vynúti si aj praktickú stránku tohto oceňovania — ich kalkuláciu v hospodárskej činnosti organizácií LH.

Materiálnym predpokladom vzniku diferenciálnej renty na pozemkoch lesnej pôdy je jednak kvalitatívna dispozícia lesnej pôdy — jej úrodnosť, jednak priestorové umiestnenie daného pozemku vzhľadom na odberateľov vyprodukovaných úžitkových hodnôt. Úrodnosť lesnej pôdy podmieňuje vznik dvoch foriem diferenciálnej renty, a to z množstva a z kvality. Prvá jej forma je definovaná na báze rozdielnych množstiev produkcie získanej na jednotku vynaloženej spoločenskej práce. To znamená, že rovnaká veľkosť výrobných nákladov na dvoch rôznych pozemkoch vyústí do rozdielnych množstiev produktov (resp. jednotlivých funkcií). Táto rozdielna účinnosť pracovnej sily sa pri produkčnej funkcii lesa prejavuje v rôznom ročnom prírastku dreva na 1 ha plochy lesnej pôdy alebo aj v rozdielnej zásobe dreva v m^3 na 1 ha za rovnaký časový interval. Podobne sa prejavuje účinnosť pracovnej sily aj pri získavaní produktov zviazaných s ostatnými funkciami lesa, tie nie sú však tak jednoznačne kvantifikovateľné ako predchádzajúca funkcia.

Prakticky je možné túto formu diferenciálnej renty vyčíslit prostredníctvom kvalitatívneho hodnotenia pozemkov lesných pôd, v podobe absolútnej bonity konkrétneho pozemku alebo bonitných stupňov a bonít relatívnej bonitácie pozemkov. Treba tu však prostredníctvom škály kvalitatívneho hodnotenia definovať tzv. bezrentový pozemok, teda takú bonitu, bonitný stupeň, ktorý neprodukuje diferenciálnu rentu, ale pre získavanie produktov danej funkcie je ešte potrebný. Dobrú vypovedaciu schopnosť majú aj jednotky typologickej klasifikácie a ich jednofunkčné alebo viacfunkčné agregáty: lesný typ, skupina lesných typov, hospodárske súbory lesných typov, až po združené hospodárske súbory lesných typov. Bezrentovou typologickou jednotkou by bol pozemok s najnižšou zásobou dreva alebo s ročným prírastkom v m^3 na jednotku plochy.

Druhá forma diferenciálnej renty z úrodnosti pozemkov lesnej pôdy sa prejavuje v kvalite dopestovanej drevnej hmoty. Odráža sa to vo výťažnosti sortimentov vyššej úžitkovej hodnoty, čo možno pozorovať za jednotlivé dreviny a v rámci nich podľa bonít.

Diferenciálnu rentu z úrodnosti možno vyjadriť v jej naturálnej podobe prostredníctvom nasledovného vzťahu:

$$B_{x_i - z_i} = (B^{st_{x_i}} - B^{st_{z_i}}) \cdot q_{x_i}, \quad /8/$$

- kde
- $B_{x_i - z_i}$ — naturálna diferenciálna renta x -tého bonitného stupňa i -tej dreviny;
 - $B^{st_{x_i}}$ — hmota hrubá v m^3 na 1 ha x -tého bonitného stupňa i -tej dreviny;
 - $B^{st_{z_i}}$ — hmota hrubá v m^3 na 1 ha základného bonitného stupňa (bonitný stupeň, ktorý neprodukuje diferenciálnu rentu z úrodnosti v jej naturálnej podobe) i -tej dreviny;
 - q_{x_i} — opravný koeficient z kvality produkcie x -tého bonitného stupňa i -tej dreviny.

Po vynásobení naturálnych čiastok diferenciálnej renty príslušnej dreviny cenou za 1 m^3 dreva na pni dostaneme veličiny ich peňažného oceňovania. Sumarizáciou takto získaných čiastok diferenciálnej renty z produkčnej a ostatných funkcií, ktoré daný pozemok lesnej pôdy produkuje, získame celkovú veličinu diferenciálnej renty z úrodnosti.

Diferenciálnu rentu z plochy charakterizujú rozdiely nákladovosti sústreďovania a odvozu dreva. Súvisí to jednak so vzdialenosťou miesta výroby daných sortimentov dreva od miesta spotreby, stupňov obťažnosti dopravnej siete, členitosťou terénu, použitého dopravného prostriedku, geologického podkladu, ročného obdobia, druhu dreviny, sortimentu ap.

Jej veličiny sa definovali pri oceňovaní lesnej pôdy na báze diferenciálnej renty pomocou zjednodušeného vzťahu:

$$C_{v_j} = \Delta P_j \cdot (V_j - v_j) \cdot \sigma_j \cdot K_{c_j},$$

kde

- C_{v_j} — diferenciálna renta z polohy pri
 - $j = 1$ zo sústreďovania dreva
 - $j = 2$ z dopravy dreva;
- ΔP_j — priemerný republikový rozdiel nákladov sústreďovania (dopravy) dreva;
- V_j — priemerná sústreďovacia (odvozná) vzdialenosť v m za republiku;
- v_j — sústreďovacia (odvozná) vzdialenosť konkrétneho lesného pozemku v m;
- σ_j — koeficient rentovej závislosti sústreďovania (dopravy) dreva;
- K_{c_j} — prepočtový koeficient ceny sústreďovania (odvozu) 1 m^3 dreva.

Opísané algoritmy odvodenia veličín diferenciálnej renty vyplývajú z vynakladania nevyhnutných množstiev práce v súvislosti so skutočnými kvalitami lesných pozemkov. Tento druh diferenciálnej renty kvalifikuje politická ekonómia ako diferenciálnu rentu I. Kvalitatívna ohraničenosť niektorých druhov prírodných zdrojov, vrátane lesných pôd, vedie k intenzifikačným spôsobom hospodárenia, t. j. k ovplyvňovaniu a podnecovaniu prírodných zdrojov formou mimoriadnych vkladov k produkcii ďalších úžitkových hodnôt sprostredkovaných kladnou veličinou mimoriadnej produktivity.

V tomto prípade ide o kategóriu diferenciálnej renty II. Ich rozlíšenie má skôr charakter metodologický, pretože v praktických podmienkach hospodárenia sa účinok z realizovania nevyhnutných a dodatkových

vkladov práce úplne prelína s čiastkami diferenciálnej renty I, a tým zotiera hranicu medzi jej formami.

V predchádzajúcom texte sme sa pokúsili zdôvodniť reálnosť existencie diferenciálnej renty v prípadoch obhospodarovania prírodných zdrojov. A na prípade lesnej pôdy sme konkretizovali jeden z možných spôsobov jej určenia v takých jej formách, ako ich definovala politická ekonómia.

V súčasnosti je kategória diferenciálnej renty, možno povedať, už všeobecne akceptovaná tak teóriou, ako aj hospodárskou praxou. Pozornosť sa vo zvýšenej miere sústreďuje do oblasti zisťovania a kvantifikácie rýdzich rentotvorných faktorov, ktoré by umožňovali jednoznačne určiť podiel kvality prírodného zdroja na dosahovaných tržbách, organizácií LH, účelne ho odčerpať a znovurozdeliť organizáciám, ktoré hospodária v horších výrobných-ekonomických podmienkach, ako sú tie, ktoré predstavujú úroveň spoločensky nevyhnutných nákladov, a teda bázu pre určenie ceny produktov výroby.

V lesnom hospodárstve sú ceny výrobkov produkčnej funkcie lesa konštruované na základe celoštátnych priemerných nákladov výroby lesa a výroby dreva, resp. nákladov pestovanej a ťažbovej činnosti. Táto skutočnosť vyvoláva tzv. excentricitu v rozdelení kladných a záporných veličín diferenciálnej renty na území Slovenska, či už ide o formu diferenciálnej renty z úrodnosti (v nej hlavne druh z kvality — zastúpenie drevín s vyššou úžitkovou hodnotou; vyplýva z relácií ihličnatých a listnatých drevín), alebo aj polohy, čo je zapríčinené prevahou faktorov podmieňujúcich vznik iba tzv. záporných veličín diferenciálnej renty. To možno vylúčiť odvodením cien dreva na báze hraničných celoštátnych nákladov, vyrovnávaním (presunom) kladných a záporných čiastok diferenciálnej renty v celoštátnych rozmeroch, teda v rozsahu podmienok, ktoré sa brali do úvahy pri určení úrovne cien (ŠVOC), alebo zvýšením cien dreva na takú úroveň, aby sa tým vyrovnali celkové sumy kladných a záporných veličín diferenciálnej renty za územie Slovenska.

Určitá možnosť jestvuje aj v ocenení produktov ostatných funkcií lesa. Zatiaľ sa realizuje iba formou úhrady prác celospoločenského charakteru; takto sa zabezpečuje čiastočne pôdoochranná, rekreačná alebo aj niektorá z ďalších funkcií lesa. Možno predpokladať, že aj tieto otázky sa teoreticky úspešne doriešia a využijú sa v oblasti ekonomických nástrojov, ktoré umožnia diferenciálnu rentu ešte presnejšie v hospodárskych výsledkoch podnikov odlíšiť od iných zložiek a objektívne rozdeliť.

Nerovnomernosť rozloženia veličín diferenciálnej renty je evidentná aj po prestavbe veľkoobchodných cien surového dreva v roku 1976 (platných od 1. 1. 1977). Preto sa na teoretickej báze riešila problematika eliminovania jej negatívnych účinkov. V prácach [8–9] sa kvantifikovala potreba diferenciálneho vyrovnania v rámci podnikov ŠL MLVH ČSSR. V podstate to znamenalo presun kladných veličín diferenciálnej

renty, tzv. diferenciálny dôchodok z výroby a realizácie surového dreva 370 mil. Kčs, realizovaný v podnikoch ŠL v ČSR vo forme odvodov podnikom ŠL SSR, ako diferenciálne vyrovnanie formou dotácií k cenám dodávok surového dreva. Na znovurozdelenie tejto čiastky medzi podniky ŠL na Slovensku použil autor (V. Václav) ako ukazovateľ diferenciálnej renty kritérium ekonomického zloženia drevín. Zdôvodnená potreba znovurozdelenia čiastok diferenciálnej renty na celoštátnej úrovni a navrhnuté, exaktne overené spôsoby jej uskutočnenia napomohli jej praktické uplatnenie v hospodárskej praxi MLVH SSR, kde sa počnúc rokom 1983 začalo realizovať diferenciálne vyrovnanie formou úhrady tzv. záporných veličín diferenciálnej renty.

Na stabilné vyčísľovanie diferenciálnej renty, viazanej na kvalitu prírodných zdrojov obhospodarovaných jednotlivými organizáciami, by bolo možné — vo forme nástrojov na regulovanie využívania získaných hodnôt vyplývajúcich z diferenciálnej renty — použiť daň z pozemkov lesných pôd, resp. príplatky na pozemky, ktorých prírodné podmienky sú pod hranicou spoločensky nevyhnutných nákladov uznaných za základňu tvorby cien produktov danej funkcie lesa, podobne ako je to v poľnohospodárstve ČSSR. Kvalita lesných pozemkov by sa určila alebo prostredníctvom kvalitatívneho hodnotenia konkrétnych trvale rozlíšených hospodársko-úpravných jednotiek (porast, dielec), alebo typologických jednotiek (lesný typ, ap.). Konkrétna veľkosť dane a príplatky by sa ročne upravovali o rozdiel, ktorý by bol medzi tzv. normatívnou produkciou (jej množstvom a kvalitou) a skutočne realizovanou produkciou.

Záver

Prírodné podmienky, v ktorých sa realizuje výroba lesného hospodárstva, sú po stránke kvality, ale aj ich priestorového rozloženia veľmi rozdielne. A preto, lebo požiadavky spoločnosti na produkty lesného hospodárstva s rokmi značne narastajú, treba zabezpečiť využívanie všetkých plôch lesov, teda aj tých, kde výsledok lesného hospodára podľa miery platných cien výrobkov z obhospodarovania daných pozemkov je záporný, i keď kvalita jeho prác i výrobkov je porovnateľná s hospodármi dosahujúcimi pozitívne výsledky. Tieto rozdiely spôsobuje práve kvalita výrobných prostriedkov — lesnej pôdy, jej poloha. Rozdiely zasa tvoria základ diferenciálnej renty, ktorá v dôsledku platnej metodiky tvorby cien zafažuje mnohých hospodárov práve svojou zápornou veličinou. Pretože sú lesné prírodné zdroje ohraničené a využíva sa celá škála kvalít prírodného zdroja, bolo by v budúcnosti potrebné, aby sa cena produktov jednotlivých funkcií lesa odvodila na báze nákladov výroby produktov v relatívne najhorších výrobo-ekonomických podmienkach (pozri aj [10]). Jednoduchšie iste bude odčerpávať kladné zložky diferenciálnej renty zo všetkých lepších pozemkov, než ako je to v druhom prípade,

где треба zdôvodňovať potrebu úhrady nákladov výroby produktov lesa, ktoré predsa spoločnosť žiada, a teda sú spoločenskou úžitkovou hodnotou. Menší dôsledok bude mať akiste určitá (relatívne malá) chyba pri nedočerpaní prostriedkov povahy diferenciálnej renty než neuhrazenie takých prác, ktoré les potrebuje a spoločnosť vyžaduje.

Literatúra

- [1] BAČA, J.: Diferenciálna renta za socializmu. Polit. Ekon., 9, 1961, č. 5.
- [2] CHOŁAJ, H.: Cena ziemi w rachunku ekonomicznym. Warszawa, Panstw. Wydaw. ekon. 1966.
- [3] MARX, K.: Kapitál III-2. Praha, SNPL 1956.
- [4] PAPÁNEK, F.: Ocenenie pôdoochrannej funkcie lesa. Lesnícky časopis, 17, 1971, č. 4, s. 343–358.
- [5] POLÁK, O. — HROMADA, E. — PORUBIAK, J.: Ekonomika lesného hospodárstva. [Skriptá.] Zvolen, VŠLD 1963.
- [6] TUTKA, J.: Oceňovanie výnosových lesov v podmienkach socialistického lesného hospodárstva. [Kandidátska dizertačná práca.] Zvolen, VÚLH 1975. 157 s.
- [7] TUTKA, J.: The Utility of Forest Land in the Light of Economic Standards. Acta Instituti forestalis Zvolenensis, 1983, zv. 6, s. 369–387.
- [8] VÁCLAV, V.: Zhodnotenie poznatkov o vplyve diferenciálnej renty na hospodárenie v lesnom hospodárstve. [Záverečná správa.] Zvolen, VÚLH 1979.
- [9] VÁCLAV, V.: Zdokonalenie financovania organizácií lesného hospodárstva vzhľadom na pôsobenie diferenciálnej renty. [Záverečná správa.] Zvolen, VÚLH 1981.
- [10] VLACHYNSKÝ, K.: Národohospodárska rentabilita v socialistickej ekonomike. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 8.

ВОЗМОЖНОСТИ ВЫЧИСЛЕНИЯ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ РЕНТЫ В ЛЕСНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

ТУТКА, Йозеф

Автор статьи прежде всего коротко характеризует одну из наиболее часто обсуждаемых экономических категорий, узко связанную с осуществлением производства при помощи натуральных ресурсов — дифференциальную ренту.

Он показывает ее объективную материальную сущность, вытекающую из существования натуральных ресурсов, которая в случае сельскохозяйственных и лесных почв связывается с плодородностью и территориальным размещением участков.

Организации, хозяйствующие на участках с различными диспозициями (предположениями) для выработки потребительных стоимостей в форме растительной биомассы имеют уже тем самым априори определенные ценностные величины, которые будут отражаться в различной мере положительно или отрицательно в экономическом результате при предположении нормального функционирования процесса производства.

Далее в работе анализируются условия возникновения дифференциальной ренты при средних и замыкающих условиях производства.

Для условий лесного хозяйства были предложены алгоритмы выведения величин дифференциальной ренты из урожайности и места расположения. Обосновывается также необходимость выведения цен продуктов отдельных функций леса на базе стоимости производства при относительно наихудших условиях производства.

ON POSSIBILITIES OF DERIVATING DIFFERENTIAL RENT IN FOREST ECONOMY

TUTKA, Jozef

The author first of all characterizes one of the most discussed economic categories firmly connected with the sale of the products produced under the cooperation of natural resources — the differential rent.

He shows its objective material substance conditioned by the qualities of natural resources which is in the case of agricultural and forest soils connected with the fertility of the grounds as well as with their spatial delimitation.

Certain value quantities are a priori determined for organizations, managing lands with different dispositions for producing use values in the form of plant-biomass. These value quantities reflect in different degree positively or negatively in the economic result under the conditions of normal functioning of the production process.

In the article there are also the conditions for the generating differential rent in average and marginal production conditions analyzed.

For the conditions of forest-economy were proposed algorithm derivating quantities of differential rent from the fertility and position. There is justified the necessity to derivate prices of products of single functions of the wood on the basis of production costs under relatively worst production conditions.

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

Problematika licencií z hľadiska interakcie vedecko-technického rozvoja a vonkajších ekonomických vzťahov (so zameraním na ČSSR)

MARKUŠOVÁ, Mária

V procese intenzifikácie našej ekonomiky a zvyšovania efektívnosti a kvality všetkej práce pripadá dôležitá úloha maximálnemu využitiu výsledkov výskumu a vývoja vo výrobe. Jednou z ciest k tomuto cieľu je nadobúdanie a využívanie zahraničných vedecko-technických poznatkov licenčnou formou, čo môže za určitých podmienok prispieť k podstatnému zrýchleniu inovácie výrobkov a technologických postupov. Požiadavka efektívneho využívania získaných licencií je obsiahnutá v Hlavných smeroch hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR na roky 1981–1985 schválených na XVI. zjazde KSČ. Jednou z úloh, ktoré tento dokument vytýčil pre sféru vedecko-technického rozvoja, je: „Nákup licencií zamerať predovšetkým na zabezpečenie štátnych cieľových programov, urýchlené riešenie významných výrobných inovácií a osvojenie výrobkov s vysokými úžitkovými vlastnosťami.“¹

Požiadavku zrýchleného uplatňovania výsledkov vedy a techniky v praxi zdôraznilo i 8. zasadanie ÚV KSČ v júni 1983. Vyzdvihlo aj potrebu prehĺbiť zapojenie československej ekonomiky do objektívneho procesu socialistickej ekonomickej integrácie, ktorej neoddeliteľnou súčasťou je široká vedecko-technická spolupráca, najmä so Sovietskym zväzom. Zdôraznilo potrebu rozvíjať na vzájomne výhodnom základe i vedecko-technickú spoluprácu s vyspelými kapitalistickými štátmi, a pritom širšie využívať svetové vedecko-technické poznatky, vrátane licencií v našej výrobnej a spoločenskej praxi.

V predložennom článku preskúmame niektoré všeobecné teoretické a hospodárskopolitické otázky a súvislosti licencií z hľadiska interakcie vedecko-technického rozvoja a vonkajších ekonomických vzťahov, pričom osobitnú pozornosť budeme venovať československému národnému hospodárstvu. Analýze niektorých výsledkov československej licenčnej politiky, vrátane preskúmania efek-

¹ XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981, s. 140.

tívnosti využívania licencií, chceme venovať osobitnú štúdiu v doktorom z najbližších čísiel Ekonomického časopisu.

1. Ekonomické súvislosti výmeny vedecko-technických výsledkov na základe licencií

Licencia v oblasti priemyselných práv predstavuje všeobecne určitú formu nakladania s vedecko-technickými výsledkami vo vzťahu k zahraničiu.² Tieto výsledky (poznatky, riešenia), získané buď činnosťou vlastnej výskumno-vývojovej základne, alebo zo zahraničia, a realizované v spoločenskej praxi v procese vedecko-technického pokroku (VTP), majú mnohostranné dôsledky v ekonomike a v spoločnosti vôbec. Ide hlavne o ekonomické, sociálne a ekologické vplyvy. Podmienkou realizácie procesu VTP je pritom materializácia nových poznatkov vo výrobných silách spoločnosti, s ktorými súbežne musia prebiehať i zmeny v organizácii práce a v riadení.

Licencia, ktorej predmetom je nový poznatok, ovplyvňuje teda ekonomické, sociálne a ekologické javy a procesy, a to predovšetkým znižovanie nákladov spoločenskej práce, rast úžitkovej hodnoty vyrábaných výrobkov, vznik nových výrobkov a výrobných procesov, zlepšenie pracovných podmienok, a najmä bezpečnosti práce a v neposlednom rade priaznivé pôsobenie na životné prostredie.

V tejto časti považujeme za prospešné stručne pripomenúť závery, ku ktorým dospeli J. Monkiewicz a L. Urban pri skúmaní ekonomických aspektov medzinárodných licenčných operácií vo vyspelých kapitalistických štátoch.³ Obaja objasňujú vplyv licenčných operácií na sféru výskumu a vývoja, na technicko-organizačný pokrok a na zahraničný obchod. Uvedené aspekty zhrnieme vo vzťahu k jednotlivým sféram výskumno-výrobného cyklu a celkove k VTP. Domnievame sa totiž, že súvislosti medzinárodných licenčných operácií treba rozšíriť aj o vzťah licencií k výrobe a k realizácii vo vnútornej ekonomike.

Vo vzťahu k *sfére výskumu a vývoja* poskytnutie licencie neznamená len jednoduchý presun vedecko-technických poznatkov od poskytovateľa k nadobúdateľovi licencie s cieľom jej bezprostredného využitia vo výrobe a v ostatnej spoločenskej praxi. Licencie síce znamenajú predovšetkým zvýšenie počtu vedecko-technických poznatkov pre ich nado-

² K vedecko-technickým výsledkom sa zaraďujú právne chránené a nechránené výsledky technickej tvorivej činnosti, hlavne vynálezy, priemyselné vzory, ochranné známky, výrobnotechnické poznatky a ďalej projekty priemyselných objektov, prevádzkové a vedecko-organizačné riešenia, programy pre počítače, mikrobiologické postupy a výsledky, pestovateľské a chovateľské postupy a výsledky a pod.

³ MONKIEWICZ, J.: Międzynarodowe operacje licencyjne w rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Warszawa, PWN 1976; URBAN, L.: Ekonomické aspekty medzinárodných licenčných operácií. Praha, ÚVTEI 1979.

búdateľov a pre poskytovateľov ďalšie uplatnenie výsledkov vlastnej výskumno-vývojovej základne a ich zhodnotenie v zahraničí. Ide tu o proces, ktorý výrazne ovplyvňuje sféru výskumu a vývoja v krajine nadobúdateľa i poskytovateľa licencie.

Licencia môže riešiť etapu alebo časť výskumnej úlohy, príp. ojedinele môže nahradiť vlastný výskum v danej oblasti. Licencie sú prvkom, ktorý posilňuje pôsobenie vlastnej výskumno-vývojovej činnosti, príp. pôsobí ako jej určitý substitút. Využitie licencie nie je brzdou vlastných výskumných, a najmä vývojových prác. Jej nadobudnutie neznamená, že sa automaticky obmedzujú náklady na vlastný výskum a vývoj. A pritom, náklady na získanie licenčných vedecko-technických poznatkov sú obvykle nižšie ako náklady na vlastný výskum, ktoré sú navyše — až do praktického využitia výsledkov — umŕtvené. Licencie tak vytvárajú predpoklady pre intenzifikáciu vlastnej výskumnej a vývojovej činnosti. V tejto súvislosti sa v ekonomickej literatúre hovorí o pôsobení tzv. licenčného multiplikátora rozvoja vedy, ktorý má za následok, že v krajine nadobúdateľa licencie vznikajú po jej získaní dodatočné podnety pre rozvoj výskumných, a najmä vývojových prác.⁴ Čiastkové údaje z československej praxe potvrdzujú, že nevyhnutným predpokladom na to, aby bolo možné získanú licenciu efektívne využívať, je existencia zodpovedajúcej výskumnej a vývojovej základne.

Poskytovanie a využívanie licencií je špecifickou formou medzinárodnej delby práce. Jej účinné zvládnutie a využívanie predpokladá cieľavedomý prístup a medzinárodnú špecializáciu a kooperáciu vo výskumnej a vývojovej činnosti jednotlivých krajín. Podľa našej mienky, len za predpokladu programovaného a cieľavedomého prístupu — na rozdiel od názorov niektorých iných autorov — možno vylúčiť paralelnosť v riešení úloh vedecko-technického rozvoja, skrátiť čas a znížiť náklady na vykonávanie výskumných prác a zavedenie výsledkov výskumu a vývoja do praxe. Licencia len v tomto prípade pôsobí v konečnom dôsledku na zvýšenie ekonomickej efektívnosti vlastného výskumu a vývoja.

⁴ Pôsobenie licenčného multiplikátora sa posudzuje z dvoch hľadísk, a to z hľadiska vplyvu získanej licencie na rozvoj inovačnej aktivity v krajine nadobúdateľa licencie alebo z hľadiska pôsobenia získanej licencie na vzrast nákladov na výskumnú a vývojovú činnosť súvisiacu s aplikáciou tejto licencie v nových podmienkach.

V prvom prípade licenčný multiplikátor poukazuje na to, do akej miery získaná licencia ovplyvňuje vývoj, zameranie, úroveň a efektívnosť výskumnej a vývojovej činnosti a zrýchlenie procesu realizácie výsledkov v praxi. Inými slovami, do akej miery získaná licencia pôsobila na urýchlenie vedecko-technického pokroku v krajine nadobúdateľa.

V druhom prípade sa vychádza z toho, že aplikácia získanej licencie si vyžaduje úpravu parametrov a postupov tak, aby bola čo najefektívnejšie uplatnená. Licenčný multiplikátor sa vyjadruje objemom nákladov na výskum a vývoj v krajine nadobúdateľa licencie, potrebných na to, aby bolo možné licenciu efektívne využívať. Kvantifikácia najmä prvého prístupu je veľmi zložitá.

Licenčná zmluva môže obsahovať obojstranný záväzok poskytovateľa a nadobúdateľa licencie k vzájomnej výmene ďalších technických zdokonalení predmetu licencie na prospech oboch kontrahentov zmluvy (tzv. cross-licensing).

V ojedinelých prípadoch — v prípade záujmu potenciálneho nadobúdateľa licencie v zahraničí — možno v čase, keď už prebieha ďalšia inovácia výrobného programu, zhodnotiť predchádzajúce dosiahnuté výsledky udelením licencie.

Vo vzťahu k *sfére výroby a realizácie* licencie zvyšujú predovšetkým počet nových, príp. zdokonalených výrobných programov; následne aj objem a hodnotu inovovanej výroby i jej podiel na celkovej výrobe.

Podmienkou efektívneho využívania licencie je spravidla obstaranie a zavedenie nových stavebných a strojno-technologických investícií podstatne vyššej technicko-technologickej úrovne. Licenčná technika prináša zrýchlenie rozvoja technickej a technologickej úrovne hlavne odvetví realizujúcich a priamo využívajúcich licenciu, ale aj celej ekonomiky.

Využívanie licencie pozitívne ovplyvňuje a rozširuje znalosti, skúsenosti a celkovú kvalifikáciu širokého okruhu pracovníkov výskumnej, vývojovej a výrobnnej sféry. Ide tu na jednej strane o to, že sa zvyšuje dopyt po kvalifikovanej pracovnej sile, a na druhej strane o tzv. proces *learning by doing*, t. j. učenie sa na základe vlastnej činnosti.

Výroba na základe dovezenej licenčnej techniky a technológií slúži jednak na obohatenie sortimentu vnútorného trhu alebo pre výrobnú spotrebu, jednak na zvyšovanie exportnej spôsobilosti danej výroby a znižovanie neefektívneho dovozu. Výsledkom licenčnej výroby sú technicky pokrokové a vysoko kvalitné výrobky v komplexnom poňatí kvality, t. j. ako súhrnu technickej úrovne, prevádzkovej spoľahlivosti, trvanlivosti, hospodárnosti vo výrobe a v používaní výrobkov, výrobného prevedenia a estetickkej úrovne. Rast kvality pomáha zvyšovať produktivitu práce a znižovať vlastné náklady na výrobu licenčných výrobkov, čím zvyšuje ekonomickú efektívnosť danej výroby.

Vzrast ekonomickej efektívnosti licenčnej výroby prispieva k upevneniu konkurenčnej schopnosti výrobku vyrábaného v licencií na zahraničných trhoch. Vzostup konkurenčnej schopnosti ovplyvňuje rozsah a štruktúru zahraničnoobchodných stykov krajiny nadobúdateľa a poskytovateľa licencie v prvom rade.

Pokiaľ ide o krajinu nadobúdateľa, uplatnenie licencie vedie k zníženiu až úplnej náhrade neefektívneho dovozu vlastnou licenčnou výrobou. Na druhej strane zavedenie a plynulé výrobné využívanie licencie si častokrát vyžaduje jednorazový dovoz unikátnych strojov, zariadení a prístrojov a zväčša dlhšie trvajúci dovoz špeciálnych surovín, komponentov a pod., najčastejšie priamo z krajiny poskytovateľa licencie. Nadobúdateľ sa naopak snaží aspoň čiastočne devízovo-finančne uhradiť nevyhnutný dovoz vývozom licenčných výrobkov — tzv. buy-back. Ob-

chodno-licenčné vzťahy sú v mnohých prípadoch základom pre nadviazanie trvalých kooperačných vzťahov s obojstranným prínosom.

Vzrast konkurenčnej schopnosti licenčných výrobkov, ktoré v mnohých prípadoch tvoria súčiastkovú základňu pre ďalšiu finalizáciu, ovplyvňuje konkurenčnú schopnosť nadväzujúcich výrobných podnikov či odvetví a pôsobí na ich postavenie. Čím zásadnejší je vplyv licencií na technicko-technologickú úroveň výroby v odvetví a v celej ekonomike, tým výraznejší je vplyv licencií na objem, dynamiku a efektívnosť vývozu z krajiny nadobúdateľa licencie.

Licencie tak vyvolávajú zmeny v medzinárodných obchodných tokoch a sú činiteľom, ktorý obmedzuje i stimuluje obchodné a hospodárske styky. Ovplyvňuje — i keď nie tak výrazne ako napr. vývoz surovín či hotových výrobkov — teritoriálnu i tovarovú štruktúru zahraničného obchodu, ako aj dynamiku a efektívnosť zahraničnospodárskej činnosti krajín zapojených do medzinárodnej výmeny vedecko-technických poznatkov na základe licencií, ako aj tretích krajín.

Súhrnne využívanie zahraničných licencií ovplyvňuje vedecko-technický pokrok v krajine nadobúdateľa licencie. Vysoké tempo preberania zahraničných licencií vedie k vysokému tempu vedecko-technického pokroku synteticky vyjadreného rastom produktivity spoločenskej práce. A naopak, aj vysoké tempo VTP dynamizuje získavanie a využívanie licencií.

Z národohospodárskeho hľadiska licencie napomáhajú urýchlenie štruktúrnych premien a v súčasnom období vytvorenie materiálno-technickej základne potrebnej na urýchlený prechod k intenzívnemu typu ekonomického rozvoja.

Treba však zdôrazniť, že nadsadenie uvedených ekonomických aspektov medzinárodnej výmeny licencií a podcenenie technicko-ekonomických a iných predpokladov na efektívnu aplikáciu licencií môže mať nepriaznivé sociálno-ekonomické dôsledky v krajine nadobúdateľa licencie.

2. Licenčná politika ako súčasť vedecko-technickej a zahraničnoobchodnej politiky

K posudzovaniu medzinárodnej výmeny vedecko-technických poznatkov možno pristupovať z hľadiska vedecko-technickej i zahraničnoobchodnej politiky štátu, pričom vedecko-technická i zahraničnoobchodná politika vychádzajú z celkovej hospodárskej politiky štátu. Významná je otázka podielu nákladov pripadajúcich na vlastné vedeckovýskumné práce a podielu nákladov pripadajúcich na získanie zahraničných licencií. Proporcie medzi nákladmi na vlastné a zahraničné vedecko-technické poznatky, ale i možnosti nahradiť vlastný výskum zahraničným a naopak, sú problémami, ktorých riešenie spadá do licenčnej politiky.

V ekonomickej teórii a praxi sa vyskytujú viaceré prístupy k licenčnej politike, v ktorých sa zdôrazňuje zahraničnoobchodná stránka licenčnej politiky, stotožnenie s politikou tzv. transferu technológie, obmedzuje sa posudzovanie licenčnej politiky na niektoré kvantitatívne údaje a pod. V licenčnej politike ide o komplex zásad, nástrojov, metód a opatrení, ako podriaadiť získavanie a poskytovanie licencií zvyšovaniu úrovne a efektívnosti výskumného a vývojového potenciálu, urýchľovaniu a zefektívňovaniu inovačných cyklov výrobkov a výrobných postupov a celkovým hospodárskopolitickým cieľom krajiny voči zahraničiu. Najvýstižnejšie charakterizuje licenčnú politiku E. Polický, ktorý ju chápe ako stratégiu urýchľovania a zefektívňovania cyklu výskum-vývoj-výroba-použitie a zhodnocovania výsledkov technickej tvorivej činnosti v tomto cykle formou licencií pri rešpektovaní stavu a rastu úrovne vlastného výskumu a vývoja, možností výroby, potrieb vnútorného trhu a zahraničnoobchodných záujmov.⁵

Subjektmi licenčnej politiky sú štát, hospodárske organizácie a inštitúcie, ktorých činnosť je zameraná na ovplyvňovanie licenčných vzťahov. Ich vplyv na priebeh licenčných stykov sa líši podľa ich postavenia v spoločnosti a podľa triedneho charakteru tejto spoločnosti. V súčasnosti má predovšetkým štát najväčšiu možnosť uskutočňovať organizované zásahy do licenčnej činnosti a vystupovať tak pri tvorbe a realizácii licenčnej politiky ako najdôležitejší nositeľ rozhodnutí v tejto oblasti. Iné subjekty licenčnej politiky sa na licenčnom rozhodovaní podieľajú v rozsahu, ktorý zodpovedá ich postaveniu v spoločnosti.

Právne predpisy a medzinárodné i medzištátne dohody a zmluvy vytvárajú *inštitucionálny rámec* pre reguláciu a riadenie licenčných vzťahov; určujú podmienky, metódy a nástroje licenčnej politiky, t. j. obsah i formy tohto riadenia. Zásady licenčnej politiky vychádzajú z hospodárskej —najmä vedecko-technickej a investičnej — politiky a vo vzťahu k vonkajšiemu prostrediu zo zahraničnoobchodnej politiky, ktoré licenčnú politiku danej krajiny determinujú.

V tejto súvislosti treba uviesť, že z historického hľadiska v rámci vedecko-technickej i zahraničnoobchodnej politiky vo vonkajších ekonomických vzťahoch je licenčná politika jednou z najmladších súčastí, v teórii najmenej prepracovanou a v praxi najmenej overenou. Vyplýva to z doterajšieho vývoja vedecko-technickej revolúcie a postupnej internacionalizácie jej výsledkov, ako aj z medzinárodnej delby práce vôbec.

So zreteľom na to, že charakter a sociálne zameranie hospodárskej politiky sú plne určované charakterom spoločensko-ekonomického zriadenia a objektívnymi zákonitostami jeho vývoja, principiálne sa odlišuje hospodárska — a tým aj licenčná — politika kapitalistického a socia-

⁵ Pracovné materiály Slovenskej komisie pre vedecko-technický a investičný rozvoj. Bratislava 1984.

listického štátu. Na bližšie ozrejenie a konkretizáciu licenčnej politiky treba vidieť aj politickoekonomické a strategické tendencie a faktory, ktoré túto politiku profilujú. Z hľadiska potencionálnych nadobúdateľov vedecko-technických poznatkov licenčnou formou ich určujúcim motívom je úsilie odstrániť alebo aspoň znížiť technické zaostávanie v čo najkratšom čase a za prijateľných ekonomických a komerčných podmienok. Motivácia poskytovateľov licencií vychádza z konfrontácie s možnosťou vývozu hotových výrobkov na základe týchto poznatkov.

2.1 Vedecko-technický rozvoj a licencie (so zameraním na vývin v ČSSR)

Vsúčasnej etape budovania rozvinutého socializmu má uplatňovanie vedecko-technického rozvoja rozhodujúcu úlohu pre splnenie sociálno-ekonomického programu XVI. zjazdu KSČ a je podmienkou celkového zvýšenia výkonnosti československého národného hospodárstva a jeho exportnej spôsobilosti. Jednou z možností, ako riešiť programové ekonomické a sociálne ciele rozvoja, je získať a využívať svetové vedecko-technické poznatky, a to aj vo forme licencie. V zásade však existujú tieto spôsoby zabezpečenia rozvoja výrobných programov:⁶

- dovážať techniku a technológiu zo zahraničia v podstate úplne vyvinutú, obsahujúcu nové poznatky vedy, výskumu a vývoja;
- riešiť úlohy rozvoja vedy a techniky pracoviskami československej výskumno-vývojovej základne;
- získať najnovšie vedecko-technické poznatky v určitom štádiu výskumu na základe licencie na bezprostrednú praktickú aplikáciu, ale i ako základ pre ďalšie práce a zameranie československej výskumno-vývojovej základne.

Berie sa pritom do úvahy predovšetkým čas, za ktorý sa cieľová úloha vyrieši, technicko-ekonomická úroveň riešenia, náklady a riziko, spojené s vyriešením danej úlohy, ako aj ďalšie sociálno-ekonomické dôsledky a politické a strategické zámery štátu a spoločnosti v danej etape vývoja.

Najvýraznejšie výhody a nevýhody každého z uvedených spôsobov sú uvedené v textovej tabuľke 1.

V ČSSR sa v období uplynulých 25 rokov využívali všetky naznačené spôsoby získavania novej techniky a technológií, avšak v rozdielnej miere. Uprednostňoval sa hlavne vlastný výskum a vývoj so získaním nových originálnych riešení, popri dovoze hotových strojov a technologických zariadení. Uskutočňovali sa aj nižšie formy vedecko-technickej spolupráce s krajinami RVHP. V období 3. a 4. päťročnice sa licenčná forma nákupu progresívnej techniky využívala pomerne málo; k jej zin-

⁶ Abstrahujeme pritom od vyšších foriem vedecko-technickej spolupráce krajín RVHP, resp. kooperácie s hospodársky vyspelými kapitalistickými štátmi.

Tabuľka 1

Hlavné výhody a nevýhody jednotlivých spôsobov zabezpečovania rozvoja výrobných programov

Dovoz techniky a technológie zo zahraničia, v ktorých sú zhmotnené najnovšie svetové vedecko-technické poznatky	
<p>Výhody:</p> <ul style="list-style-type: none"> — potreba čiastočného alebo žiadneho výskumu a vývoja pre bezprostredné využitie vo výrobe a v spoločenskej praxi; — krátke obdobie na uvedenie do prevádzky (pochopiteľne, za existencie stavebných predpokladov, pri zabezpečení surovín, energie, materiálov a komponentov), rýchla návratnosť investícií; — spravidla minimálne riziko nedosiahnutia technicko-ekonomických parametrov. 	<p>Nevýhody:</p> <ul style="list-style-type: none"> — minimálna možnosť ďalšieho zdokonaľovania s cieľom získať právne chránené vedecko-technické poznatky; — vysoká devízová náročnosť na jednorazový dovoz techniky a technológie a zväčša na trvalý dovoz surovín, materiálov a komponentov zo zahraničia; — oslabená konkurenčná schopnosť na zahraničných trhoch; — možnosť ďalšieho rastu výrobných skúseností a poznatkov až po začatí výroby.
Riešenie úlohy rozvoja vedy a techniky pracoviskami vlastnej výskumno-vývojovej základne	
<p>Výhody:</p> <ul style="list-style-type: none"> — možnosť získať vlastné originálne právne chránené či nechránené vedecko-technické poznatky; tomu zodpovedá aj rast vedeckých a technických kádrov; — možnosť rozsiahlej prípravy špecialistov a širokého okruhu pracovníkov vývoja a výroby pred začatím výroby na základe týchto poznatkov; — možnosť orientovať tieto výsledky pre využitie v praxi na domáce technicko-ekonomické a spoločenské podmienky [prednostné využitie domácej surovínovej a materiálovej základne, zabezpečenie strojovo-technologických zariadení vlastnej výroby]; — technicko-ekonomická a finančná nezávislosť. 	<p>Nevýhody:</p> <ul style="list-style-type: none"> — vysoké náklady (investičné, neinvestičné) na vedeckovýskumné práce; investičné náklady navyše umŕtvené až do praktického využitia výsledkov týchto prác (6-10 rokov); — neistota a veľké riziko nedosiahnutia očakávaných vedecko-technických poznatkov, množstvo poloprevádzkových a prevádzkových overení a na to nadväzujúcich a nepredvídateľných prehodnotení a prepracovaní výsledkov riešenia; — rozptyl prác vlastnej výskumno-vývojovej základne na veľký počet úloh základného výskumu a technického rozvoja, dlhé obdobie riešenia týchto úloh; túto nevýhodu ďalej zosilňujú tendencie v súčasnom vývoji vedy a techniky, zväčšenie tzv. výskumného prahu, zrýchlenie tempa vedecko-technického pokroku, úsilie skrátiť cyklus výskumu a vývoja a predĺžiť fázu ekonomického využívania inovácie.

tenzívneniu dochádza až po roku 1970. Pretože cieľavedomý vedecko-technický rozvoj v ČSSR zabezpečujú predovšetkým organizácie výskumnej a vývojovej základne (VVZ), stručne charakterizujeme najskôr potenciál.

Pokračovanie tabuľky 1

Získanie najnovších svetových vedecko-technických poznatkov v určitom štádiu výskumu na základe licencie

Výhody:

- možnosť získať a využívať najnovšie vedecko-technické poznatky právne chránené či nechránené;
- relatívne nízke náklady na výskum a vývoj;
- možnosť odstrániť alebo aspoň znížiť vedecko-technické zaostávanie pri neexistencii vlastného výskumu v danej oblasti;*
 - priemerná rýchlosť zavedenia poznatkov do výroby; úspora času pri začatí novej licenčnej výroby, najmä keď ide o technológiu praxou overenú;
 - odstránenie rizika dosiahnuť očakávané výsledky, ktoré je neodlučiteľné od výskumu a vývoja, a obchodné riziko pri zavádzaní nového výrobku na trh;
 - možnosť ďalšieho rozvoja výskumných a vývojových prác nadobúdateľa a poskytovateľa licencie na prospech obidvoch (krížová licencia);
 - možnosť prípravy špecialistov pred začatím licenčnej výroby, možnosť získať technickú pomoc pri nákupe investičných celkov a zložitých technológií;
 - možnosť využiť výhody plynúce z dobre zavedeného obchodného mena licenčného partnera.

Nevýhody:

- nevyhnutnosť rozsiahleho prieskumu licenčných ponúk vhodných z hľadiska technického-ekonomického a obchodno-politického;
- licenčné platby — zväčša kombináciou jednorazovej platby a licenčných poplatkov;
- nevyhnutnosť ďalšieho vývoja ako aplikácie získaných licenčných vedecko-technických poznatkov na vlastné technicko-ekonomické podmienky;
- úsilie poskytovateľa viazať poskytnutie licencie na dodávky jeho strojov, zariadení, surovín a komponentov potrebných na začatie a na plynulú licenčnú výrobu umocnené tzv. overpricingom, príp. neskôr politickými ústupkami.

* Táto výhoda sa zvyšuje v súčasnom období, keď sa zrýchľuje vedecko-technický pokrok a jeho význam ako faktora určujúceho úroveň produktivity práce a konkurenčnú schopnosť na zahraničných trhoch, podmienenú stupňom inovácie.

Výhoda je priamo úmerná miere zaostávania, rýchlosti, akou postupuje technický pokrok v danom odvetví, i možnostiam zabezpečiť inovácie vlastným výskumom a vývojom.

Celkový počet organizačných zložiek československej VVZ predstavuje v súčasnosti zhruba 2350 organizácií a organizačných útvarov. Na zabezpečenie činnosti a plnenie úloh tejto základne bolo v období 6. päťročnice vynaložených v ČSSR 90,8 mld Kčs, z toho v SSR 24,5 mld Kčs, t. j. 27 %. V posudzovanom období 1970—1982 sa každoročne (s výnimkou roku 1981) zvyšovali celkové náklady na rozvoj vedy a techniky a vzrástli z 11,9 mld Kčs na 21,6 mld Kčs, t. j. o 81,5 %. Podiel týchto nákladov predstavoval v ČSSR v roku 1981 a 1982 4,6 % na národnom dôchodku.

Počet pracovníkov československej VVZ v roku 1982 dosahoval viac ako 183 tisíc, z čoho bolo 6 % vedeckých pracovníkov a 5 % vedecko-technických pra-

covníkov a spolu 31 % pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním. V SSR to predstavuje približne jednu štvrtinu výskumno-vývojových pracovísk s 50 tisíc pracovníkmi. Celkový počet pracovníkov VVZ tvoril v roku 1982 2,4 % pracujúcich v národnom hospodárstve, v SSR 2,2 %. Na jedného pracovníka tejto základne pripadá 223 tisíc Kčs základných prostriedkov, z toho 126 tisíc Kčs predstavujú stroje, prístroje a zariadenia a 97 tisíc Kčs stavby.

Uvedené údaje svedčia o tom, že v ČSSR boli na začiatku 80. rokov utvorené organizačné, materiálne, finančné a iné predpoklady pre vedeckovýskumné a vývojové práce. Keď však posudzujeme rozsah a výsledky činnosti VVZ, zisťujeme, že existujúce zdroje a prostriedky sú rozptyľované na riešenie veľkého počtu výskumných úloh, čo vyúsťuje do dlhého času ich riešenia a do ich nižších prínosov v praxi.

Československá VVZ rieši veľký počet úloh s ťažiskom na úlohách odvetvových, podnikových či ústavných; v ostatných rokoch to predstavuje viac ako 22 tisíc úloh plánu technického rozvoja, pričom československé organizácie uzatvárajú ročne 50–60 pasívnych licenčných zmlúv.

V rokoch 6. päťročnice bolo v ČSSR priemerne ročne prihlásených 7150 československých vynálezov,⁷ z čoho sa však ročne využívalo iba 2272.

Československé vynálezy sa prihlasujú aj do zahraničia, a to predovšetkým z dôvodov ochrany československých záujmov pri vývoze výrobkov, pri uzatváraní aktívnych licenčných zmlúv, pri uplňovaní záujmov československých organizácií voči konkurenčným zahraničným podnikom a v ojedinelých prípadoch aj z dôvodov prieskumných, reklamných a iných. V období 6. päťročnice bolo do zahraničia prihlásených ročne priemerne 884 československých vynálezov a v ČSSR bolo zaregistrovaných ročne priemerne 2150 zahraničných vynálezov.

V rokoch 6. päťročnice bolo v ČSSR zaregistrovaných ročne zhruba 285 tisíc zlepšovacích návrhov, z čoho sa využívalo ročne 143 tisíc.

Prínosy z využívania vynálezov a zlepšovacích návrhov v československom národnom hospodárstve sú nesporné, napr. v roku 1982 efekt z vynálezov predstavoval 2,02 mld Kčs a zo zlepšovacích návrhov 8,18 mld Kčs. Stále však zostávajú rezervy v ich rýchлом uplatňovaní vo výrobných praxi, napr. v roku 1982 sa využívalo len 30,7 % z prihlásených vynálezov a 51,5 % z prihlásených zlepšovacích návrhov.

Nemalé rezervy sú aj vo využívaní vynálezov pochádzajúcich z ostatných krajín RVHP. V rokoch 1977–1982 si napr. krajiny RVHP vymenili 1272 informácií o dôležitých vynálezoch; z nich len v 138 prípadoch prejavili ďalšie krajiny RVHP záujem o ich využívanie. Tento stav je aj v ČSSR, ktorá v roku 1982 požiadala o ďalšie podklady v 31 prípadoch, a z tých iba 8 sa využilo v praxi. Je to nezanedbateľná rezerva vo využívaní vedecko-technického potenciálu krajín RVHP.

Využívanie vedecko-technických poznatkov v československej praxi možno posudzovať napr. ukazovateľom podielu licenčných poplatkov na celkových ná-

⁷ Niektorí autori spochybňujú vypovedaciu schopnosť údajov o patentoch ako ukazovateľoch výsledkov činnosti výskumnej sféry. Uvádzajú, že možno všeobecne pozorovať klesajúci sklon k patentovaniu (spolieha sa na schopnosť udržať inováciu v tajnosti, rastú náklady s patentovaním doma i v zahraničí, inovácie podliehajú rýchle zmenám a mnohé z nich sú nepatentovateľné).

kladoch na rozvoj vedy a techniky. V tomto ukazovateli roky 6. päťročnice znamenajú — aj napriek rastu uzatvorených licenčných zmlúv a licenčných platieb — pokles. Podiel licenčných poplatkov na týchto nákladoch za obdobie 5. päťročnice predstavoval 2,2 % a v 6. päťročnici poklesol na 1,8 %, za SSR z 3,2 % na 2,5 %. V 70. rokoch predstavoval tento ukazovateľ vo Veľkej Británii 8–13 %, v Japonsku 6–9 %, v NSR 5–7 %, vo Francúzsku 8–9 %, v Taliansku 20–30 %.

Ďalším ukazovateľom využívania licenčných poznatkov vo výrobných praxi je podiel výroby na základe licencií, resp. na základe výsledkov československej VVZ na celkovom objeme priemyselnej výroby. Dôsledkom širokej zapojenosti československej VVZ do zabezpečovania inovačných programov výrobkov je, na druhej strane, pomerne nízky podiel inovovaných výrobkov na základe licencií. Tento ukazovateľ klesá za ČSSR z 3,6 % v roku 1976 na 2,7 % v roku 1980, z toho za SSR z 5,4 % na 3,6 %. Dokumentuje to tabuľka 2.

Tabuľka 2

Prehľad inovovaných výrobkov v ČSSR (1976–1980)

Ukazovateľ	1976		1977		1979		1980	
	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR	ČSSR	SSR
hodnota inovovaných výrobkov spolu v mil. Kčs	23 926	7 660	35 599	10 001	39 810	10 039	40 658	11 187
z toho vzniknutých na základe								
— vyriešených úloh RVT*	17 895	5 890	26 684	6 406	29 620	6 632	29 903	7 789
(v %)	74,8	76,9	72,1	64,1	74,4	66,1	73,5	69,6
z toho štátnych	3 768	683	2 439	315	3 689	632	4 072	479
— vedecko-technickej spolupráce (mil. Kčs)	755	197	506	251	437	178	880	262
(v %)	3,2	2,6	1,4	2,5	1,1	1,8	2,2	2,3
— pasívnych licencií (mil. Kčs)	850	414	1 242	822	1 030	811	1 091	408
(v %)	3,6	5,4	3,5	8,2	2,6	8,1	2,7	3,6

* RVT — rozvoj vedy a techniky.

Prameň: Štatistické ročenky ČSSR 1977–1981. Praha—Bratislava, SNTL-ALFA.

Ukazovateľom výsledkov činnosti československej VVZ sú aj licenčné príjmy. Kým vo vzťahu k licenčným platbám sú licenčné príjmy ČSSR primerané väčšine vyspelých štátov a predstavujú 28 %, za organizácie v SSR v územnom priereze je podiel licenčných príjmov na licenčných platbách neprimerane nízky — predstavuje 3 %. Vo vzťahu k celkovým výdavkom ČSSR na rozvoj vedy a techniky vykazujú licenčné príjmy ČSSR klesajúcu tendenciu. V 6. päťročnici tento ukazovateľ klesol za ČSSR na 0,32 % oproti 0,62 % v 5. päťroč-

nici, za SSR na 0,067 % oproti 0,069 % v 5. päťročnici. Vo vyspelých štátoch je tento podiel zhruba 5 %.

Situácia, že československá VVZ rieši veľký počet úloh, je zapríčinená predovšetkým nedostatočným využívaním predností špecializácie a kooperácie krajín RVHP vo vede a technike. Pretrváva zotrvačnosť riešiť aktuálne i perspektívne vedecko-technické úlohy vlastnou VVZ (v ostatných rokoch viac ako 70 % objemu inovovanej výroby), výskumná a vývojová činnosť v rámci krajín RVHP sa nedostatočne špecializuje, čo spolu so stupňujúcou sa konkurenciou v technickej oblasti na svetovom trhu, skracovaním inovačných cyklov výrobkov, zvyšovaním výskumného a inovačného prahu vyvoláva neprimeraný tlak na československú VVZ.

2.2 Zahraničnoobchodná politika ČSSR a licencie

S rozvojom socialistických výrobných síl a socialistických vzťahov vnútri ČSSR a v krajinách svetovej socialistickej sústavy sa chápanie a obsah pojmu, a najmä úlohy československej zahraničnoobchodnej politiky postupne rozširujú. V jednotlivých etapách rozvoja vnútornej ekonomiky a medzinárodných hospodárskych vzťahov československá zahraničnoobchodná politika mala a má svoje špecifiká. Ako sa zdôraznilo na XVI. zjazde KSČ, „... dosiahnutie základných cieľov a splnenie hlavných úloh 7. päťročnice je podmienené oveľa aktívnejšou účasťou ČSSR v medzinárodnej delbe práce, a predovšetkým v socialistickej ekonomickej integrácii“. K rozvoju medzinárodnej delby práce treba „... hľadať nové možnosti jej prehlbovania, zdokonaľovania foriem socialistickej ekonomickej integrácie a užšieho prepojenia československého hospodárstva s ekonomikami členských krajín RVHP, najmä so Sovietskym zväzom.“⁸

Rastúci stupeň otvorenosti a ním podmienené prenikanie tendencií vývoja svetovej ekonomiky do československého hospodárstva vytvára kvalitatívne nové nároky na celú sústavu plánovitého riadenia. Problémy a úlohy, ktoré nastoľuje efektívne prehlbovanie účasti ČSSR v medzinárodnej delbe práce a v socialistickej ekonomickej integrácii si vyžaduje cieľavedome formovať štruktúru hospodárstva v súlade s vývinom potrieb československých zahraničných partnerov tak, aby sa dlhodobu maximalizovali prínosy účasti ČSSR v medzinárodnej — najmä socialistickej — delbe práce. Treba osobitne využívať vyššie formy, ako medzinárodnú vnútroodvetvovú špecializáciu a kooperáciu, vedecko-technickú integráciu, zapojenie do činnosti medzinárodných ekonomických organizácií a spoločných podnikov atď.

Efektívna účasť v medzinárodnej delbe práce kladie kvalitatívne nové

⁸ XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981, s. 89 a 26.

požiadavky aj na fungovanie monopolu štátu vo vonkajších ekonomických vzťahoch. Ide o to, aby sa v podmienkach priority celospoločenských záujmov určených a regulovaných centrom vytvoril priestor na bezprostrednejšie a pružnejšie zapájanie ekonomických subjektov do medzinárodnej delby práce, a najmä na to, aby sa proces socialistickej ekonomickej integrácie mohol rozvíjať aj na základe bezprostrednej hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce výrobo-hospodárskych jednotiek a výskumných pracovísk krajín RVHP. V súvislosti s tým bola v ČSSR prijatá nová zákonná úprava hospodárskych stykov so zahraničím, ktorá reaguje na najdôležitejšie zmeny zahraničnopolitických a medzinárodných ekonomických činiteľov a podmienok.⁹ V súlade s ňou jednou zo základných foriem zahraničnospodárskej činnosti je nakladanie s priemyselnými právami a výrobo-technickými poznatkami vo vzťahu k zahraničiu, čo sa bežne v hospodárskej praxi nazýva nákupom a predajom licencií.

Určitú predstavu o zapojenosti ČSSR do medzinárodných licenčných obchodov môže poskytnúť porovnanie podielu licenčných príjmov a platieb na zahraničnoobchodnom obrate jednotlivých krajín, príp. v prepočte na 1 obyvateľa. Podľa prepočtov sa ČSSR zaraďuje z 15 sledovaných hospodársky vyspelých krajín vo všetkých posudzovaných ukazovateľoch na jedno z posledných miest. Aj tieto prepočty — i keď len orientačného charakteru a s obmedzenou vypovedacou schopnosťou — signalizujú na jednej strane nedostatočné využívanie licencií, hlavne z krajín RVHP, na druhej strane nedostatočné zhodnocovanie potenciálnych československých licenčných fondov.

Domnievame sa, že východiskom zahraničnoobchodnej politiky ČSSR pri prehlbovaní a raste efektívnej účasti československého hospodárstva v medzinárodnej delbe práce, osobitne v rámci krajín RVHP, môže byť len podstatné zrýchlenie vybraných smerov vedecko-technického rozvoja. Pritom je potrebné intenzívne využívať vlastný vedeckovýskumný potenciál i vonkajšie zdroje inovácií, ako sú licencie, vedecko-technická spolupráca a iné.

ПРОБЛЕМАТИКА ЛИЦЕНЗИЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИНТЕРАКЦИИ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ВНЕШНИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ (С ОРИЕНТИРОМ НА ЧССР)

МАРКУШОВА, Мария

Статья занимается проблематикой лицензий и их использования в ЧССР с точки зрения интеракции НТР и внешних экономических отношений. Намечает основные экономические связи приобретения и предоставления лицензионных научно-технических сведений по отношению к сфере исследования и развития (НИОКР), производства и реализации

⁹ Zákon č. 42/1980 Zb., o hospodárskych stykoch so zahraničím a nadväzujúce vyhlášky, smernice a i.

и в конечном результате к научно-техническому прогрессу. В статье далее определяется лицензионная политика как составная часть научно-технической и внешнеэкономической политики и ее общие аспекты. В заключении анализируются предпосылки и ресурсы для создания научно-технических сведений в ЧССР и некоторые результаты их оценки за границей в форме лицензий.

LICENCE-PROBLEMS FROM THE POINT OF VIEW OF INTERACTION OF SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL PROGRESS AND EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS (WITH A VIEW TO THE ČSSR)

MARKUŠOVÁ, Mária

The article deals with the licence-questions and their application in ČSSR from the viewpoint of scientific and technological progress and external economic relations in the field of acquiring and providing licences in relation to the sphere of research and development, production and sale and in final consequence to scientific and technological progress. In the article there is also the licence-policy delimited as a part of scientific and technological, as well as foreign trade policy, and also its general aspects. In the concluding part there are analyzed the conditions and resources for creating scientific and technological knowledge in ČSSR and some results of their valorization abroad by licences.

Diskusia

Ešte raz o otvorených problémoch prognózovania

GÁL, Fedor

Úvodom

V ostatnom čase sme svedkami, ako na pomedzí sociológie, ekonómie, psychológie, matematiky, teoretickej kybernetiky a ďalších vied vznikajú nové vedné disciplíny ašpirujúce na komplexné a transdisciplinárne postihnutie spoločenských javov. Toto úsilie je sprevádzané výbojmi na poli metodológie spoločenskovedného výskumu. Neraz sa v tejto súvislosti dokonca hovorí o nových paradigmách v skúmaní a modelovaní spoločenských systémov. Systémovosť, celkovosť, synergizmy, fluktuácie, disipácie štruktúr, vznik nových kvalít a pod., sú pojmy, ktoré sa v tejto súvislosti objavujú najčastejšie.

Jedna z takýchto diskusií sa odohráva aj na pôde prognostiky a týka sa predovšetkým predmetu, metodológie a účelu prognostických výskumov. Im je venovaná táto štúdia.¹

Predmet a účel prognostiky

Jestvujú názory, podľa ktorých žiadna veda o budúcnosti doposiaľ nejestvuje. Ako dôvody sa spomínajú: absencia teórií, nástrojov predvídania a potrebných údajov. Tí istí autori však súčasne pripúšťajú, že rozvíjanie kultúry prognostického myslenia je užitočné. Dôvodov je niekoľko, uvediem dva podstatné:

1. Výskum budúcnosti poskytuje dobré služby subjektom rozhodovania a riadenia.

¹ Článok nadväzuje na našu úvahu o predmete a metodológii prognostických výskumov, publikovanú v Ekonomickom časopise [14], pričom pre problémy, ktoré v nej boli formulované, naznačuje možné riešenia. Kapitola venovaná metodológii prognózovania bola inšpirovaná prácami L. Andrášika [3–7]. K prvej verzii textu mi poskytli pripomienky pracovníci Kabinetu teórie vedy a prognóz Výpočtového strediska SAV: Š. Zając, Z. Bútorová, G. Sajdák a Š. Kóvérová.

2. Jeho rozvíjanie môže v konečnom dôsledku viesť k vzniku vedy o budúcnosti v pravom význame tohto slova.

Kým k tomu dôjde, treba vyriešiť predovšetkým problém predmetu prognostiky. Niet pochýb o tom, že každá dobrá teória v sebe obsahuje explanačnú i prognostickú zložku. Ekonomická prognostika by teda mala jestvovať v rámci ekonómie, pričom by s ňou mala spoločný tak predmet, ako aj metodológiu. Podobne sociálna prognostika a ďalšie prognostiky. Problém začína tam, kde uvažujeme o perspektívach takých oblastí reality, ktoré nie sú predmetom žiadnej z konkrétnych vied (napríklad komplexné systémy v ich totalite). Že by to bola interdisciplinárna syntéza parciálnych výpovedí o budúcnosti, ktorá vymedzuje predmet prognostiky? To by však prognostika musela ašpirovať na funkcie filozofie či (na inej rozlišovacej úrovni) teórie systémov. Nehovoriac už o tom, že by v takomto prípade brala na seba zodpovednosť nielen za prognózu, ale aj za explanáciu javov v oblasti svojho záujmu. Alebo je predmetom prognostiky jednoducho budúcnosť? Budúcnosť čoho však? Často sa možno stretnúť aj s názorom, že predmetom prognostiky je metodológia predvídania. Zdá sa však, že spor o tom, či môže jestvovať vedná disciplína, ktorej predmetom je metodológia, bol už rozhodnutý — nemôže. Čo by však potom malo byť predmetom prognostiky ako svojbýtnej vedy? Jednu z možností navrhol M. Zeman [32], keď do pozície predmetu prognostiky situoval problém rozvojových potenciálov. Argumentáciu v prospech tohto prístupu preberáme z pôvodného prameňa:

„To, o čom rozhodujeme, je výber z množiny možností... Táto množina je podľa nášho názoru vlastným predmetom vedy o predvídaní. V tejto súvislosti je potrebné zamyslieť sa nad pojmom možnosti. Využijeme na to dve analógie. Mapu môžeme interpretovať ako konzistentnú sústavu možností, pričom individuálne možnosti sú cesty, projektované prostredníctvom tejto mapy. Rozhodovací proces je výberom cesty, prognóza je mapou možností... Poznávacím účelom je konštrukcia mapy. Druhá analógia spočíva v situácii šachovej hry. Pozícia na šachovnici v sebe skrýva štruktúru možných pokračovaní... Zdanlivo tá istá pozícia sa môže hodnotiť veľmi odlišne podľa perspektív, ktoré v sebe skrýva... Priestor možností v tomto prípade sa nechápe staticky (ako v prípade mapy), ale dynamicky — môže sa teda meniť. Potom však už nejde iba o výber z existujúcich možností, ale aj o dôsledky tohto výberu pre novú podobu priestoru možností, teda o spätnú väzbu medzi možným a skutočným, potenciálnym a aktuálnym. Označme štruktúru možností ako potencialitu objektu... Keď chápeme potencialitu ako vlastný predmet vedy o predvídaní, ide o vzťah komplementarity, nie substitúcie voči iným odborom. Ako každý iný predmet aj potencialita vzniká, vyvíja sa a zaniká... Obal potenciality obklopuje jadro aktuálneho vývoja, je zásobníkom príležitostí tohto vývoja, súčasne je však aj jednou z jeho determinánt. Nereflektovaná možnosť nemotivuje, aj keď ako možnosť existuje. Veda o predvídaní by teda mala ozrejmiť neznáme možnosti — vrátane možností nežiadúcich“ [32, s. 36–38].

Z hľadiska takéhoto nazerania možno vymedziť aj sám pojem prognózy. Je to podmienená, o vedecké poznatky sa opierajúca, výpoveď o *možných* (a v rámci možného tiež pravdepodobných a preferovaných) budúcnostiach nejakého objektu (predmetu, javu).

Atribút podmienenosti implikuje závažnú skutočnosť — taká výpoveď o budúcnosti, ktorá nemá presne vymedzené podmienky svojej platnosti, ktorá nie je zakotvená do konkrétno-historických predpokladov svojej aktualizácie, nie je prognózou. A ďalej: táto výpoveď má, a musí mať, variantný charakter. Konkrétne to znamená, že v rámci určitých podmienok treba uvažovať o alternatívnych rozvojových trajektoriách, resp. že alternatívnym podmienkam zodpovedajú aj alternatívne budúcnosti. A je to práve pojem a problém potenciálu, ktorý umožňuje ohraničiť priestor rozvojových možností — identifikáciou potenciálnych trajektorií, potenciálneho správania a potenciálnej štruktúry prognózovaného objektu (predmetu, javu).²

Vráťme sa však na začiatok tejto kapitoly. Povedali sme tam, že výskum budúcnosti môže poskytovať dobré služby riadeniu a rozhodovaniu. Je na čase položiť si otázku: ako a v čom môže znalosť budúcnosti poskytovať takéto cenné služby. Mám tu na mysli pragmatiku prognostického výskumu. Prikláňam sa k názorom, podľa ktorých je účelom prognostiky: a) signalizácia ohrozenia a b) vyhľadávanie rozvojových príležitostí. V konečnom dôsledku je teda prognóza informáciou o tom, ako sa mám dnes rozhodovať v záujme zajtrajška tak, aby som sa vyhol úskaliam a využil šance. Netreba azda ani príliš zdôrazňovať, že zodpovednosť, ktorú na seba beriem tým, že sa rozhodujem o sebe, je iná, ako keď dôsledky mojich rozhodnutí padajú na hlavy ďalších ľudí. Význam a aktuálnosť prognóz v podmienkach centrálného plánovania by teda mali stáť mimo diskusie. Ako však potom vysvetliť, že stále pretrvávajú problémy s využívaním prognóz v riadiacej a v plánovacej praxi? Je to spôsobené iba tým, že prognostika zatiaľ nevyzrela na skutočnú vedu? Jedna z príčin tkvie zrejme v samom systéme riadenia, ktorý sa napriek dlhoročnému úsiliu nedarí zefektívniť. Toto je však oblasť, ktorá presahuje zámer, ktorý som si pre tento text vytýčil. Vráťme sa preto k prognózovaniu.

² Za medzami potenciálov nemá zmysel hovoriť o vedeckých prognózach. Otvára sa tu svet prorociev, veštieb a ostatných predvedeckých či mimovedeckých foriem rozmýšľania o budúcnosti. Sám pojem potenciálu implikuje ešte viacej ďalších súvislostí umožňujúcich striktnejšie vymedzenie rámca prognostických výskumov. Elementárny príklad: Nech A je aktualizovaná časť nejakého potenciálu, B je sám potenciál, DB miera jeho aktualizácie a z časové oneskorenie. Platí:

$$A_t = B_t - z \cdot DB_t.$$

Medze potenciálu vymedzujú parametre jeho rozsahu (veľkosti), miera aktualizácie sa pohybuje v hraniciach od 0 po 1. Výsledok aktualizácie potenciálu je týmito veličinami jednoznačne limitovaný. Sám mechanizmus aktualizácie je proces prístupný bežným procedúram výstavby a testovania hypotéz a modelov. Pokus rozpracovať problematiku potenciálov do podoby potenciálovej výkladovej schémy je v práci [13].

Nazdávam sa, že nielen metodológia prognostiky musí vyzrieť, ale vyzrieť musí sám pocit potreby a aktuálnosti prognóz, resp. konkrétno-historické podhubie, na ktorom sa utvára. K tomu uvádzam, že historicky možno rozlíšiť tri spôsoby správania [18]:

- orientované na minulosť;
- orientované na ad hoc adaptáciu;
- orientované na anticipatívne rozhodovanie.

Konanie (správanie) orientované na minulosť vychádza z predstavy, podľa ktorej všetko tu už bolo a minulosť je preto studnicou múdrosti. V období štruktúrnych zmien a prechodu spoločenského systému na nový rozvojový režim táto schéma zlyháva. Subjekt sa zrazu ocitá v jedinečných rozhodovacích situáciách, koná intuitívne a na základe krátkodobých predikcií. Postupne však zažíva na vlastnej koži kontradikciu medzi krátkodobými a dlhodobými dôsledkami svojho správania, začína si uvedomovať komplexnosť spoločenského života a preferovať anticipatívny prístup k riadeniu a rozhodovaniu. Bez dlhodobých predpovedí však niet anticipácie, a teda bez prognóz niet anticipatívneho riadenia a rozhodovania. V nasledujúcej kapitole sú charakterizované možnosti a medze metodológie prognózovania pri riešení takto sformulovaných úloh.

Metodológia prognózovania

V literatúre sa uvádza viac ako dvesto metód použiteľných v prognostike. Súčasne sa však zdôrazňuje, že na pôde prognostiky vzniklo iba päť z nich. Sú to: metóda písania scenárov, delfská metóda, morfológická analýza, obalové extrapolácie a analýza krížových interakcií. Zrejme však ani tento výpočet nie je celkom korektný. Veď morfológická analýza sa zrodila ako metóda zvyšovania technickej tvorivosti, obalové extrapolácie sú pomerne nenáročnou modifikáciou analýzy časových radov a metóda písania scenárov je skôr umenie pomerne voľného rozmýšľania o možnom než dajaká striktná vedecká metóda. Delfská metóda a analýza krížových interakcií však skutočne vznikli pre prognostiku a vďaka prognostikom. Obe však majú jednu spoločnú črtu, ktorá príliš pripomína neistotu prognostikov, pokiaľ ide o predmet ich skúmania. Úlohou týchto dvoch metód je totiž predovšetkým organizovať expertné informácie. A tak prognostici neraz nachádzajú svoje legitímne uplatnenie ako moderátori transdisciplinárnej či interdisciplinárnej komunikácie na tému budúcnosť. To okrem nich skutočne nik nerobí „na plný úväzok“. Na čiastočný úväzok to však podľa mojho názoru robia vyznávači systémovej paradigmy z radov modelárov. „Nad“ jednotlivými konkrétnymi vedami vzniklo v posledných rokoch množstvo tzv. komplexných modelov, resp. modelov komplexných systémov. Opierajú sa zväčša o aparát kybernetického modelovania, teóriu systémov či o špeciálne

modelovacie postupy inšpirované niektorými úspechmi fyziky, biológie a matematiky. „Komplexným“ modelárom sa najčastejšie vytýka rezignácia na primát teórie pred empiriou či ignorovanie tézy o vzťahu pred-

Tabuľka 1

Vzťah požiadaviek kladených na prognózy a na metodológiu prognózovania

Požadované atribúty prognóz	Metodologické implikácie
komplexnosť orientácia na variantnú povahu možných budúcností odlíšenie dlhodobých a krátkodobých odpovedí systému na zadané podmienky či stratégie riadenia účelovosť historickosť medze, miera a mechanizmy aktualizácie potenciálov poruchy a kvalitatívne zvraty v aktualizovaných procesoch, schopnosť identifikovať fluktuácie vo vývoji vznik nových kvalít	systémový prístup a modelovanie podmienené simulácie spätnoväzbová štruktúra s časovými oneskoreniami jasné vyjadrenie cieľov extrapolácia trendov predmetne zakotvená teória potenciálov otvorenosť, nelinearita, nerovnovážne modelovanie, modelovanie katastrof, bifurkácií a podobne modelovanie synergií a kvalitatívnej dynamiky

metu a metód jeho skúmania. Oprávnené sú tiež výčitky na konto nedostatkov modelových formalizmov a militantných ambícií modelových konštrukcií, ktorých komplexnosť je skôr manifestovaná (predstieraná) než faktická. Zabúda sa však, že tvorba takýchto modelov je neraz prvým pokusom zmapovať biele miesta na mape poznania a že sám model sa tak stáva poznávacím nástrojom par excellence. Toto konštatovanie platí aj pre modely prognostické. Že takéto počínanie má neraz nádych barbarstva, je zrejme, pre konečný úspech prognostiky však nevyhnutné. A tak sú to predovšetkým predpokladané (či požadované) vlastnosti prognóz, ktoré vyvolávajú tlak na utváranie vhodných nástrojov prognózovania. V textovej tabuľke 1 uvádzame ilustráciu tohto tvrdenia.

Netreba snáď ani zvlášť zdôrazňovať, že *nie je v moci jedinej metódy vyrovnat sa s takým členitým súborom požiadaviek* (pozri aj [24, s. 751—752]). Odborníci tiež vedia, že vymenované atribúty prognóz sa jednoducho vymykajú z možností „klasickej“ metodologickej výbavy prognostických výskumov. Možnosť riešenia neponúkajú ani koncepcie multimodelovania a tvorby systémov metód a modelov prognózovania, resp. neponúkajú ich dovedy, kým sa nepodarí vybudovať adekvátny teoretický a metodologický rámec pre celkové riešenie. Nasledovný text je venovaný stručnej diskusii o niektorých podnetoch, ktoré sa zrodili na poli

rýdzej inštrumentalistiky — ich medze sú však práve tým zjavne determinované.

V tejto súvislosti by mohlo byť užitočné zmieniť sa o niektorých nových smeroch v metodológii modelovania. Popri druhej [25] a tretej [29] kybernetike sem patria: Prigogineova nevratná termodynamika, Hakenova synergetika, Thomova teória katastrof,³ Maturamova a Varelova Autopoiesis [30] a iné.

Je faktom, že v centre záujmu týchto prístupov sa ocitli problémy, ktoré sa svojou povahou vymykali možnostiam „klasických“ modelových formalizmov. Spomeňme aspoň problém štruktúrnych zmien, emergencie nových kvalít, správania systémov v kritických bodoch a podobne.⁴ Ak však pripustíme existenciu hierarchickej štruktúry komplexných systémov (napríklad fyzikálny systém, živý systém, sociálny systém) a kvalitatívne rozdiely medzi nimi, vzniká otázka, či formalizmy, ktoré boli vyvinuté v rámci nižšej úrovne a pre jej potreby, nachádzajú uplatnenie v rámci a pre potreby úrovne vyššej. Odpoveď musí znieť: nie [28]. Možno však využiť aspoň epistemologické zázemie týchto formalizmov. Nazdávam sa, že áno. Mám pritom na mysli predovšetkým heuristiku, ktorá je v nich obsiahnutá. Som dokonca presvedčený, že vďaka tejto heuristike sa začnú formovať aj formalizmy použiteľné v spoločenskovednom výskume. Ich základné charakteristiky boli naznačené v tabuľke 1. Sú to: endogénne generovanie cieľov, otvorenosť voči významnému okoliu, nelinearita, nerovnovážnosť, poriadok utváraný prostredníctvom fluktuácií, kooperatívne javy a podobne. Ak súčasne uvážime základné charakteristiky „klasickej“ metodológie modelovania (lineárne kauzálne reťazce, ceteris paribus, explorativita), je zrejmé, v čom spočíva naznačená heuristika. Pravdou však na druhej strane zostáva, že modely (formalizmy) nemožno do spoločenských vied vnášať zvonka. A tak stojíme pred problémom, ako na to. Možností je pravdepodobne viac. Jedna z nich spočíva v „oživovaní“ formalizovaných modelových štruktúr. Mám tu na mysli nielen organické včleňovanie imanentných sociálnych charakteristík do modelov (systémotvorné vzťahy, cieľové správanie), ale aj včleňovanie subjektu modelovania do modelu. Zárodokom takéhoto prístupu sú pokusy o *zjednotenie neformalizovaných, resp. semiformalizovaných expertných a intuitívnych metód so simulačnými modelmi systémovo-dynamického typu*,⁵ pokusy využiť Prigogineov, Hakenov či Thomov koncept v sústave s modelmi systémovej dynamiky, či niektoré snahy

³ Reprezentatívne pramene pozri v citovaných dielach L. Andrášika [3–7].

⁴ Tu i ďalej sa opieram o prácu G. Sajdáka [28].

⁵ Príkladom takejto možnosti je podľa môjho názoru aj aparát metódy KPM (pozri napríklad [12]).

o využitie expertných systémov pri tvorbe a testovaní hypotéz.⁶ Na margo týchto pokusov však treba zdôrazniť: Prognóza nie je len obrazom možnej (pravdepodobnej či preferovanej) budúcnosti vo svetle použitých meritórnych a inštrumentárnych východísk, ale aj obrazom jej tvorca. Explicitné vyjadrenie tohto zakotvenia a vymedzenie jeho odpadu na podobu modelu aj interpretáciu informácií, ktoré vytvoril, by sa mali považovať za normálnu súčasť vednej etiky — patria totiž do metodológie rovnako ako metódy a techniky.

Vráťme sa však k heuristickým funkciám nových smerov v metodológii modelovania. Popri už spomenutom dôraze na problémy kvalitatívnej zmeny, vzniku nových kvalít ap., ktoré vyvolávajú bezprostredný tlak na tvorbu nerovnovážnych, otvorených, nelineárnych ap. prognostických modelov, vynoril sa vďaka nim pred aplikovanou prognostikou aj problém času. Je totiž zjavnou skutočnosťou, že zatiaľ čo tento problém je predmetom filozofických diskusií už dosť dlho (pozri napríklad [31]) a v posledných desaťročiach je organickou súčasťou poznatkového fondu aj konkrétnych prírodovedných výskumov, spoločenských vedy na túto výzvu zareagovali iba neskoro. O čo ide? V ostatnom čase sa čoraz explicitnejšie zdôrazňuje heterogenita žitých časov a význam tejto skutočnosti pre explanáciu a predikciu systémového pohybu. Jestvujú dokonca úspešné pokusy o empirické uchopenie fyziologického, biologického ekonomického či systémového času (pozri napr. [1; 17]). Jeho rytmy sú určované reprodukčnými cyklami skúmaných celkov, a zároveň sú organickou súčasťou ich vzniku, jestvovania a zániku. Pochopiť vývoj nejakého systému (a o to sa usiluje prognostika predovšetkým) potom znamená pochopiť aj jeho čas. A treba pravdivo priznať, že táto snaha je našej i zahraničnej prognostike zatiaľ cudzia. Taky prognostických modelov i voľba horizontov prognóz sú naďalej určované cyklickým pohybom nebeských telies. Pokiaľ by šlo iba o snahu využiť jestvujúce referenčné rámce na uľahčenie komunikácie výsledkov prognostických výskumov do širšieho pléna používateľov prognóz a verejnosti, tak by nemuselo ísť o nejakú chybu. Pokiaľ ide o vžitú myšlienkové schémy tak prognostike hrozí scestná interpretácia rozvojových súvislostí skúmaných objektov. Jednoduchý príklad: Predstavme si, že rozvojové problémy našej technickej kybernetiky budeme merať rokmi zaostávania oproti špičkovým producentom a konzumentom. Výsledok nebude síce potešujúci, nebude však ani dramatický. A teraz si predstavme, že na meranie „času kybernetiky“ využijeme ako jednotku inovačný cyklus, resp. cyklus reprodukcie podmienok, v ktorých u nás dochádza k vzniku, exploatacii a k zániku inovácie [jednotlivé generácie počítačov napríklad]. Účinnosť a povaha opatrení, ktoré používateľ prognózy prijme na základe prvej a druhej informácie, nemusí byť rovnaká.⁷ Tým však prechádzame k poslednému problému, ktorý by mohlo byť užitočné riešiť v súvislosti s otvorenými problémami prognózovania — je ním vzťah prognóz a praxe, alebo presnejšie, pragmatika prognostických prác.

⁶ Za konečné riešenie tohto problému však považujem využitie myšlienky participatívneho prognózovania. Samostatnú zmienku mu venujem v nasledovnej kapitole.

⁷ G. Sajdák to v pripomienkach k uvedenému textu formuloval takto: Prognostika by sa mala usilovať o nájdenie „evolučnej funkcie systému“ ako funkcie jeho štruktúry a jeho času. V opačnom prípade sa zdá byť riadenie systému veľmi otáznou.

O pragmatike v prognózovaní

Ako sme už povedali, pragmatiku prognóz treba hľadať v determinácii správania, alebo ešte presnejšie, naše správanie môže v sebe obsahovať aj významné prvky „spredmetnenej“ či implementovanej prognózy. A keďže aj nekvalitná prognóza môže takto získať podobu spredmetnenej každodennosti, mohlo by byť užitočné zamyslieť sa najskôr nad problémom kvality prognóz.

Dnes už jestvuje bohatá literatúra venovaná testovaniu vedeckých, a teda aj prognostických hypotéz. A jestvuje aj niekoľko špecificky prognostických testov kvality prognóz (test expertízou, po krokoch, retrospektívnou simuláciou, test záťažový a podobne). Nazdávam sa však, že kritérium praxe najviac vyhovuje účelu i povahe prognóz. Ak *implementovaná* prognóza nevedla k zlepšeniu riadiaceho a rozhodovacieho procesu, nebola dobrou prognózou. Sám proces implementácie je však zatiaľ diskutovaný skôr ako technický a organizačný problém. Rád by som v tejto súvislosti upozornil na problém participatívnosti, ktorý sa mi zdá byť dôležitý.

Nazdávam sa, že vo vývoji prognostiky (s ohľadom na implementáciu prognóz) možno rozlišovať štvoraký prístup: monologický, dialogický, kvázi-participatívny a participatívny.

Monologický prístup je charakteristický pre súčasný stav prognostiky. Nieкто zadal úlohu, nieкто iný ju rieši a predložil výsledky. Tieto sa mohli, alebo sa nemuseli využiť, pričom táto možnosť využitia mala vzťah ku kvalite prognózy iba veľmi nejasný.

Dialogický prístup je už akýmsi zárodkom participatívneho prístupu. Prognóza tu vzniká a je implementovaná za účasti oboch zúčastnených strán — tvorcu i používateľa prognózy. Každý z nich má však presne vymedzenú rolu, ktorej hranice neprekračuje. Tvorca (konceptor) vyrába a interpretuje prognózu, používateľ ju využije ako jednu z informácií v riadiacom či plánovacom procese.

Kvázi-participatívny prístup je zatiaľ skôr vízou ako realitou. Konceptor i používateľ tu čiastočne splývajú do jediného subjektu zodpovedného nielen za voľbu konceptuálnych východísk, ale aj za riešenie, interpretáciu a implementáciu.

Participatívny prístup je akýmsi ideálom, o ktorý sa vari treba usilovať. Do procesu tvorby, interpretácie a implementácie prognózy tu vstupuje ešte subjekt tretí. Označím ho trochu nepresne ako *verejnosť*.⁸ Vo chvíli, keď do hry vstupuje verejnosť, dostáva náš problém iný rámeček. Sé-

⁸ Koncepcia participatívneho prognózovania má blízko ku koncepcii participatívneho riadenia. V tomto svetle sa trochu vyjasňuje aj pojem „verejnosť“ — ide o hierarchicky štruktúrovaný spoločenský subjekt, pričom táto štruktúracia i formy jeho participácie na riadení sú formované konkrétno-historickými podmienkami. Prvú zmienku o participatívnom prognózovaní z pera marxistických prognostikov som našiel v práci [9].

mantika, syntax i pragmatika riešenia prognostických úloh začínajú objímať celok života. Vo chvíli, keď k tomu dôjde, stane sa prognózovanie organickou súčasťou praxe na všetkých úrovniach spoločenského života. Dovtedy však treba vyriešiť viacero problémov. Patrí medzi ne napríklad teória a metodológia transdisciplinárnej a transprofesionálnej komunikácie.

Záver

Na predchádzajúcich stranách som sa pokúšal formulovať niektoré otvorené problémy súčasných prognostických výskumov a naznačiť možnosti ich riešenia. Riešenie problému predmetu prognostiky vidím v rozpracúvaní potenciálovej výkladovej schémy. Zdokonaľovanie prognostického myslenia predpokladá zmenu spôsobu reflektovania času a spôsobu jeho zakomponovania do prognóz. V inštrumentárnej rovine predpokladám nástup formalizmov, schopných aspoň čiastočne sa vyrovnáť s problémom kvalitatívnych zmien, a pokračujúce zjednocovanie formalizovaných a expertíznych postupov. Efektívnym nástrojom prognostických výskumov sa stanú modely ašpirujúce na simulácie dlhodobých dôsledkov možných, pravdepodobných či preferovaných udalostí. Za najdôležitejší rozvojový trend však považujem úsilie o využívanie princípu participatívnosti v prognózovaní. Prognostika by jednoducho nemala byť akousi exkluzívnou činnosťou vykonávanou hŕstkou profesionálov, ale organickou súčasťou každej práce orientovanej na koncepcné a anticipatívne rozhodovanie.

Literatúra

- [1] ALAN, J.: Sociologická interpretace věku. Sociológia, 1977. č. 1, s. 11–24.
- [2] AMARA, R.: Searching for Definitions and Boundaries. The Futurist, 1981, č. 1, s. 25–29.
- [3] ANDRÁŠIK, L.: Bifurkačné teórie a úsilie o „dialektizáciu“ pozitivisticko-scientistickej ekonómie. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 4, s. 317–335.
- [4] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu I. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 5, s. 391–409.
- [5] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu II. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 6, s. 475–494.
- [6] ANDRÁŠIK, L.: Synergia zložitých ekonomických systémov. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5, s. 326–436.
- [7] ANDRÁŠIK, L.: Kritické poznámky k niektorým novším prístupom k analýze a modelovaniu synergie zložitých ekonomických systémov. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 7, s. 643–657.
- [8] BOTKIN, J. — ELMANDRJA, M. — MALITZA, M.: No Limits to Learning the Human Gap. A Report to the Club of Rome. Oxford 1979.
- [9] BOTEZ, M. — CELAK, M.: Global Modelling... Without Models? Technological Forecasting and Social Change, 1983, č. 2, s. 122–160.
- [10] ČERNÍK, V.: Problém zákona v marxistickej metodológii vied. Bratislava. Pravda 1981.
- [11] ČERNÍK, V. — VICENÍK, J.: Súčasný problémy vývinu vedeckých teórií. In: Metodologické problémy vývinu vedeckých teórií. Bratislava, Pravda 1980.

- [12] FAIFR, V. — GÁL, F. — POTŮČEK, M. — ZEMAN, M.: Modelování společenských systémů metodou KPM. Praha, Sportpropag 1981.
- [13] FRIC, P. — GÁL, F.: Pojem a problém potenciálu v prognózování vedy. In: Metodika a metodológia prognózovania rozvoja vedy. [Štúdia.] Bratislava, VS SAV 1984.
- [14] GÁL, F.: O niektorých otvorených problémoch prognózovania. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 1, s. 35–41.
- [15] GÁL, F.: Problémy modelovania sociálnych javov metódami systémovej dynamiky. Soc. Čas., 20, 1984, č. 1, s. 77–86.
- [16] GÁL, F. — POTŮČEK, M.: K uplatnění systémoveho přístupu v prognostice. SI 84. [Zborník z konferencie.] Praha, DT ČSVTS 1984.
- [17] HRUBÝ, P.: Metódy ekonomického času. Praha, IČKPVR 1974.
- [18] JONES, T. E.: Options for the Future. New York, Praeger 1980.
- [19] KUHN, T. S.: Štruktúra vedeckých revolúcií. Bratislava, Pravda 1981.
- [20] LAŠČIAK, A.: Význam Marxovho učenia pre rozvoj prognostickej činnosti. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 3, s. 195–203.
- [21] MARKUŠ, J.: Všeobecné problémy spoločenského prognózovania. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 7, s. 587–596.
- [22] MARKUŠ, J.: Úvod do spoločensko-ekonomického prognózovania. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 1, s. 61–70.
- [23] MARKUŠ, J.: Prehľad prognostických metód. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 4, s. 347–368.
- [24] MARKUŠ, J.: Zásady prognostickej práce. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 8, s. 745–754.
- [25] MARUYAMA, M.: The Second Cybernetics. American Scientist, 51, 1963, s. 164–179.
- [26] POTŮČEK, M.: Zobrazení cílů v modelech systémovej dynamiky. Ekon.-mat. Obz., 16, 1980, č. 3, s. 241–264.
- [27] POTŮČEK, M.: Problémy povahy a uplatnění výkladových schémat v společenském poznání. Soc. Čas., 17, 1981, č. 4, s. 404–421.
- [28] SAJDÁK, G.: Do possibilitae prognoscendi [o niektorých smeroch prognostického modelovania kvantitatívnej a štrukturálnej dynamiky spoločenských systémov]. In: Metodika a metodológia rozvoja vedy. [Štúdia.] Bratislava, VS SAV 1984.
- [29] TASCHDJIAN, E.: The Third Cybernetics. Cybernetica, 2, 1976, s. 91–105.
- [30] ZELENY, M. (ed.): Autopoiesis. A Theory of Living Organization. New York, North Holland 1981.
- [31] ZEMAN, J.: Problém času ve filosofii. Filoz. Čas., č. 3, s. 347–367.
- [32] ZEMAN, M.: Věda o předvídání. In: Metodika a metodológia prognózovania rozvoja vedy. [Štúdia.] Bratislava, VS SAV 1984.

Prehľadý a glosy

Struktura ekonomického růstu ve vztahu k intenzifikačnímu procesu v ČSSR

CZESANÝ, Slavoj

Zdokonalování hospodářských struktur ve prospěch intenzifikace ekonomiky tvoří jeden ze základů strategie sociálního a hospodářského rozvoje. O postavení a úloze strukturálních změn v ekonomickém rozvoji svědčí hospodářská praxe vyspělých zemí, která ukazuje, že růst využití zdrojů je vždy spojen se změnami hospodářské struktury, s rozvojem progresivní struktury.

Úloha strukturálních změn v tomto procesu je zřejmá z pojetí intenzifikační strategie, která začíná v podstatě jako proces úspor (přímých, nepřímých a zprostředkovaných), a to od úspor snižováním měrných spotřeb zdrojů při jejich nezměněné kvalitě, přes růst jejich účinnosti v důsledku vyšší kvality, přes zhodnocení zdrojů ve zpracovatelských procesech až po výrobu kvalitnější produkce a změny v rozdělení specializovaných činností projevujících se strukturálními změnami. Intenzifikační proces je tak složitým řetězem výrobně spotřebních vztahů ovlivňovaných do značné míry rychlostí, směrem a charakterem strukturálních změn.

Obsahem statě je charakteristika obecných i specifických souvislostí strukturálních změn a tendencí pohybu ekonomické struktury na makroekonomické úrovni. Kromě postižení strukturálního vývoje v retrospektivním období je formou úvah naznačen směr strukturálních změn v perspektivním období. Pozornost je věnována čtyřem strukturálním průřezům zachycujícím proporce výrobní a nevýrobní sféry; primární, sekundární a terciární sféry; národohospodářských odvětví; průmyslových odvětví.

Výrobní a nevýrobní sféra

První strukturální průřez se týká proporcí výrobní a nevýrobní sféry. V souladu s marxistickou politickou ekonomikou se do výrobní sféry zařazují odvětví, jež svou činností přímo produkují materiální statky (výrobní odvětví jako takové), odvětví, jež spolupůsobí na tvorbu užitečných hodnot prostorovou změnou materiálních statků, či odvětví, která završují proces tvorby užitečných hodnot tím, že zprostředkovávají výměnu zboží (obchodní odvětví).

V rámci obecného schematu souvislostí mezi proporcemi výrobní a nevýrobní sféry vzrůstá význam vzájemné interakce obou sfér. Růst váhy podílu nevýrobní sféry je podmíněn výkony a efektivností výrobní sféry, která předurčuje možnosti alokace zdrojů do nevýrobní sféry. Na druhé straně rozvoj řady odvětví nevýrobní sféry má zcela nezastupitelné místo mezi podmínkami a předpoklady růstu efektivnosti výrobní sféry. Bezprostřední vliv mají zejména věda, výzkum a školství; zprostředkující stimulační vliv na uspokojování hmotných i jiných potřeb mají zejména bytové hospodářství, komunální služby, cestovní ruch aj. Některá odvětví mají i možnost odlehčit přerozdělovacím procesům mezi výrobní a nevýrobní sférou zprostředkovaným státním rozpočtem a zabezpečit část finančních zdrojů k pokrytí nákladů nevýrobní sféry z vlastních zdrojů. Patří k nim komunální služby, cestovní ruch, nevýrobní spoje a doprava, věda a výzkum a některá další.

Vývoj vybavenosti národního hospodářství základními výrobními zdroji ve strukturálním průřezu za výrobní a nevýrobní sféru ukazuje na rovnoměrný růst podílu pracovníků v nevýrobní sféře, ale při současném poklesu podílu základních prostředků a v podstatě stagnaci investic s určitým výkyvem v letech vyššího tempa ekonomického růstu (tab. 1). Důsledkem je třikrát rychlejší tempo růstu vybavenosti pracovníků základními fondy ve výrobní sféře proti nevýrobní sféře, takže počty pracovníků v některých odvětvích nevýrobní sféry měly kompenzovat menší objem investic. Tato tendence se projevila zejména v odvětvích sloužících bezprostředně obyvatelstvu, tj. u bytového hospodářství, komunálních služeb, cestovního ruchu, školství, zdravotnictví a kultury.¹

Obecné vývojové schéma (tab. 1) minulého období, tj. rychlejší růst zaměstnanosti před růstem podílu investic v nevýrobní sféře při obrácené relaci ve výrobní sféře bude v ČSSR modifikován podmínkami výhledového období tím, že při omezenosti investic a nárůstu počtu pracovních sil dojde nejprve k rychlejšímu růstu počtu pracovníků v nevýrobní sféře, přičemž k uvolnění prostředků na investice ke zprůmyslnění služeb v nevýrobní sféře musí přispět zvýšení efektivnosti investic ve výrobním sektoru. Nezbytné je však připravit pracovní místa pro zrychlení zaměstnanosti v nevýrobní sféře. Ke zvýšení produktivity práce ve výrobní

¹ STÍBALOVÁ, B.: Vybrané aspekty analýzy a prognózy rozvoje investic do nevýrobní sféry, [Výzkumná práce č. 142.] Praha, SPK VÚPR NH 1983.

Tabulka 1

Struktura pracovních sil, investic a základních prostředků v dezagregaci na výrobní a nevýrobní sféru

Ukazatel	Výrobní sféra			Nevýrobní sféra		
	1966— 1970	1971— 1975	1976— 1980	1966— 1970	1971— 1975	1976— 1980
pracovní síly	79,0	78,1	76,4	21,0	21,9	23,6
základní prostředky	54,0	55,3	56,7	46,0	44,7	43,3
investice	65,2	61,5	65,2	34,8	38,5	34,8

Framen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní propočty.

sféře by mohl přispět i určitý selektivní přesun pracovníků do nevýrobní sféry. Růst významu a úlohy nevýrobní sféry je podmíněn nejen růstem počtu pracovních sil, ale i zabezpečením hmotného a finančního krytí výkonů nevýrobní sféry s nezbytným přispěním růstu podílu placených služeb.

Primární, sekundární a terciární sektor

Rozdělení činností národního hospodářství do tří sfér (sektorů) umožňuje aproximačně posuzovat určité stránky vztahů mezi rozmístěním společenské práce a intenzifikačním procesem. Proporce mezi I. sférou reprezentovanou primárními odvětvími a II. sférou zahrnující zpracovatelská odvětví vypovídá o stupni či předpokladech zhodnocovacích procesů. Růst podílu terciární sféry zahrnující nevýrobní sféru a některé ostatní výrobní činnosti, odráží zase některé kvalitativní rysy intenzifikačního procesu. Je tomu tak proto, že tato sféra na jedné straně zahrnuje důležité intenzifikační faktory, jako je věda a výzkum, a současně tvoří významnou složku konečného užití odvětví nevýrobní sféry poskytující služby obyvatelstvu.

Dosavadní přeměny sférové struktury československé ekonomiky v zásadě sledují směr světové tendence uvolňování či změn v rozmístění pracovních sil mezi primární, sekundární a terciární sférou ve směru posledně jmenované sféry.

Tyto obecné tendence jsou podmíněny vyšším růstem produktivity práce než výroby v primární a pak i v sekundární sféře, kde na základě stále vyšší produktivity práce stále méně pracovníků zabezpečuje růst hmotné spotřeby a rozvoj výrobních sil společnosti a umožňuje tak stále většinu podílu pracovníků zabezpečovat reprodukci pracovní síly, resp. rozvoj člověka, jeho druhotných potřeb, včetně „obsluhy“ volného času.

Tyto světové tendence a jejich pokračování do budoucna jsou platné i pro československou ekonomiku, ale jejich rychlost je závislá na konkrétních technicko-ekonomických, demografických a sociálních podmínkách. Nejdůležitější úlohu ve změně váhy jednotlivých sektorů sehrává aplikace technického pokroku s následným urychlováním vývoje produktivity práce.

Přínos strukturálních změn pro růst společenské produktivity práce lze hodnotit na základě rozdílné účinnosti práce v jednotlivých sektorech (I. sektor cca 60 %, II. sektor cca 112 %, III. sektor cca 115 % k průměrné hodnotě).

Porovnáním indexu stálého a proměnlivého složení (jde o statický pohled) lze odvodit, že vliv změn sektorové makrostruktury zvyšoval společenskou produktivitu práce v letech 1950–1960 o 0,8 % ročně, v letech 1960–1970 o 0,4 % ročně a v letech 1970–1980 o 0,3 % ročně². Z uvedeného lze odvodit, že výhledově se efekty ze sektorových změn ve vztahu k produktivitě práce budou snižovat a je třeba je kompenzovat efekty uvnitř sektorů.

Národohospodářská odvětví

Souvislosti vývoje struktury národohospodářských odvětví a intenzifikace ekonomiky vyplývají z funkce a potenciálních možností jednotlivých odvětví v průběhu ekonomického rozvoje. Významnou úlohu sehrává zejména průmysl, který je převažujícím zdrojem rozvoje a intenzifikace ostatních národohospodářských odvětví, tj. zemědělství, stavebnictví, odvětví výrobní infrastruktury i jednotlivých průmyslových odvětví. V závislosti na fázi industrializačního procesu se vyvíjejí i tempa průmyslové výroby i příslušný pohyb podílu průmyslové výroby na celkové společenské výrobě. Tento vývoj graduje zejména v období výrazných strukturálních změn mezi zemědělstvím a průmyslem, umožňující efekty pramenící z uvolňování pracovních sil v zemědělství, a zvolňuje se v období výraznějšího rozvoje výrobní infrastruktury zejména spojů, dopravy, obchodu a materiálně technického zásobování. Uvedený vývoj přispívá k intenzifikaci národního hospodářství prostřednictvím nízké materiálové náročnosti odvětví výrobní infrastruktury, umožňující pokles nároků na další palivoenergetické zdroje. Tato odvětví navíc umožňují ekologicky příznivější vývoj.

Tento proces snižování tempa růstu podílu průmyslu na společenské výrobě je podmíněn růstem účinnosti vlastní průmyslové produkce i prořazováním tendence růstu efektů zdrojů biologicko-technického potenciálu v zemědělství s postupným nahrazením váhy průmyslových efektů produkčního typu v tomto odvětví.

V souvislostech změn národohospodářské struktury sehrává významnou roli růst významu spojů v intenzifikačním procesu, odvětví umožňující širokou aplikaci elektroniky. Rozvoj odvětví obchodu a materiálně technického zásobování je předpokladem růstu zhodnocovacích procesů a optimalizace zásob v národním hospodářství.

Pro strukturu materiální výroby ČSSR je charakteristický vysoký podíl průmyslu, který se na úhrnném společenském produktu ve sledovaném období podílí okolo 66–68 %. Průmyslová výroba proto rozhodujícím způsobem ovlivňuje celkové tempo růstu společenské výroby. Souhrnné tendence strukturálního vývoje v 70. letech lze charakterizovat následovně:

- poklesem podílu zemědělství,
- růstem podílu průmyslu,
- růstem podílu odvětví výrobní infrastruktury,
- stagnací podílu stavebnictví (tab. 2).

² PICK, M.: Úvaha o vlivu strukturálních přeměn československé ekonomiky na růst produktivity práce (pracovní materiál).

Tabulka 2

Vývoj struktury národohospodářských odvětví

ND brutto [v %]	1970	1975	1978	1981	Rozdíl 1970—1981
zemědělství	11,51	9,17	8,43	7,06	-4,5
průmysl	57,01	60,00	59,33	60,11	+3,1
stavebnictví	11,28	11,88	10,97	10,93	-0,4
výrobní infrastruktura	20,20	18,95	21,27	21,89	+1,9
ÚSP [v %] s. c. r. 1977					
zemědělství	12,17	10,70	10,49	10,33	-1,8
průmysl	66,68	67,60	66,74	66,58	-0,1
stavebnictví	9,54	10,62	10,41	10,23	+0,7
výrobní infrastruktura	11,61	11,08	12,36	12,86	+1,2

Pramen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní výpočet.

Tabulka 3

Vliv pohybu struktury společenského produktu na materiálovou náročnost společenského produktu

Ukazatel	1970	1975	1978	1981
náročnost SP na výrobní spotřebu [Kčs/Kčs]				
— zemědělství	0,6552	0,6829	0,7121	0,7707
— průmysl	0,6615	0,6582	0,6599	0,6548
— stavebnictví	0,5333	0,5486	0,5786	0,5710
— výrobní infrastruktura	0,3333	0,3315	0,3268	0,3331
celkem	0,6104	0,6130	0,6158	0,6166
vliv ukazatele náročnosti [v %]		92	174	208
vliv ukazatele struktury [v %]		8	-74	-108

Poznámka: Propočet je proveden na základě vzorce umožňujícího rozklad:

$$\frac{\Sigma p_1 q_1}{\Sigma q_1} - \frac{\Sigma p_0 q_0}{\Sigma q_0} = \left(\frac{\Sigma p_1 q_0}{\Sigma q_0} - \frac{\Sigma p_0 q_0}{\Sigma q_0} \right) + \left(\frac{\Sigma p_1 q_1}{\Sigma q_1} - \frac{\Sigma p_1 q_0}{\Sigma q_0} \right)$$

Celkový přírůstek (úbytek) zdrojové náročnosti = část přírůstku (úbytku) způsobená pohybem ukazatelů náročnosti + část přírůstku (úbytku) způsobená pohybem struktury.

Pramen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní propočet.

Tabulka 4

Vliv pohybu struktury na fondovou náročnost společenského produktu

Ukazatel	1970	1975	1978	1981
fondová náročnost SP (Kčs/Kčs)				
— zemědělství	1,3070	1,5043	1,6504	1,9088
— průmysl	1,0024	0,9805	1,0490	1,1850
— stavebnictví	0,4043	0,4264	0,5069	0,6075
— výrobní infrastruktura	1,9125	1,9705	1,8202	1,9248
celkem	1,0881	1,0873	1,1509	1,2958
vliv ukazatele náročnosti (v %)	.	.	114,5	103,4
vliv ukazatele struktury (v %)	.	.	-14,5	-3,9

Poznámka: Postup výpočtu je obdobný jako u předcházející tabulky.

Největší změnu v podílu na tvorbě národního důchodu vykazovalo zemědělství, a to výrazně větší než na tvorbě společenského produktu. Příčinou je relativně rychlejší růst výrobní spotřeby než společenského produktu. Obdobnou tendenci vykazuje i stavebnictví. Nesouměrný růst výrobní spotřeby v jednotlivých odvětvích národního hospodářství ovlivňuje tak míru důchodovosti společenského produktu měřeného podílem vytvořeného národního důchodu na společenském produktu. Ve vztahu k průměrné míře je tato v průmyslu a zemědělství podprůměrná, ve stavebnictví a v odvětvích infrastruktury nadprůměrná.

K bližšímu posouzení vlivu pohybu struktury společenského produktu (SP) na výrobní spotřebu (tab. 3) slouží propočty indexů stálého a proměnlivého složení, které ukazují, že pohyb struktury měl pozitivní vliv na ukazatel náročnosti společenského produktu na výrobní spotřebu, ale nestačil pokrýt růst náročnosti v odvětví zemědělství a stavebnictví, takže celkově došlo k růstu náročnosti společenského produktu na výrobní spotřebu ze 61,04 % v roce 1970 na 61,66 % v roce 1981.

Vliv pohybu struktury společenského produktu na fondovou náročnost společenského produktu (tab. 4) ukazuje na pozitivní příspěvek, avšak se slábnoucí dimenzí vlivu, který ve svém souhrnu nedokáže kompenzovat růst fondové náročnosti probíhající sice diferencovaně, ale ve všech národohospodářských odvětvích. Obdobná tendence v intenzitě vlivu pohybu struktury společenského produktu je i u ukazatelů náročnosti společenského produktu na strojní základní fondy a vybavenosti pracovníků základními fondy.

Slábnoucí vliv struktury je rovněž zřejmý ve vztahu k pracovní náročnosti společenského produktu. Dominantní vliv má opět vývoj pracovní náročnosti v jednotlivých odvětvích, kde probíhal diferencovaný vývoj s nejvyššími tempy poklesu u zemědělství a u odvětví výrobní infrastruktury, takže se snížil rozptyl jednotlivých odvětví ve srovnání s

Tabulka 5

Vliv pohybu struktury na mzdovou náročnost společenského produktu

Ukazatel	1970	1975	1978	1980	1981
mzdová náročnost SP (Kčs/Kčs)					
— zemědělství	0,38	0,31	0,29	0,27	0,29
— průmysl	0,13	0,12	0,12	0,12	0,12
— stavebnictví	0,27	0,26	0,25	0,26	0,25
— výrobní infrastruktura	0,27	0,27	0,24	0,24	0,24
celkem	0,18	0,17	0,16	0,17	0,17
vliv ukazatele náročnosti v %	.	82,3	96,0	97,5	95,6
vliv ukazatele struktury v %	.	17,3	4,0	2,5	6,4

Pramen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní propoččet.

Tabulka 6

Vývoj koeficientů elasticity růstu národohospodářských odvětví (stálé ceny roku 1977)

Odvětví	Tempo růstu		Koeficient elasticity	
	1970—1975	1977—1982	1970—1975	1977—1982
zemědělství	3,1	2,3	0,534	1,045
lesnictví	3,0	1,8	0,517	0,818
průmysl	5,9	2,2	1,017	1,000
stavebnictví	8,1	0,7	1,396	0,318
doprava	4,8	5,7	0,828	2,591
spoje	6,0	2,5	1,034	1,136
obchod	6,9	3,5	1,184	1,591
MTZ	1,4	4,7	0,241	2,136
nákup	-7,2	-11,5	-1,241	-5,227
ostatní výrobní činnosti	4,0	-0,5	0,684	-0,227
společenský produkt	5,8	2,2		

Pramen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní výpočet.

průměrnou výší pracovní náročnosti, která činila v roce 1981 4,8 pracovníka na 1 mil. Kčs společenského produktu.

Částečně vyšší míra vlivu pohybu struktury se projevuje ve vztahu k ukazateli mzdové náročnosti společenského produktu. Tento příznivý rozměr vlivu je způsoben výrazně nižší mzdovou náročností v průmyslu proti mzdové náročnosti v ostatních odvětvích národního hospodářství (tab. 5). Například mzdová náročnost v zemědělství proti průmyslu je více než dvojnásobná, neboť na 1 Kčs společenského produktu v zemědělství bylo třeba vynaložit v roce 1981 0,29 Kčs mzdových prostředků v zemědělství a 0,12 Kčs v průmyslu.

Tabulka 7

Vývoj podílu průmyslu ve struktuře výrobní sféry (v %)

Rok	ČSSR	BLR	MLR	NDR	PLR	RSR	SSSR
1960	63,4	47,3	37,6	62,6	46,9	42,1	52,3
1970	62,1	51,1	44,1	57,8	54,6	59,1	51,1
1980	64,8	51,8	49,5	58,3	54,7	59,3	50,9

Pramen: Statističeskij sbornik SEV. Moskva 1981.

Vývoj koeficientů pružnosti dynamiky jednotlivých národohospodářských odvětví vzhledem k tempu společenského produktu ukazuje, že celkové zvolnění intenzity strukturálních změn je doprovázeno změnami v rozložení strukturálních změn, neboť se zvyšuje počet odvětví s nadprůměrným tempem růstu ze 4 v letech 1970–1975 na 6 v letech 1977–1982, přičemž se sblížíjí tempa průmyslu a zemědělství, a do vysoce nadprůměrných poloh v rozmezí 1,5–2,5 násobku tempa společenského produktu se dostává doprava, obchod a materiálně technické zásobování, zatímco největší směrný posun do nízké elasticity zaznamenává stavebnictví (tab. 6).

Ze souhrnných pohybů strukturálních změn vyplývá, že se postupně vyčerpávají pozitivní efekty zejména z relací mezi zemědělstvím a průmyslem. Význačnou úlohu sehraává zvláště strukturální dimenze průmyslu, která svou vahou a kvalitou ovlivňuje navazující strukturální veličiny, zejména proporce výrobní spotřeby. Z mezinárodního srovnání vyplývá, že ČSSR má v rámci zemí RVHP největší podíl průmyslu ve struktuře výrobní sféry (tab. 7).

Pro výhledové období lze uplatnit hypotézu o potřebě postupného přechodu od typu rozvoje s výrazným předstihem růstu průmyslu před ostatními národohospodářskými odvětvími ke sblížování růstových temp. Pokračování výraznějšího předstihu tempa růstu průmyslu před ostatními odvětvími by vedlo k enormnímu zatížení palivoenergetického komplexu, materiálové základny i dopravy. Na druhé straně je účelné zvýšit podíl spojů v souvislosti s trendy VTR a dále materiálně technického zásobování v souvislosti s potřebou řešit otázky racionalizace zásob. Celkové zvýšení podílu odvětví výrobní infrastruktury by mohlo mít příznivý dopad na snižování výrobní spotřeby, která je v těchto odvětvích nejnižší (s výjimkou dopravy).

Průmyslová odvětví

Na strukturální vývoj průmyslu působí — kromě obecně působících vlivů vědeckotechnického rozvoje, mezinárodní dělby práce a konečných potřeb — vytyčené cíle v jednotlivých obdobích. V závislosti na účinných vědeckotechnického rozvoje za spolu-působení mezinárodní dělby práce dochází k posunům ve strukturální relaci mezi těžeb-

Tabulka 8

Vliv pohybu struktury průmyslové výroby na dílčí ukazatele efektivity jednotlivých zdrojů

Ukazatel dílčí efektivity	Index pohybu ukazatele efektivity		Vliv odvětvových efektivity (v %)		Vliv pohybu struktury výroby (v %)	
	1970—1975	1970—1980	1970—1975	1970—1980	1970—1975	1970—1980
náročnost						
— nákladová	0,956	0,944	101,1	94,0	— 1,1	6,0
— pracovní	0,760	0,633	103,9	104,1	— 3,9	— 4,1
— mzdová	0,909	0,842	110,7	116,7	—10,7	—16,7
— materiálová	0,923	0,949	137,3	80,7	—37,3	19,3
— energetická	0,908	0,837	98,5	85,8	1,5	14,2
— fondová	1,364	1,843	97,4	96,3	2,6	3,7
— strojní	1,453	2,069	100,0	100,5	0	— 0,5

Poznámka: Zpracováno na základě rozkladu indexu proměnlivého složení na index stálého složení a index struktury za 18 průmyslových odvětví.

ními odvětvími, resp. materiálovou základnou a zpracovatelskou složkou průmyslu, což se odráží ve snižování podílu průmyslu paliv a hutnictví na celkových výkonech průmyslového komplexu. Vliv konečných potřeb obyvatelstva na strukturu průmyslové výroby se odvíjí v kontextu stupně saturace v uspokojování potřeb a na základě tendencí v mezinárodní dělbě práce, které postupně působí na snižování podílu odvětví lehkého průmyslu na celkové průmyslové výrobě.

Klíčovou úlohou v industrializačním procesu sehrávají odvětví strojírenství a chemie s možností ovlivňovat progresivitu v ostatních odvětvích i v rámci nevýrobní spotřeby. Tempo růstu jejich zastoupení ve struktuře průmyslové výroby je však odvislé nejen na dostupnosti surovinových zdrojů, ale i na odbytových možnostech a výkonových a efektivnostních výsledcích v rámci mezinárodní směny.

Za minulé období jsou postiženy, tak jako u národohospodářských odvětví, souhrnné horizontální strukturální pohyby v rámci průmyslového komplexu, zejména z hlediska vlivu pohybu výrobní struktury na ukazatele dílčí efektivity a dále z hlediska intenzity strukturálních změn, růstové elasticity jednotlivých odvětví a koncentrace odvětvové struktury.

Kvantiﬁkace vlivu pohybu struktury průmyslové výroby na dílčí ukazatele efektivity ukazuje na jedné straně nestejný rozsah i směr vlivu na jednotlivé ukazatele zdrojových náročností, na druhé straně pak i změny v působení během sledovaného období (tab. 8). Zatímco v období 1970—1975 ovlivňovaly výrobní strukturální změny ukazatele nákladovosti, pracovní, mzdové, materiálové a fondové náročnosti negativně, pak v rámci celého období 1970—1980 byl vliv strukturálních pohybů pozitivní u ukazatelů nákladovosti, materiálové a energetické náročnosti.

Ve svém souhrnu neměly strukturální změny významný vliv na vývoj ukazatelů efektivity, kde převládl vliv dílčích odvětvových efektivity. Přesto je patrný v druhé polovině sledovaného období určitý dílčí strukturální přesun od odvětví s větší materiálovou a energetickou ná-

Tabulka 9

Vývoj růstových temp a koeficientů elasticity v průmyslu

Obor	Tempa růstu				Koeficienty elasticity*			
	1970— 1975	1975— 1980	1977— 1980	1970— 1982	1970— 1975	1975— 1980	1977— 1982	1970— 1982
průmysl celkem v tom:	6,7	4,7	3,1	5,0	1,000	1,000	1,000	1,000
průmysl paliv	3,2	2,6	0,6	2,3	0,477	0,553	0,194	0,460
energetický průmysl	6,1	4,8	2,7	4,7	0,910	1,021	0,871	0,940
hutnictví železa	5,3	2,7	1,5	3,4	0,791	0,574	0,484	0,680
hutnictví neželezných kovů chemický a gum. osinkový průmysl	5,9	3,1	1,2	3,5	0,881	0,660	0,387	0,700
strojírenství, elektrotechnický a kovodělný průmysl	9,9	5,8	3,4	6,8	1,478	1,234	1,097	1,360
průmysl stavebních hmot	8,4	6,7	5,0	6,9	1,254	1,426	1,613	1,380
dřevozpracující průmysl	6,6	4,3	2,2	4,5	0,985	0,915	0,710	0,900
průmysl papíru a celulózy	7,3	5,7	3,9	5,8	1,090	1,213	1,258	1,160
průmysl skla, porcelánu a keramiky	7,0	4,3	3,1	5,2	1,045	0,915	1,000	1,040
textilní průmysl	6,7	5,2	3,2	5,3	1,000	1,106	1,032	1,060
konfekční průmysl	5,9	3,5	3,2	4,2	0,881	0,645	1,032	0,840
kožedělný průmysl	5,2	3,5	2,8	3,9	0,776	0,745	0,903	0,780
polygrafický průmysl	6,0	3,3	2,5	4,2	0,896	0,702	0,806	0,840
průmysl potravin a pochutin	4,3	4,0	3,1	3,8	0,642	0,851	1,000	0,760
ostatní průmyslová výroba	4,7	2,7	1,6	3,2	0,701	0,574	0,516	0,640
	8,7	4,4	2,6	5,2	1,298	0,936	0,839	1,040

* Zpracováno na základě tvaru koeficientu elasticity

K = tempo růstu jednotlivých odvětví / tempo růstu průmyslové výroby.

Pramen: Statistické ročenky ČSSR; vlastní propočty.

ročností k pododvětvím, která však mají vyšší pracovní a mzdovou náročnost.

Podrobnější rozklad pohybu struktury umožňují koeficienty růstové elasticity (tab. 9), které ukazují, že nositeli nadprůměrné dynamiky z jednotlivých odvětví jsou především strojírenství se stupňovaným trendem a chemie s klesajícím trendem. Nadprůměrnou růstovou elasticitu si ve všech sledovaných obdobích udržuje též dřevozpracující průmysl. K odvětvím, která mají průměrnou růstovou elasticitu kolem hodnoty 1, patří energetika, papírenský a sklářský průmysl. Nižší růstovou pružností v rozmezí hodnot koeficientu mezi 0,7–0,8 mají odvětví kožedělného a polygrafického, textilního a konfekčního průmyslu. Nízkou růstovou pružností v rozmezí hodnot 0,4–0,6 má průmysl paliv s výrazným poklesem v letech 1977–1982, dále potravinářský průmysl a hutnictví, které se rovněž vyznačují klesající růstovou pružností. Odrazem těchto koeficientů růstové elasticity jsou změny ve strukturálním zastoupení jednotlivých odvětví na celkové průmyslové výrobě.

Ve výhledovém období se — z hlediska potřeb formovat prointenzifikační struktury ve vazbě na změněné vnitřní a vnější podmínky — jeví vhodné usilovat o postupný útlum materiálových odvětví, zejména konštrukčních materiálů, a o rychlejší rozvoj odvětví založených na domácí surovinové základně a tzv. progresivních odvětvích. Výraznou selekčnost

je účelné uplatnit na vnitroodvětvové úrovni, mezi obory a uvnitř oborů s cílem převést ekonomiku zpracovatelského typu s rozvinutou strukturou na ekonomiku selektivně zpracovatelského typu.

V rámci pohybů odvětvové struktury půjde proti minulým tendencím o zpomalení poklesu podílu odvětví potravinářského průmyslu s cílem více zhodnocovat zemědělskou surovinu, o zpomalení poklesu podílu spotřebního průmyslu s cílem realizovat kvalitativní program a o zrychlení poklesu podílu průmyslu paliv a hutnictví s cílem realizovat intenzifikační efekty z relací mezi surovinovou a materiálovou základnou na straně jedné a finálním zpracovatelským průmyslem na straně druhé, které však musí být podloženy reálným snížením materiálové náročnosti ekonomiky.

Rozsah příspěvku nedovoluje rozbor dalších významných součástí strukturální problematiky, jako je zdokonalování vnitroodvětvové struktury, formování prointenzifikačních proporcí a struktur v rámci meziodvětvových komplexů, jako je zemědělsko-potravinářský, ropně-chemický, metalurgicko-strojírenský či lesnicko-dřevařský. Obdobně významná je i problematika hybných sil strukturálního vývoje, zahrnující působení vědeckotechnického rozvoje, mezinárodní dělby práce a společenských potřeb.

Diela svetových ekonómov v slovenských prekladoch: päťročná bilancia edície Nakladateľstva Pravda

KOMÍNKOVÁ, Zora

S vedomím istého dlhu voči slovenskej ekonomickej verejnosti predkladáme túto stať, v ktorej chceme predstaviť edíciu nakladateľstva Pravda *Diela svetových ekonómov* a pri príležitosti jej päťročného jubilea pripomenúť doterajší rad jej titulov.

Hlavným motívom zrodu tejto edície, ktorej prvý zväzok vyšiel v roku 1979, bola myšlienka postupného sprístupňovania najvýznamnejších prác, ktoré výrazne ovplyvnili dobový i súčasný vývoj ekonomickej vedy. Naším ekonómom sa prostredníctvom nej dostávajú do rúk v slovenskom preklade práce významných svetových ekonómov, ktoré u nás zatiaľ boli prekladané len málo.

Obsahová náplň a ciele edície vychádzajú z naliehavej spoločenskej objednávky súčasného zložitého obdobia budovania a rozvoja vyspelej socialistickej spoločnosti v podmienkach zostrujúceho sa ideologického boja medzi socializmom a kapitalizmom. Dôležitou zložkou formovania socialistického uvedomenia je neustále prehľbovanie ekonomických poznatkov, rozvoj ekonomickej vedy a jej teoreticko-metodologického jadra, politickej ekonómie socializmu a kapitalizmu. Uspokojiť túto potrebu predpokladá predovšetkým tvorivé osvojenie si učenia klasikov marxizmu-leninizmu, ale aj hlbokú znalosť dejín samej ekonomickej vedy a marxistickú kritiku rôznych buržoázných, maloburžoázných a revizionistických teórií minulosti i súčasnosti.

Edícia *Diela svetových ekonómov*, ktorej inšpirátorom bol prof. Š. Heretik, má mať dlhodobý charakter (s jej vydávaním sa ráta v rozmedzí 10–15 rokov) a koncepcne je rozdelená do troch radov:

A. *Predmarxistická politická ekonómia*. V tomto rade vyjdú diela klasickej buržoáznej a maloburžoáznej politickej ekonómie, ako aj diela utopických socialistov, ktoré svojím prínosom predstavujú dôležité zdroje vzniku marxistickej politickej ekonómie. Výber za urobí aj z prác vulgárnych buržoázných ekonómov, ktorí výrazne ovplyvnili vývin buržoáz-

neho ekonomického myslenia v predmarxovskom období, ako aj po Marxovi.

B. *Marxistická politická ekonómia*. Rad je venovaný významným dielam marxistických ekonómov socialistických i kapitalistických krajín, ktoré sú trvalým prínosom najmä pre rozvoj politickej ekonómie socializmu a kapitalizmu, alebo ktoré sa zaoberajú špecifickými problémami plánovania a riadenia socialistickej ekonomiky. Zo starších prác tu vyjdú ekonomické diela „marxistickej etapy“ K. Kautského a R. Hilferdinga a patrí sem napríklad aj už preložené dielo R. Luxemburgovej *Akumulácia kapitálu*.

C. *Pomarxovská buržoázna politická ekonómia*. Tu vyjdú základné diela, ktoré charakterizujú rôzne smery a prúdy buržoáznej politickej ekonómie po vzniku marxizmu. Zahŕnie jednak východiskové práce vedúce k vzniku neoklasickej ekonómie a sociálno-ekonomických smerov, jednak práce, ktoré reprezentujú ďalší vývin a súčasný stav buržoáznej politickej ekonómie. Okrem toho tu vyjdú niektoré práce ekonómov rozvojových krajín. Sprístupnenie týchto prác bude mať osobitný význam pre pochopenie a odhalenie triedne apologetickej úlohy jednotlivých koncepcií, a preto i pre zvýšenie účinnosti nášho ideologického boja.

K plneniu ideologickej úlohy edície Diela svetových ekonómov v rozsiahlej miere prispievajú úvodné kritické hodnotiace štúdie ku každému prekladanému dielu. Skúsenosti z prekladov prvých prác napovedajú, že tieto štúdie sa stávajú organickou súčasťou publikácie, pretože jednak podávajú hlboký rozbor diela, jednak vysvetľujú jeho miesto v dejinách ekonomickej vedy a v súčasnom ideologickom boji. Dá sa preto očakávať, že úvodné štúdie podnietia teoretický ruch v našej ekonomickej vede a edícia nebude iba pasívnym sprístupňovateľom v minulosti nazhromaždených poznatkov, ale stane sa aj aktívnym činiteľom rozvoja marxistickej teórie.

Za prvé úspešné kroky tejto edície a jej vstup do povedomia našej ekonomickej verejnosti treba preto vysloviť vďaka nielen náročnej práci prekladateľov, ktorí nezriedka museli bojovať s potrebou aktualizácie jazyka bez toho, žeby skresľovali pôvodný text, ale práve aj autorom úvodných štúdií (vedeckým pracovníkom Ekonomického ústavu SAV), ktorých práca vyžadovala jednak hlboké preniknutie do problematiky diela a dobových podmienok, v ktorých vznikalo, jednak zasvätený pohľad súčasníka na jeho dnešnú vypovedaciu hodnotu. Z tohto hľadiska chceme v krátkosti predstaviť prvých päť preložených zväzkov, ktoré vyšli v rozpätí rokov 1979–1983 [1–5].

Revolučný odkaz Rózy Luxemburgovej

O mieste R. Luxemburgovej v dejinách svetového robotníckeho a komunistického hnutia sa viedli mnohé spory, no azda najvýstižnejšie ho cha-

rakterizoval V. I. Lenin vo svojich *Poznámkach publicistu* slovami ruskej bájky o orlovi a sliepke: „Stáva sa, že orol zletí aj nižšie ako sliepka, ale sliepka nikdy nevzlietne tak ako orol.“ Napriek kritickým výhradám k niektorým politickým a teoretickým názorom R. Luxemburgovej, považoval ju Lenin vždy za „orla revolúcie“ a odmietol všetky pokusy skresľovať a zneužívať jej odkaz. Z tohto hľadiska pristupuje k hodnoteniu jej najrozsiahlejšieho, hoci nie najvydarenejšieho diela *Akumulácia kapitálu* [1] aj autor úvodnej štúdie k jeho slovenskému prekladu J. Iša.

Do sporov o teoreticko-ideologický odkaz R. Luxemburgovej československá marxistická veda zatiaľ prispela iba málo a jej myšlienkovu nesmierne bohaté dielo nám bolo sprístupnené iba v malej časti. Slovenské vydanie *Akumulácie kapitálu* má nepomôcť splatiť aj tento dlh. Práca vyšla v roku 1913 a mala odhaliť ekonomické korene „všetkých imperialistických javov a tendencií“. Autorka si bola vedomá, že ich musí vysvetliť pomocou Marxovho učenia, no dopustila sa pritom vážneho metodologického omylu, keď osud kapitalizmu spojila s ukončením jeho „teritoriálnej a sociálnej expanzie do nekapitalistického prostredia“. Zamenila tak jeden z prejavov imperialismu (expanzívnu politiku) za jeho podstatu. Tak dospela k záveru, že Marxova teória reprodukcie obsahuje „ťažkosti“ a „protirečenia“, a na druhej strane celkom ignorovala tie miesta Marxovho *Kapitálu* (t. j. analýzu koncentrácie), ktoré sú pre analýzu imperialismu jediným spoľahlivým východiskom. Z tohto nesprávneho prístupu sa potom navršili ďalšie problémy a protirečenia sprevádzajúce celé dielo. Napriek tomu je *Akumulácia kapitálu* významnou prácou, ktorá odhaľuje niektoré typické črty imperialismu, nie však jeho ekonomický základ a podstatu — tie vysvetlil až V. I. Lenin vo svojom fundamentálnom diele *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*. Dielo R. Luxemburgovej je pre súčasníkov predovšetkým významným zdrojom poznania formovania marxistického ekonomického učenia a proletárskej revolúcie a jej boj s rôznymi prejavmi oportunistiky a revizionizmu ostáva živým odkazom a poučením pre rozvíjanie našej ideologickej ofenzívy.

Učenie Davida Ricarda a „neoricardovská revolúcia“

Slovenský preklad Ricardových *Zásad politickej ekonómie a zdaňovania* [2] vyšiel po prvýkrát, a to v čase, keď sa učenie tohto najväčšieho predstaviteľa klasickej politickej ekonómie stalo predmetom ostrého ideologického boja medzi marxistickou a buržoáznou politickou ekonomikou. Historický význam teoretického dedičstva Ricardovho diela preto v úvode hodnotí Š. Heretik v prvom rade z hľadiska týchto aktuálnych súvislostí.

Jadrom teoretických sporov o Ricardovo učenie bola už od vydania

Zásad [1817] jeho najcennejšia časť — teória pracovnej hodnoty, na základe ktorej Ricardo rozvinul analýzu kapitalizmu a jeho triednych protirečení v podmienkach nastupujúcej priemyselnej revolúcie. Pre svoj obmedzený buržoázny obzor však Ricardova teória obsahovala viaceré nevyriešené protirečenia, ktoré kriticky analyzoval K. Marx, a Ricardovu teóriu tak pozdvihol na kvalitatívne novú úroveň. Tieto protirečenia sa však zároveň stali východiskom vulgarizácie buržoáznej politickej ekonómie.

Teóriou pracovnej hodnoty Ricardo naznačil podstatu a zdroj kapitalistického vykorisťovania a jej vulgarizácia zameraná na odstránenie nebezpečných záverov vyplývajúcich z určenia hodnoty pracovným časom vychádzala z bezprostredných triednych záujmov priemyselnej buržoázie. Ricardovo učenie potom dlho prežívalo iba v podobe viac menej izolovaných poučiek a záujem oň narastá opäť až po veľkej hospodárskej kríze, a najmä po druhej svetovej vojne v rámci tzv. neoricardovskej revolúcie, ktorá sa vykladá ako „rehabilitácia ricardovsko-marxistického systému“ a rozvinutie Marxovej teórie hodnoty a cien. V skutočnosti však jej teoretický vodca P. Sraffa zjednodušil genézu Ricardovho učenia, aby dospel k záveru, že otázka podstaty hodnoty je bezpredmetná a že práca bola pre Ricarda rovnako ako pre Marxa iba jednotkou na homogénne vyjadrenie súboru rôznorodých tovarov. Teória hodnoty tak stratila svoj triedny a spoločenský obsah a otázka kapitalistického vykorisťovania mala byť opäť zmazaná a odstránená z teoretických sporov o podstatu fungovania kapitalistického spoločensko-ekonomického systému. Je zrejme, že najnovšie buržoázne výklady čoraz viac skresľujú Ricardovu teóriu, a preto ostro „protisraffovský“ úvod k slovenskému prekladu *Zásad* napomáha pochopiť skutočný zmysel Ricardovho učenia a jeho miesto v dejinách ekonomickej vedy ako aj spojitost medzi Ricardom a Marxom z teoretického i ideologického hľadiska.

„Imanentná kritika“ Mauricea Herberta Dobba

M. Šestáková, autorka úvodnej štúdie k slovenskému prekladu *Teórií hodnoty a rzodovania od A. Smitha*, ktorých autorom je významný britský ekonóm M. H. Dobb, hodnotí nielen význam samého diela, ale približuje i hlavné momenty vedeckej dráhy tohto ekonóma, ktorá sa sformovala predovšetkým na základe jeho dlhodobého členstva v Komunistickej strane Veľkej Británie. Celoživotné úsilie M. Dobba bolo zamerané na objasnenie najdôležitejších prejavov všeobecnej krízy kapitalizmu a prechodu ľudstva od kapitalizmu k socializmu. Veľkú pozornosť zároveň venoval kritike buržoáznych ekonomických teórií.

M. Dobb dobre poznal a zvládol marxistickú teóriu a jej metodológiu, ktorú v oblasti kritiky v mnohom rozvinul. V nespočetných polemikách s buržoáznyimi ekonómami majstrovsky využíval najmä tzv. imanentnú

kritiku (t. j. boj proti protivníkovi jeho vlastnými zbraňami, v „kategóriách jeho vlastnej vnútornej logickej štruktúry“) a svojou činnosťou významne prispel k šíreniu marxizmu v kapitalistických krajinách a k správne mu chápaniu ekonomického vývinu v Sovietskom zväze a v ďalších socialistických štátoch.

Teórie hodnoty a rozdeľovania od A. Smitha [3] vyšli v angličtine v roku 1973 a sú vyvrcholením Dobbovej analýzy dejín ekonomického myslenia pri všestrannom využití práve „imanentnej kritiky“. Osou Dobbovho teoretického systému je Marxova teória pracovnej hodnoty. Pod zjavným vplyvom „sraffovskej revolúcie“ však dospel k nesprávnemu chápaniu samej teórie hodnoty a jej vzťahu k teórii rozdeľovania. Až nekritický obdiv voči Sraffovmu učeniu priviedol M. Dobbba k tomu, že prezal jeho triedne a spoločensky celkom sterilnú koncepciu, ktorá s marxistickým ani klasickým chápaním teórie hodnoty nemá nič spoločné. Napriek týmto kritickým výhradám sú *Teórie hodnoty a rozdeľovania* svedectvom Dobbovej marxistickej orientácie. Význam tohto diela je predovšetkým v autorovom presvedčení, že dôležitým predpokladom účinnosti marxistickej kritiky je nevyhnutnosť pochopiť vnútornú logickú štruktúru jednotlivých teórií, a to „lepšie než im rozumejú vlastní zástancovia a vykladači“. Sám M. Dobb k tomuto cieľu celkom nedospel, no i tak je jeho dielo významným marxistickým príspevkom do dejín ekonomického myslenia. Jeho metodologický prístup ostáva aktuálny najmä z hľadiska potrieb správnej orientácie našej kritiky v diferenciacnom procese, ktorý v súčasnosti prebieha medzi buržoáznymi ekonómami.

Nestor sovietskej ekonomickej teórie — Lev Markovič Gatovskij

Publikácia L. M. Gatovského *Otázky rozvoja politickej ekonomie socializmu* [4] je prierezom celoživotného diela jedného z prvých a najznámejších sovietskych ekonómov, ekonóma, ktorý sa významne podieľal na tvorbe sovietskej socialistickej ekonomickej teórie (Gatovskij publikuje od konca 20. rokov) a hospodárskej politiky. V rámci stručnej charakteristiky tohto diela, ktoré v ZSSR vyšlo v roku 1980, treba predovšetkým zdôrazniť, že tu nejde o súhrnný výklad politickej ekonomie socializmu, ani o pôvodnú teoretickú prácu, ale o výňatky zo zväčša už publikovaných prác Gatovského, ktoré autor vybral a doplnil komentármi a vysvetlivkami. (Preto k tejto publikácii nebola ani vypracovaná úvodná štúdia od československého ekonóma.) Zámerom Gatovského bolo ukázať proces formovania a rozvoja novej vedy — marxisticko-leninskej politickej ekonomie socializmu — na pozadí revolučných zmien vo všetkých sférach života krajiny sovietskych, „v ohni boja za víťazstvo nového sveta“. Takýto historický pohľad prevláda najmä v prvej časti diela. Aj tu však nachádzame mnohé, doteraz živé a poučné myšlienky, ktoré po-

máhajú pochopiť špecifiká fungovania ekonomického mechanizmu v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu.

Azda najväčší dôraz kladie Gatovskij v celom svojom diele na vysvetlenie nevyhnutnosti chápania ekonomických zákonov socializmu ako uceleného systému zákonov, v rámci ktorého sa zosúladujú tendencie (reprezentované každým jednotlivým zákonom) a utvárajú sa objektívne základy pre optimálne fungovanie a rozvoj socialistickej ekonomiky. Systémový prístup k poznávaniu ekonomických zákonov socializmu považuje za jedine možný pre ich lepšie využívanie v hospodárskej politike a v plánovitom riadení hospodárstva na zvyšovanie efektívnosti spoločenskej výroby a všestranný rozvoj socialistických výrobných vzťahov, výrobných síl a spoločenskej nadstavby.

Napokon treťou tematickou oblasťou tejto práce je problematika vedecko-technického pokroku a jeho organického spájania s prednosťami socialistickeho spôsobu hospodárenia. Práve tieto otázky, ako autor zdôrazňuje, stávajú sa v súčasnosti ústrednou témou politickej ekonómie socializmu. Gatovskij im venoval rozsiahlu pozornosť najmä v ostatných rokoch, no jeho úvahy vôbec nekľžu po hladine módných názorov, ale k jednotlivým problémom pristupuje s nesmiernou serióznosťou.

Význam diela Lva Bencionoviča Altera pre rozvinutú marxistickej kritiky buržoáznej politickej ekonómie

Americká buržoázna politická ekonómia nadobudla v súčasnosti vedúce postavenie v buržoáznom ekonomickom myslení a má značný vplyv na jeho vývoj vo väčšine kapitalistických krajín. Preto aj medzi marxistickými ekonómami stále narastá záujem o dejiny ekonomického myslenia v USA. Prvou fundamentálnou prácou, ktorá podáva široký kritický rozbor dejín amerického ekonomického myslenia od koloniálneho obdobia do konca 50. rokov nášho storočia je *Buržoázna politická ekonómia v USA* [5] od sovietskeho ekonóma L. B. Altera. Práca prvýkrát vyšla v roku 1961 a jej slovenský preklad je podľa druhého vydania z roku 1971.

Pre USA viac ako pre iné kapitalistické krajiny platí, že osobitné národné črty ekonomického myslenia vyplývajú z historických tradícií spoločensko-ekonomického vývoja v tej-ktorej krajine. V USA napríklad neexistovalo obdobie klasickej buržoáznej politickej ekonómie, no na druhej strane sa americké ekonomické myslenie „pýši“ takým paradoxom, ako je politická ekonómia otrokárov z polovice 19. storočia. Pritom aj po zintenzívnení „internacionalizácie“ amerického ekonomického myslenia (v zmysle jeho zblížovania s ekonomickým myslením v západnej Európe, najmä vo Veľkej Británii) v období imperializmu si tu buržoázna politická ekonómia zachovala niektoré osobitosti. Svojským spôsobom sa tu rozvíjala neoklasická teória (najmä teória hraničnej produkti-

vity) i sociálno-historický prúd buržoáznej ekonómie, ktorý dal v USA zrod inštitucionalizmu. S typicky americkým sklonom k pragmatizmu a národným originalitám v interpretácii preberaných ekonomických teórií tu potom po druhej svetovej vojne vífazne napredovala „keynesovská revolúcia“. Okolo týchto hlavných oporných bodov Alter vybudoval rozsiahle dielo obsahujúce takmer vyčerpávajúcu kritickú analýzu ekonomického myslenia v USA, dielo, ktoré svojím významom patrí do „zlatého fondu“ marxistickej kritiky buržoázných ekonomických teórií.

Alterova analýza sa končí v 50. rokoch, a preto osobitne cennou súčasťou slovenského prekladu tohto diela je aj úvodná štúdia J. Išu, v ktorej rozoberá ďalší vývoj ekonomického myslenia v USA, naznačuje jeho diferenciacny proces v rámci súčasnej krízy buržoáznej politickej ekonómie, vysvetľuje príčiny „neokonzervatívnej kontrarevolúcie“, ktorá má svoj domov práve v USA. Pritom, ako J. Iša zdôrazňuje, všetky charakteristické črty najnovšieho vývoja americkej buržoáznej ekonómie pomáha odhaľovať práve Alterova práca.

Význam Alterovho diela však prekračuje kritický rozbor dejín politickej ekonómie v USA. Jeho odkaz je predovšetkým v prínose, ktorým tento vedec prispel k rozvinutiu metodológie marxistickej kritiky buržoáznej politickej ekonómie, ale aj socialistického plánovania a kapitalistického programovania. Jeho dnes už slávna téza o dvoch funkciách buržoáznej politickej ekonómie (t. j. téza o ideologicko-apologetickej a hospodársko-politickej, resp. praktickej funkcii) sa stala základným metodologickým nástrojom v boji proti dogmatickým predstavám v marxisticko-leninskej teórii a prielomom do marxistickej kritiky, ktorá sa do tých čias pozerala na buržoázu politickú ekonómiu v podstate iba ako na nástroj buržoáznej ideológie.

Metodologickými otázkami kritiky sa Alter zaoberal aj v ďalších prácach, v ktorých svoju tézu o dvoch funkciách buržoáznej politickej ekonómie ďalej rozvinul. Ak ju pôvodne vzťahoval na štátnomonopolistický kapitalizmus (resp. v jeho rámci sa formujúce teórie „regulovaného kapitalizmu“, t. j. teórie rastu a rozvoj kapitalistického plánovania), neskôr túto tézu zovšeobecnil a dospel k záveru, že spomínané dve funkcie plnia v skutočnosti všetky tri základné smery economickej vedy: marxistický, buržoázny a maloburžoázny. „Ideologická funkcia spočíva v tom, že každý smer teoreticky zdôvodňuje životnosť a prednosti určitého spoločenského zriadenia ... Praktická funkcia spočíva v rozpracovaní programov, metód a prostriedkov ovplyvňujúcich ekonomický vývoj a riadenie ekonomického života“ [6, s. 12].

Veľkosť Alterovho odkazu pre marxistickú politickú ekonómiu je predovšetkým v tom, že prispel k správne hodnoteniu nových javov v súčasnom kapitalizme, k realistickým záverom o podmienkach hospodárskej aj ideologickej koexistencie dvoch triedne odlišných spoločensko-ekonomických systémov na našej planéte a k prekonaniu zjedno-

dušených dogmatických predstáv rozšírených v 50. rokoch. Slovenský preklad jeho najvýznamnejšej práce, rovnako ako preklady ďalších prác publikovaných doteraz v edícii Diela svetových ekonómov znamenajú dobrý nástup, na ktorý bude treba nadviazať a fruktifikovať ho. V tejto súvislosti treba privítať napríklad iniciatívu sekcie mladých ekonómov Slovenskej ekonomickej spoločnosti, ktorá v roku 1982 usporiadala v Ekonomickom ústave SAV diskusiu k prvým trom zväzkom edície. Stálo by nepochybne za to, prezentovať podobnou formou aj ďalšie preložené práce a napomôcť tak aj týmto spôsobom plnenie úlohy, ktorú si edícia Diela svetových ekonómov dala za cieľ: sprístupniť slovenskej ekonomickej verejnosti diela významných svetových ekonómov, ktorí sa zaslúžili o rozvoj svetového ekonomického myslenia. Samej edícii želáme aj pri voľbe ďalších titulov „šťastnú ruku“ a trvalú priazeň čitateľov.

Literatúra

- [1] LUXEMBURGOVÁ, R.: Akumulácia kapitálu. Bratislava, Pravda 1979.
- [2] RICARDO, D.: Zásady politickej ekonómie a zdaňovania. Bratislava, Pravda 1980.
- [3] DOBB, M.: Teórie hodnoty a rozdeľovania od A. Smitha. Bratislava, Pravda 1980.
- [4] GATOVSKIJ, L. M.: Otázky rozvoja politickej ekonómie socializmu. Bratislava, Pravda 1983.
- [5] ALTER, L. B.: Buržoázna politická ekonómia v USA. Bratislava, Pravda 1983.
- [6] ALTER, L. B.: Kritika sovremennej buržoaznej politiekonomii. Moskva, Nauka 1971.

Recenzie

BOUŠKA, Jiří — ČERNÝ, Martin — GLŮCKAUFOVÁ, Dagmar: **Interaktivní postupy rozhodování**. Praha, Academia 1984. 166 s.

Autorský kolektív v tejto knihe predkladá výsledky vlastného výskumu v úzkom kontakte s výsledkami svetovej vedy v oblasti rozhodovania pri uplatnení interaktívnych postupov. Jej poslaním je zoznámiť širokú odbornú verejnosť s formalizovanými [matematickými] postupmi pri prijímaní rozhodnutí.

V celej knihe sa akcentuje zapojenie rozhodovateľa do procesu prijímania rozhodnutia, jeho aktívna úloha a metódy, aké sa môžu používať pri prijímaní rozhodnutí. Kniha kladie dôraz na metodológiu procesu rozhodovania, na charakteristiku jeho jednotlivých fáz a základnú charakteristiku matematických metód, ktoré sa v tomto procese používajú. Nejde ani tak o numerickú stránku riešenia uvedených problémov, ale hlavne o teoretické zdôvodnenie postupov, s ktorými sa pracuje v jednotlivých fázach rozhodovacieho procesu.¹

Predpokladom pre chápanie metód rozoberaných v knihe je dobrá znalosť optimalizačných metód, resp. základov viackriteriálnej optimalizácie, základných pojmov z teórie nezreteľných množín a binárnych relácií.

Kniha začína kapitolou, v ktorej sa

ukazuje, ako sa vecný rozhodovací problém transformuje do jazyka matematiky a aké matematické, resp. rozhodovacie úlohy v jednotlivých etapách rozhodovacieho procesu v tejto súvislosti vznikajú.

V celej knihe sa metódy, resp. systémy rozhodovania rozpadajú na dve skupiny: a) metódy komplexného vyhodnocovania variantov a b) metódy vektorovej optimalizácie. Toto členenie má iste metodologický význam, treba, pravda, povedať, že už dnes úlohy, ktoré sú typickými úlohami komplexného vyhodnocovania variantov, dajú sa tiež riešiť optimalizačnými metódami, či už jednoduchšími, alebo zlomkovým programovaním, prípadne sa formulujú ako biextremálne úlohy.

Podnetný je v knihe scenár plánového rozhodovacieho procesu, založeného na prísnej centralizácii rozhodovania v kombinácii so sústavou modelov, ktoré rozpracúva Ekonomicko-matematické laboratórium EÚ ČSAV v Prahe. Scenár ukazuje, ako sa tvoria jednotlivé východiskové varianty, ako sa jednotlivé elementárne a komplexné varianty vyhodnocujú, korigujú a pod.

Zdôraznenie funkcie rozhodovateľa

¹ Kniha je vlastne pokračovaním predchádzajúcich publikácií, najmä publikácie ČERNÝ, M. — GLŮCKAUFOVÁ, D. — TOMS, M.: *Metody komplexního vyhodnocování variant*. Praha, Academia 1980.

v rozhodovacom procese vedie logicky k interaktívnym postupom pri rozhodovaní, pri ktorých dochádza k výmene informácií medzi rozhodovateľom a riešiteľom. Výmena informácií sa týka jednak podmienok modelu, resp. kritériálnych funkcií, ako aj jednotlivých fáz riešenia, resp. jednotlivých prípustných riešení.

Rozsiahla časť práce je venovaná interaktívnym postupom vektorovej optimalizácie, pri ktorej prebieha dialóg počas viacerých krokov. Na prvom kroku sa získava riešenie úloh vektorovej optimalizácie, na ďalšom rozhodovateľ posudzuje získané riešenie a spravidla kladie nároky na jeho modifikáciu, na základe čoho sa menia niektoré podmienky v úlohe vektorovej optimalizácie, získava sa nové riešenie a pod. Dialóg pokračuje dovtedy, pokiaľ rozhodovateľ nie je s riešením spokojný, resp. keď sa zistí, že riešenie, ktoré požaduje rozhodovateľ, sa nedá získať.

Z množiny čiastkových riešení sa pri úlohách viackritériálnej optimalizácie vyberá tzv. kompromisné riešenie, a to: a) pomocou agregácie jednotlivých účelových funkcií pri použití váh agregácie, b) na základe jednotlivých riešení (podľa jednotlivých účelových funkcií) sa vytvára ideálne riešenie a pri viackritériálnej optimalizácii sa minimalizuje vzdialenosť od tohto ideálneho riešenia.

Pri agregácii účelových funkcií závisí od toho, aké váhy jednotlivým funkciám pripisujeme. Pomocou mier substitúcie možno vyjadriť, o koľko jednotiek je možné zhoršiť i -tú účelovú funkciu, aby sme nahradili jednotkovým zlepšením j -tú účelovú funkciu v danom bode. Uvedená miera substitúcie sa môže využiť priamo pri úprave jednotlivých účelových funkcií v tzv. metóde náhradných hodnôt, alebo úpravou váh jednotlivých účelových funkcií formalizovaným spôsobom (v Ziontsovej-Walleniusovej metóde). V

práci sa v súvislosti s interaktívnym algoritmom uvádza aj Geofrionova metóda, ktorá formalizovaným spôsobom prechádza na jednotlivých krokoch od jedného riešenia k druhému, pričom smer riešenia je ovplyvnený rozhodovateľom, voľbou mier substitúcie v danom bode riešenia. Vcelku sa metódy, založené na mierach substitúcie, hodnotia ako náročné na informáciu a výpočtové postupy, ako metódy, s ktorými sa prakticky ťažko pracuje.

Ďalšia skupina interaktívnych metód je založená priamo na hodnotách jednotlivých účelových funkcií. Rozhodovateľ má určité predstavy o hodnotách účelových funkcií a vie povedať, ktoré hodnoty mu vyhovujú, ktoré treba korigovať, prípadne ktoré mu nevyhovujú. Pochopiteľne, že úprava nevyhovujúcich hodnôt účelových funkcií sa prejaví na zhoršení hodnôt účelových funkcií, ktoré vyhovujú. Uvedených metód bol doteraz rozpracovaný značný počet. V práci sa uvádzajú iba metódy interaktívneho programovania využívajúce ohraničujúce podmienky a metóda STEM s jej niektorými modifikáciami. Obidve metódy využívajú ako základ ideálne riešenie, za pomoci ktorého sa počítajú provizórne riešenia, a tie rozhodovateľ hodnotí. V EML EÚ ČSAV venovali značnú pozornosť metóde STEM, kde bola aj naprogramovaná pre stolný dialógový počítač Wang 2200. V príslušnej práci je dosť podrobný opis algoritmu modifikovanej metódy STEM, ktorý umožňuje riešiť úlohy maximálne s desiatimi kritériálnymi funkciami, pri 58 premenných a 28 obmedzujúcich podmienkach.

Iná skupina interaktívnych metód je založená na výbere z množiny provizórnych riešení. Pri tejto skupine metód rozhodovateľ vyberá niektoré riešenia z podmnožiny efektívnych riešení. Na základe uvedenej voľby sa generujú nové efektívne riešenia, ktoré

sa znovu predložia rozhodovateľovi. Postup sa opakuje dovtedy, pokiaľ rozhodovateľ niektoré z riešení definitívne nezvolí. Najznámejšia z uvedenej skupiny metód je Steuerova metóda, generujúca podľa stanovených pravidiel vektory váh účelových funkcií, pomocou ktorých sa získavajú efektívne riešenia. Ak príslušné riešenie rozhodovateľovi nevyhovuje, možno generovať ďalšie váhy a vytvárať nové účelové funkcie a riešenia, pokiaľ rozhodovateľ nie je s riešením spokojný. Steuerova metóda je rozpracovaná pre lineárne úlohy. Ak kritériálna množina riešení nie je konvexná, možno použiť Choovovu-Atkinsovu metódu za predpokladu, že ohraničujúce podmienky sú lineárne.

Autori v práci ukazujú, ako sa dajú použiť postupy interaktívnej vektorovej optimalizácie pri preferenčnej štruktúre, ktorá nie je jednoznačne vymedzená, ale je nezreteľná. Osobitnú pozornosť venujú úlohám vektorovej optimalizácie so špeciálnou štruktúrou, a to dopravným úlohám a rozmiestňovacím úlohám.

Druhou nosnou časťou knihy sú metódy komplexného vyhodnocovania variantov z interaktívnych aspektov. Rozoberajú sa tu hlavne také problémy, ako je rozsah množiny variantov, dostupné informácie o vzťahu charakteristík variantov a čiastkové hodnotenie variantov.

Pri veľkom rozsahu množiny variantov sa bezpodmienečne požaduje počítačová realizácia. Pri voľbe množiny variantov sa má na myslí množina nedominovaných riešení, ktorá sa dá získať postupným párovým porovnávaním zadaných variantov po n krokoch. K výberu z množiny nedominovaných variantov sa používajú niektoré z klasických pravidiel rozhodovania v podmienkach neurčitosti (maximin, maximax, resp. Hurwicovo rozhodovacie pravidlo).

Výber z množiny variantov sa realizuje pri zadaní žiadúcich charakteristík. Varianty sa môžu hierarchicky usporiadať s prípadným vyjadrením rozhodovateľských preferencií.

Osobitným spôsobom výberu z množiny variantov je väzba variantov založená na prahoch citlivosti (preferencie, indiferencie a dispreferencie). Prahy citlivosti sa využívajú na účely usporiadania, aby sa nahradila neurčitá, resp. nezreteľná relácia reláciou zreteľnou. Na tomto základe je možné usporiadať varianty, ktoré sú preferované (x_i je preferované pred x_j , resp. x_j je preferované pred x_i) a varianty, ktoré sú indiferentné (rovnako dobré). Prahy citlivosti sa využívajú hlavne v metódach Electra (I, II a III). Autori sa k prahom citlivosti vracajú, znovu ich dôsledne interpretujú a ukazujú, že voľba uvedených prahov ovplyvňuje riešenie. Interaktívne prístupy umožňujú vyjadrovať vplyv zmeny prahov na usporiadanie variantov, resp. nájsť a určiť chybu, ak sa dopúšťame pri usporiadaní variantov pri voľbe určitého prahu. Ak sa riešenie úlohy opakuje pre rôzne zadané prahe, spolu s maticou nezreteľných preferenčných relácií možno získať predstavu o povahe riešenej úlohy.

Pri hodnotení významu jednotlivých charakteristík sa uplatňujú váhy. Metódy odhadu váh možno rozložiť do dvoch skupín:

- a) metódy využívajúce názory skupiny expertov,
- b) metódy odhadu váh, ktoré vychádzajú z preferencie jediného rozhodovateľa.

Formalizované postupy sa používajú pri analýze sústavy kritérií s cieľom zistiť konzistentnosť súboru charakteristík, znížiť počet charakteristík a preskúmať vzájomné vzťahy charakteristík. Autori ukazujú, ako je možné skúmať vzťah dvoch ale aj viacerých charakteristík. V tejto oblasti využívajú

výsledky poradových korelácií (Kendallov koeficient poradovej korelácie a Spermanov koeficient). Uvedené metódy sa využívajú aj pri analýze konfliktnosti súboru charakteristík.

Autori okrem uvedených metód opisujú, ako využiť aj novšie metódy, akými sú GUHA a zhuková analýza pri analýze charakteristík. Základom metódy GUHA je logická, resp. logisticko-štatistická analýza štruktúry údajov. Zhuková analýza sa zaoberá metódami triedenia objektov, resp. analýzou ich zhukov, na základe vzdialenosti alebo korelačných koeficientov.

Pomerne podrobne z hľadiska metód riešenia sa rozoberá algoritmus metódy usporiadania variantov Electra III. Autori ju považujú za najdokonalejšiu z metód. Algoritmus síce pracuje s prahmi indiferencie a preferencie, pravda, tieto prahy sa nezadávajú exogénne, s výnimkou rozlišovacej prahovej funkcie, ktorá sa v priebehu výpočtov mení. Výsledkom riešenia príslušnej úlohy sú usporiadané varianty od najefektívnejších k najmenej efektívnym.

Práca je vhodne doplnená niektorými praktickými aplikáciami komplexného vyhodnocovania variantov, a to: návrh strednodobých plánov VHJ na siedmu päťročnicu, výber najefektívnejšieho variantu vodohospodárskych sústav, rozvoj ťažobných oblastí v časovom horizonte 1986–2000 a viac-aspektové hodnotenie priemyslových organizácií. Z viackriteriálnych interaktívnych prístupov sa uvádza model vývozu a dovozu pre strednodobé plánovanie ČSSR.

Štúdia je napísaná na veľmi dobrej úrovni, či už ide o problémy matematické, alebo ekonomické. Teoreticky zdôvodňuje a hodnotí jednotlivé prístupy. Má síce monografický charakter, ale mnohé jej časti iste poslúžia aj študentom a aspirantom.

Kniha má význam pre prax, lebo ukazuje, ktoré rozhodovacie problémy je možné riešiť pomocou rozoberaných metód, aké informácie a podklady pre uvedené problémy treba použiť a ako pri riešení postupovať.

Jozef Sojka

FÁREK, Jiří: **Energetická krize a socialistické společenství**. Praha, Academia 1984. 184 s.

Zvyšujúca sa pozornosť venovaná využívaniu alternatívnych zdrojov energie vo svetovom hospodárstve a šetrenie energiou v ostatných rokoch zatiaľ len málo ovplyvnilo skutočnosť, že ropa aj naďalej zostáva vo vedúcom postavení medzi primárnymi surovinami i v obchode s energetickými surovinami. Má preto kľúčovú úlohu vo vývoji energetickej krízy. To sú príčiny, prečo autor recenzovanej publikácie na ňu zameriava svoju pozornosť (ostatné energetické suroviny a zdroje skúma len okrajovo).

V piatich kapitolách, na ktoré sa práca rozdeľuje, autor skúma: 1. Problémy energie vo vývoji svetového ka-

pitalistického hospodárstva v 70. rokoch; 2. Ekonomické dôsledky energetickej krízy vo svetovej kapitalistickej sústave (vybrané kľúčové okruhy); 3. Predpokladaný vývoj energetickej krízy; 4. Vplyv energetickej krízy na socialistické spoločenstvo (RVHP); 5. Energetický problém v kontexte s úsilím o demokratickú prestavbu medzinárodných ekonomických vzťahov.

Autor na základe bohatého štatistického materiálu plasticky načrtol hlavné ekonomické a politické príčiny, problémy, súvislosti a dôsledky vzniku a vývoja energetickej krízy vo svetovej kapitalistickej sústave v 70. rokoch, skúma jej osobitosti na začiat-

ku tohto desastročia a na základe poznaných skutočností vyslovuje úvahy o jej pravdepodobnom vývine v budúcnosti. Pri svojej analýze poukazuje na špecifiká skúmaných problémov vo vyspelých kapitalistických krajinách a v rozvojových krajinách dovážajúcich ropu, všima si, ako sa premietajú na socialistické krajiny. Obsah práce teda zahŕňa širšiu škálu problémov, než by sa dalo usudzovať zo samého jej názvu.

Ide pritom o problémy často veľmi zložité, ktoré sa v ekonomickej literatúre — či už marxistickej, alebo nemarxistickej — nie vždy totožne vysvetľujú. K takýmto problémom patrí aj charakter OPEC-u a jeho úloha v energetickej kríze. J. Fárek odmieta buržoázne propagandistické tvrdenie stotožňujúce charakter OPEC-u s medzinárodným ropným kartelom. Poukazuje na to, že OPEC je skôr protiváhou zahraničného monopolistického kapitálu v dôsledku kolektívneho boja vedeného objektívne na antiimperialistickom základe. Zároveň však upozorňuje na mnohé protiklady, ktoré možno pozorovať v jeho činnosti, na ohraničenosť jeho antiimperialistického charakteru. Tieto skutočností vyplývajú zo značnej diferenciácie medzi členskými krajinami; jej ďalší vývoj nepochybne poznačí akcieschopnosť OPEC-u v budúcnosti (pozri s. 28 a ďalšie).

Značná pozornosť sa v práci venuje súvislostiam medzi výrobou a spotrebou energie vo vyspelých kapitalistických štátoch, ich reakciám na energetický problém. Dokumentuje sa, ako sú tieto reakcie zložité a protirečivé, ako ich poznačuje živelnosť a vznik nových disproporcií. „Prispôsobovacie stratégie týchto krajín obsahujú v zásade dve rozporné zložky. Po prvé, ofenzívne úsilie o znovuzískanie stratených pozícií pomocou politického a vojenského nátlaku, a po druhé, de-

fenzívne hľadanie nových možností riešenia energetických problémov, vrátane prehlbovania hospodárskych stykov sa socialistickými krajinami a uplatňovania štátnomonopolistickej regulácie v rámci celkovo zúženého akčného priestoru energetickej politiky imperializmu“ (s. 78). Kým „ofenzívnu zložku“ reprezentuje predovšetkým agresívna politika USA na Strednom Východe (pravda, USA nejdú len týmto smerom), „defenzívna zložka“ sa dá pozorovať prakticky vo všetkých vyspelých kapitalistických štátoch v podobe rozličných druhov regulačných opatrení a zásahov v oblasti energetickeho hospodárstva. Orientujú sa na úspory ropy, na zvyšovanie investícií do náhradných energetických zdrojov, na zvyšovanie váhy jadrovej energetiky, na zdražovanie elektriny, palív, ropných produktov atď. Špecifikou „defenzívnych opatrení“ v USA je presadzovanie liberalizácie podmienok činnosti ropných monopolov, vytváranie väčšieho priestoru pre súkromnú iniciatívu, zvyšovanie úlohy trhu. Zameranie pozornosti na energetické úspory a zvyšovanie domácej produkcie energetických zdrojov sa opiera o princíp „deregulácie“, zahrňujúci najmä zrušenie kontroly cien energie na vnútornom trhu, uvoľnenie predpisov, ktoré brzdia širšie využívanie alternatívnych zdrojov energie, a o znižovanie federálnych subvencií na energetický výskum a na urýchlené zavádzanie nových energetických technológií (s. 79).

Zo širokého okruhu skúmaných otázok čitateľa zrejme najviac upútajú problémy zaradené do štvrtej kapitoly, pretože ani socialistické krajiny nie sú izolované od toho, čo sa v oblasti palív a energie v kapitalistickom svete deje, a pretože zabezpečenie palívovo-energetických zdrojov patrí z dlhodobého hľadiska k najvýznamnejším úlohám hospodárskej politiky so-

cialistických krajín, a teda aj našej republiky. Podľa autora „... spoločná stratégia riešenia palivovo-energetického problému v krajinách RVHP v 80. rokoch sa zakladá na hospodárnej a racionálnej spotrebe energetických zdrojov, na uplatňovaní energeticky úspornej technológie a znižovaní energetickej náročnosti, na zvyšovaní podielu jadrovej energie a pevných palív v bilancii primárnych energetických zdrojov v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, na pokračujúcich dodávkach energetických zdrojov zo Sovietskeho zväzu a na všestrannej vzájomnej spolupráci“ (s. 141). Autor ukazuje, že táto spolupráca umožňuje krajinám RVHP maximálne rozvinúť vlastné energetické zdroje. Súčasne tým, že znižuje nároky na dovoz zdrojov z iných oblastí sveta a zvyšuje potenciál dodávok energie z RVHP do ostatného sveta, prispieva i k riešeniu globálneho energetického problému vo svetovom hospodárstve. Pravda, aj keď krajiny RVHP ako celok by vzhľadom na vybavenosť vlastnými palivovo-energetickými zdrojmi aj v súčasnosti mohli udržiavať vysoký stupeň energetickej sebestačnosti a uspokojovať svoje potreby vzájomnými dodávkami, vplyvom viacerých závažných fakto-

rov sa vo väčšine z nich dá očakávať orientácia na diverzifikáciu doplnkových zdrojov energie a širšie využívanie výhod medzinárodnej delby práce (presahujúcej rámec socialistického spoločného) pri zabezpečovaní palív a minerálnych surovín. V tomto smere významnú úlohu budú zohrávať rozvojové krajiny. Ak napr. roku 1970 európske krajiny RVHP dovážali z krajín OPEC-u asi 49 tisíc barelov ropy denne (0,2 % celkového vývozu ropy z OPEC-u), roku 1979 to už bolo 479 tisíc barelov denne, t. j. 1,8 % vývozu krajín OPEC-u.

Záverom možno konštatovať, že na trh našej ekonomickej literatúry sa dostáva užitočná publikácia, ktorá je výsledkom dlhoročnej vedeckovýskumnej práce autora. Prináša viaceré nové pohľady na svetovú energetickú problematiku, na zložité otázky, a najmä súvislosti, ktoré v tejto oblasti jestvujú. Jej obsah možno hodnotiť ako významný príspevok zapadajúci do rámca riešených úloh, ktoré pre oblasť palivovo-energetického hospodárstva vytýčili uznesenia XVI. zjazdu KSČ. Publikáciu by si mali všimnúť všetci, čo sa zaujímajú o problémy svetového hospodárstva.

Drahoš Šibi

Ekonomija truda (formy osuščestvlenija i puti uskorenija). Kijev, Naukova dumka 1984. 341 s.

Publikácia *Ekonomija práce (formy uskutočňovania a cesty zrýchlenia)*, ktorý spracoval kolektív autorov z Ekonomického ústavu Akadémie vied Ukrajinskej SSR — V. F. Andrijenko, V. K. Vrublevskij, M. I. Dolišnij, J. N. Pachomov, V. P. Fokin, N. A. Pantelejev, E. M. Kadackij, V. E. Kozak, S. N. Zlupko, V. N. Novikov — má zásadný význam v rozvoji skúmania nových kvalitatívnych zmien vo výrobných sílách a výrobných vzťahoch.

Už samo zloženie kolektívu autorov, ako aj redakčného kolégia, členmi ktorého sú M. I. Dolišnij, V. K. Vrublevskij, J. N. Pachomov, V. F. Andrijenko, je zárukou vysoko kvalitnej vedeckej práce.

XXVI. zjazd KSSZ stanovil pred sovietsky národ dokončiť v 80. rokoch prechod sovietskej ekonomiky na prevažne intenzívny spôsob rozvoja. Intenzifikácia všetkej činnosti je najdôležitejšou podmienkou rastu efektív-

nosti spoločenskej výroby. Iba v spojení s úlohami a smermi intenzifikácie na súčasnom stupni rozvoja hospodárstva možno riešiť aj otázky ekonomie práce. Skúmanie ekonomie práce si vyžaduje spoluprácu mnohých špecialistov vo všetkých článkoch národného hospodárstva, pretože to je jediná cesta objavenia podmienok, faktorov a rezerv zdokonaľovania ekonomie práce.

Autori publikácie na základe teoretických predpokladov i mnohých praktických skúseností a príkladov skúmajú — a treba zdôrazniť, že komplexne — formy uskutočňovania, spôsoby, ako aj možnosti zdokonaľovania ekonomie práce v podmienkach rozvinutej socialistickej spoločnosti. Práca poukazuje na dôležité závery, ktoré vyplynuli z výskumu, a to: po prvé, že ekonomia práce vo svojej podstate zodpovedá ekonomickej politike KSSZ, po druhé, že ekonomia práce sa môže uskutočňovať iba na základe požiadaviek zosúladenia riadenia hospodárstva s objektívnymi ekonomickými zákonmi, po tretie, že ekonomia práce sa môže dosahovať len ako výsledok uskutočňovania komplexu opatrení ekonomickeho, technického, sociálneho, organizačného, ekologického a vzdelávacieho charakteru, po štvrté, že základom na uskutočňovanie komplexu opatrení v oblasti ekonomie práce je spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov, po piate, že hlavným prostriedkom uskutočňovania ekonomie práce je vedecko-technický pokrok, a po šieste, že výsledok úsilia jednotlivých prvkov je potrebné spájať so zdokonaľovaním celku.

Práca je rozčlenená do deviatich kapitol.

Prvá kapitola je vstupná a zaoberá sa podstatou, funkciami a formami ekonomie práce, zvýrazňuje spätosť rozvinutej socialistickej spoločnosti využívajúcej intenzívne faktory rozvoja

s prvkami ekonomie práce. Zároveň upozorňuje na potrebu neustále prehĺbovať a riešiť zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu na všetkých stupňoch ekonomického riadenia.

Druhá kapitola sa zaoberá problematikou zvýšenia efektívnosti práce v podmienkach zrýchľovania vedecko-technického pokroku. Dôležitým aspektom riešenej problematiky je aj vymedzenie vzájomného vzťahu medzi efektívnosťou a ekonomikou práce. „Výskumy vzájomnej závislosti medzi efektívnosťou a ekonomikou práce v podmienkach VTR potvrdzujú, že najväčší národohospodársky význam nadobúdajú tie ukazovatele, ktoré celkovo odrážajú ekonomiu času“ [s. 63]. Najdôležitejšou sférou pôsobenia zákona ekonomie času je podľa autorov materiálna výroba a základnou formou prejavu je rast efektívnosti a ekonomie produktívnej práce.

Tretia kapitola sa venuje otázkam zdokonaľovania plánovania z hľadiska skúmanej problematiky, ktoré vyplývajú z uznesenia ÚV KSSZ o zdokonaľovaní plánovania a posilnení vplyvu hospodárskeho mechanizmu na zvýšenie efektívnosti výroby a kvality práce. Plánovanie sa chápe ako centrálny prvok v riadení ekonomiky, ktorý je zameraný na celkovú ekonomiu spoločenskej práce prostredníctvom komplexného vplyvu sociálno-ekonomických, technických a organizačných opatrení. Kapitola zdôrazňuje význam zdokonaľovania bilancovania jednotlivých zdrojov, zavádzania vedecky zdôvodnených noriem a preferuje programový prístup pri plánovaní ekonomie práce.

Štvrtá kapitola vyzdvihuje dôležitosť sociálno-ekonomického rozvoja jednotlivých oblastí krajiny a vyrovnávanie ich úrovne, čo sa postupne prejaví aj v produktivite práce a v jej ekonomii. Zvláštnosti jednotlivých oblastí Ukrajinskej SSR zároveň určujú možné re-

zery ich rozvoja. Na vyrovnanie úrovne jednotlivých oblastí sa zavádzajú oblastné cieľové komplexné sociálno-ekonomické programy, ktorých „uskutočnenie významne zvýši úroveň mechanizácie a automatizácie výroby, zlepši organizáciu práce a podmienky pracovnej činnosti, zaktivizuje vnútorné pracovné rezervy, inými slovami, bude napomáhať rozvoj oblastí“ (s. 146). Zároveň autori v kapitole riešia niektoré otázky prírodného prostredia, hlavne v súvislosti s prírodnými zdrojmi a narušením ekologickej rovnováhy.

Ďalšie dve kapitoly sa zaoberajú výrobnou i nevýrobnou sférou a ich úlohou v zdokonaľovaní ekonómie práce. Ťažiskovou otázkou je zdokonalenie ekonomického stimulovania, kde prvou úlohou je vhodným spôsobom zabezpečiť jednotu záujmov kolektívov a jednotlivcov so záujmami i možnosťami celej spoločnosti, čomu zodpovedá aj zvolená metodika formovania a vytvárania mzdových prostriedkov v systéme stimulovania podnikovej sféry. Význam nevýrobnej sféry skúmajú v súvislosti s racionálnym využívaním pracovného, mimopracovného i voľného času, a zároveň ukazujú jednotlivé smery vplyvu nevýrobnej sféry na ekonómiu práce a reprodukciu pracovných zdrojov.

V siedmej kapitole sú spracované otázky ľudského činiteľa a význam jeho profesionálnej prípravy v podmienkach súčasného rozvoja spoločnosti. Vedecko-technická revolúcia prináša podstatné zmeny v obsahu vykonávanej práce, čo sa prejavuje aj v štruktúre pracovníkov a v zmene ich

profesionálnej a kvalifikačnej prípravy, vrátane veľmi dôležitého momentu — prípravy robotníckych kádrov.

V ôsmej kapitole autorský kolektív skúma prednosti racionálneho rozdeľovania pracovných zdrojov na základe využívania úradov pre organizáciu pracovných síl, čím sa scentralizoval prehľad voľných miest i nábor pracovníkov na tieto miesta, a to sa prejavilo v celkovom skvalitnení činnosti organizácie práce. Ďalšie možnosti racionalizácie autori vidia vo vytváraní automatizovaných systémov riadenia v tejto oblasti.

Posledná kapitola hovorí o možnostiach ďalšieho zdokonaľovania organizačných základov národného hospodárstva a jeho jednotlivých článkov, pretože „socialistická spoločnosť má k dispozícii všetky možnosti, aby organizovala výrobné sily a celý ekonomický proces v súlade s nevyhnutnosťou zabezpečenia ekonómie práce“ (s. 288). Preto v zdokonaľovaní organizácie národného hospodárstva vidia autori ďalšie možnosti intenzifikácie a potenciálne rezervy ekonómie práce.

Myšlienky a námety uvedené v publikácii iste budú zdrojom inšpirácie aj pre nás, vzhľadom na potrebu ďalšieho prehlbovania teoretického výskumu i potrebu praktickej aplikácie intenzifikačného úsilia v našom národnom hospodárstve. Prácu kolektívu autorov možno hodnotiť ako cenný a teoreticky obsažný príspevok k ďalšiemu rozpracovaniu teórie rozvoja národného hospodárstva v rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Ladislav Rendoš

SOLUS, G. P. (red.): **Sovremennyye transnacionalnyje korporacii. Ekonomičesko-statičeskij spravočnik.** Moskva, Mysl 1983. 246 s.

Základom stále rastúcej sily monopolov je zosilnený proces koncentrácie a monopolizácie. Súčasný stupeň koncentrácie však nemožno skúmať bez prihliadnutia na medzinárodné aspekty tohto procesu, preto treba privítať vydanie publikácie venovanej tejto problematike. Už v roku 1971 dosiahli transnacionálne a medzinárodné spoločnosti vo svojom vývoji kvalitatívne novú etapu. Po prvý raz v dejinách imperializmu objem zahraničnej výroby prevyšil veľkosť ich exportu z materských krajín. V tom istom roku svetový kapitalistický export predstavoval 310 mld dolárov a priemyselná výroba zahraničných firiem transnacionálnych spoločností dosiahla 330 mld dolárov (s. 8).

V úvodnej časti sa analyzuje miesto, úloha a význam transnacionálnych a medzinárodných spoločností v súčasnom štátnomonopolistickom kapitalizme. Poukazuje sa na to, že zatiaľ čo na začiatku 70. rokov kontrolovali medzinárodné spoločnosti 90 % priamych zahraničných investícií kapitalistických krajín a ich likvidné aktíva viac ako 2-krát prevyšovali celkové zásoby valút centrálnych bánk týchto krajín, ako aj medzinárodných menových organizácií, potom v 80. rokoch v rámci svetového kapitalistického hospodárstva pripadlo na tieto spoločnosti približne 40 % priemyselnej výroby, 60 % zahraničného obchodu a zhruba 80 % rozpracúvanej technológie (s. 7).

Monopolistická podstata, motívy činnosti, bezprostredná spojitost s formovaním vojenskopriemyselného komplexu, s rozdávaním vojnovnej psychózy, organizovanie lokálnych vojen a prevratov v mnohých krajinách — to všetko sú reakčné prvky aktivity monopolov, ktoré sa naplno prejavujú v činnosti zbrojárskejších spoločností (s. 9).

V publikácii sa analyzujú najsilnejšie transnacionálne a medzinárodné monopoly USA, Japonska, Veľkej Británie, NSR, Francúzska, malých krajín západnej Európy, Talianska, Kanady, ako aj spoločností z ostatných krajín.

Americké transnacionálne korporácie spravidla výrazne predstihujú svojich západoeurópskych a japonských konkurentov, a to tak rozmermi koncentrácie, ako aj stupňom medzinárodnosti. V roku 1980 medzi 50 najsilnejších monopolov kapitalistického sveta patrialo 22 korporácií amerických, 19 západoeurópskych, 5 japonských a 4 korporácie z ostatných kapitalistických štátov (s. 19).

Osobitná časť sa venuje skúmaniu zbrojárskejších monopolov Spojených štátov. V tejto časti sa uvádza zoznam najsilnejších dodávateľov Pentagónu v roku 1980 podľa hodnoty získaných kontraktov (s. 87–88). Takto si čitateľ môže urobiť prehľad o vojenskopriemyselnom komplexe v USA ako celku.

V dôsledku intenzívneho procesu monopolizácie sa v západoeurópskych ekonomikách sformovali obrovské monopoly, ktoré vo svojich rukách sústreďujú značnú časť výroby. Spravidla ide o 3–4 monopoly, ktoré ovládajú 50 % a viac výroby daného odvetvia. Vysoký stupeň monopolizácie v západoeurópskych krajinách na jednej strane podporuje zahraničnú expanziu, zvyšuje stupeň monopolizácie v rámci kapitalistickej sústavy ako celku. Na druhej strane silné pozície monopolov na zahraničných trhoch pomáhajú monopolom zlepšiť si konkurenčnú schopnosť voči domácim partnerom. Pritom ide predovšetkým o monopoly najsilnejších krajín západnej Európy — NSR, Veľkej Británie, Francúzska, a Talianska.

Aj monopolizačný proces v japon-

skej ekonomike prebiehal v ostatných desaťročiach rýchlym tempom. Dosiahnutá úroveň monopolizácie sa opierala o vysoký stupeň koncentrácie výroby a kapitálu. Panstvo monopolov v japonskej ekonomike na druhej strane podmienilo zahraničnú expanziu, pre ktorú je charakteristický rozvoj exportu kapitálu pred exportom tovarov. Už na začiatku 80. rokov sa japonské spoločnosti zaradili medzi šesť základných vývozcov kapitálu. Vzhľadom na pôsobenie zákona nerovnomerného hospodárskeho a politického vývoja možno v blízkej budúcnosti očakávať výrazné zlepšenie pozícií japonských spoločností vo vzťahoch k svojim konkurentom (s. 93).

V západnej Európe existuje 16 malých krajín, z ktorých však len štyri krajiny — Holandsko, Belgicko, Švajčiarsko a Švédsko — majú obrovské monopoly, schopné konkurovať najsilnejším spoločnostiam kapitalistického sveta. Medzinárodná expanzia týchto transnacionálnych spoločností viedla k tomu, že v zahraničných filiálkach

sa vytvára približne 25 % hrubého národného produktu uvedených krajín. Švajčiarske filiálky produkujú 5,5-krát viac tovarov, ako sa vyváža z krajiny (s. 201).

V práci sa popri celkovej charakteristike jednotlivých spoločností uvádzajú i základné finančno-ekonomické ukazovatele, ktoré dávajú predstavu o rozsahu ich operácií. Ide napríklad o obrat, aktíva, celkový kapitál, zisk, počet zamestnancov v materskej krajine i v zahraničí a pod.

Možno teda konštatovať, že sa nám dostáva do rúk užitočná a potrebná práca, a to tak z myšlienkového, obsahového, ako aj z faktografického hľadiska. Recenzovanú publikáciu možno odporučiť odborníkom, zaoberajúcim sa problémami ekonomiky súčasného kapitalizmu, ale aj študentom ekonomických škôl, vedeckým aspirantom a propagandistom, ktorí v nej nájdu množstvo štatistického materiálu.

Jana Černá

Z novej ekonomickej literatúry

KUBAŠ, Pavol a kol.: **ASR v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe**. Bratislava, Príroda 1984. 213 s.

Využívaniu výpočtovej techniky v riadiacej práci a budovaní ASR sa venuje v poslednom období zvýšená pozornosť. V podmienkach vedecko-technickej revolúcie je využívanie a rozvíjanie automatizovaných systémov riadenia účinným prostriedkom zabezpečovania a optimálneho usmerňovania reprodukčného procesu aj v rezorte poľnohospodárstva a výživy. Preto treba privítať recenzovanú publikáciu, ktorá prináša najnovšie informácie k danej problematike. Člení sa na dve časti. Okrem vedúceho autorského kolektívu ju napísali A. Cenigová, J. Krch-nák, K. Novotný a Š. Paulíny.

V prvej časti autori venujú pozornosť metodologickým prístupom k budovaní ASR. Rozoberajú poslanie, úlohy a organizačnú štruktúru rezortu poľnohospodárstva a výživy. Poukazujú na miesto, úlohy a význam ASR, ako aj na východiská, z ktorých sa musí vychádzať pri jeho budovaní. Okrem definície ASR vysvetľujú jeho podstatu, hlavné činitele technického rozvoja v riadení a uvádzajú členenie ASR v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe. V závere prvej časti publikácie oboznamujú organizátorov a projektantov ASR s postupom prác a s obsahovou stránkou projektovej dokumentácie. Podrobne rozoberajú štádiá budovania ASR, ako je predprojektová príprava, projektovanie, zavádzanie do užívania, údržba a ďalší rozvoj ASR.

Druhá časť publikácie sa venuje realizácii ASR do konkrétnych organizácií agrokomplexu, a to do podnikov poľnohospodárskej prvovýroby, potravinárskeho priemyslu, ako aj do organizácií služieb. V knihe nechýbajú informácie ani o etapách doterajšieho vývoja ASR. Okrem budovania ASR v jednotlivých organizáciách rezortu sa autori zaoberajú aj možnosťami automatizácie riadenia technologických procesov, a to využitím mikroelektroniky, a osobitne mikroprocesorovej techniky, v čom sú ešte značné rezervy.

Dlhodobým cieľom budovania ASR v danej sfére je zdokonaľovať riadenie odvetvia poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu v celej hierarchickej štruktúre tohto riadenia a zabezpečovať vertikálnu integráciu v oblasti organizačných, metodických, riadiacich a informačných vzťahov. V tejto súvislosti autori rozoberajú organizačné, technické, kádrové a právne zabezpečenie budovania ASR.

Zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia vyžaduje zvyšovať kvalitu rozhodovacieho procesu, komplexnosť a pohotovosť informačného zabezpečenia, ako aj cieľavedomú racionalizáciu samej technológie. Tieto tri základné faktory zvyšovania účinnosti riadiacej práce sa musia stať kľúčovým hľadiskom pre tvorbu, budovanie a využívanie ASR na jednotlivých stupňoch

riadiacej vertikály. Uvedené i ďalšie tendencie, ktoré sa budú uplatňovať pri automatizácii v riadiacej práci a grokomplexu, autori rozoberajú v závere knihy.

Recenzovaná publikácia oboznamuje čitateľov s celým rozsahom problematiky spojenej s racionálnou tvorbou ASR v podmienkach poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu. Poukazuje na potrebu integračných väzieb, vyplývajúcich z reprodukčného procesu a z nevyhnutnosti zachovať racio-

nálne zásady pri analýze, projektovaní i praktickej realizácii, čo umožní značne znížiť prácnosť a náklady spojené s výstavbou ASR na jednotlivých stupňoch riadiacej vertikály. Rozpracúva hlavne všeobecne odporúčané pravidlá, a nie nejaký trvale platný návod pre budovanie ASR, a načrtáva racionálne smery a východiská, ktoré by sa mali pri budovaní ASR rešpektovať. Publikáciu hodno odporúčať na bližšie štúdium.

Jaroslav Kondáš

BALÁZS, Judit: **Die Türkei. Das Phänomen des abhängigen Kapitalismus.** Budapest, Akadémiai Kiadó 1984. 262 s.

Problematika Turecka a Turkov v našom širšom povedomí a aj v literatúre¹ vystupuje predovšetkým v historickom rúchu tureckej územnej expanzie a lúpežných výbojov, ktoré citeľne poznačili — hospodársky a stratami životov — aj Slovensko. Hospodárske a politické osudy Turecka a Turkov sú však pre nás zaujímavé aj v období, v ktorom nás tento štát a toto etnikum už negatívne — a v podstate ani pozitívne — neovplyvňovalo a neovplyvňuje. Vývin Turecka v období úpadku a po zániku Osmanskej ríše predstavuje totiž špecifický, modelový prípad krajiny a národa na rozmedzí svetov: Európy a Ázie, priemyselne rozvinutých štátov a agrárnych rozvojových krajín, socializmu a kapitalizmu. Maďarská autorka J. Balázsová si dobre uvedomuje „modelovosť“ tureckej spoločnosti a ekonomiky, a preto v jej historicko-ekonomickej práci prinajmenej mierne prevažuje ekonómia nad históriou, ako aj výklad systémových súvislostí nad chronologickým opisom.

Za úspešný pokladám autorkin ústredný pojem, *závislý kapitalizmus*, ktorým sa usiluje zachytiť systémovú špecifiku tureckej spoločnosti v súčasnej vývinovej epoche, spoločnosti, ktorá išla cestou industrializácie rozvojovej krajiny kapitalistickými a štátnomopolistickými metódami.

Hoci — ako sme už naznačili — autorka oprávnené venuje sústavnú pozornosť výronovzťahovému základu vývinu tureckej spoločnosti, vydarené sú i historicko-analytické pasáže knihy, ktoré výstižne ukazujú príčiny a priebeh rozpadu Osmanskej ríše, dejinnú úlohu K. Atatürka a jeho etatizmu ostro odlišného od „klasického“ kapitalistického liberalizmu, ako aj peripetie ďalšieho vývoja až do prvej polovice 70. rokov. Cenný je aj pomerne bohatý faktografický materiál kvantitatívneho aj kvalitatívneho charakteru, ktorý autorka v tejto súvislosti v knihe uvádza.

Osobitne chceme vyzdvihnúť časť knihy venovanú rozboru plánovania v

¹ Z novších prác na túto tému pozri napr.: Rabovali Turci... Bratislava, Tatran 1972. 280 s.; KOPČAN, V. — KRAJČOVIČOVÁ, K.: Slovensko v tieni polmesiacu. Martin, Osveta 1983. 216 s.

Turecku. Hoci miestami J. Balázsová formuláciami i proporciami textu trochu preceňuje technickú a metodickú stránku plánovania, venuje zároveň hlbokú pozornosť záujmovej stránke plánovania, skúmaniu otázky, „ktoré spoločenské sily stoja za plánovaním“ (s. 216), skúmaniu spoločensko-ekonomickej podstaty (charakteru) plánovania a plánov.

Nedostatky nachádzame v recenzovanom diele iba malé. Stretáme sa s drobnými nepresnosťami a rozpornosťami textu (napr. s. 212–214), proporcie venované jednotlivým problémom sú dakedy mierne sporné. Autorka sa opiera o bohatú literatúru a pramené práce, viac však mohla azda využiť práce známeho západonemeckého ekonóma F. Baadeho venované Turecku (kde žij v rokoch 1934–1946). Cenné by bolo, keby autorka dotiahla svoju historickú analýzu do druhej polovice

70. rokov, a prípadne až do začiatku 80. rokov.

Záverom konštatujeme, že Judit Balázsová napísala hodnotné vedecké dielo, ktoré má svoju užitočnosť pre odborníkov z rôznych oblastí hospodárskych dejín, politickej ekonomie kapitalizmu, ekonomiky rozvojových krajín i svetovej ekonomiky. Zaujme však aj ľudí so širším profilom, lebo sa zaujímavo a vcelku prístupným štýlom vyslovuje o všeobecnom fenoméne ekonomického rozvoja, o jeho spoločenskej základni, zdrojoch, úskaliach, medziach a štrukturálnych súvislostiach a o problematike plánovania ekonomického rozvoja, aj keď to robí „iba“ v hraniciach historicko-geograficky konkrétneho, no — ako sme už povedali — zároveň „modelového“ prípadu Turecka.

Jozef Markuš

Za Josefom Niklom

Rovy zakladateľov marxistickej ekonomickej vedy v ČSSR sa opäť rozšírili: 26. mája tohto roku náhle zomrel vo veku nedožitých 69 rokov prof. Dr. Josef Nikl, DrSc., bývalý dlhoročný riaditeľ Ekonomického ústavu ČSAV.

Josef Nikl prežil neľahký, no bohatý život. V ťažkých rokoch okupácie bol väznený v koncentračnom tábore v Sachsenhausene. Nezabudol na tieto roky nikdy; ani ako publicista, ani ako aktívny predstaviteľ Zväzu protifašistických bojovníkov, kde vykonával aj funkcie predsedu Českého zväzu a podpredsedu Federálneho zväzu. Za veľké zásluhy na tomto poli bol viackrát vyznamenaný.

V Ekonomickom ústave ČSAV pôsobil od jeho založenia. Medzi prvými československými ekonómami obhájil kandidátsku dizertačnú prácu; cenným syntetickým dielom bola jeho doktorská dizertačná práca. Ťažiskom jeho vedeckého odkazu sú práce o medziodvetvových vzťahoch a o postavení poľnohospodárstva ČSSR v procese tvorby a rozdeľovania národného dôchodku. Významná je z tejto oblasti jeho monografia *Hodnotové vzťahy medzi štátom a zemiedľskými závodmi* (1962). Na Josefa Nikla, ako riaditeľa EÚ ČSAV, pripadla aj podstatná časť zložitej úlohy konsolidácie československého základného ekonomického výskumu po roku 1969.

Súdruh Nikl vykonal kus práce aj pri výchove vysokoškolsky vzdelaných ekonómov a vedeckých pracovníkov; osobitne spomíname na jeho seriózne postoje v komisiách pre obhajobu kandidátskych a doktorských dizertačných prác. Chceme pripomenúť aj jeho kladný vzťah k slovenskej ekonomickej vede, k slovenským ekonómom, pozorné a žičlivé sledovanie ich vedeckých výsledkov.

Nielen z geografického, ale aj zo širšieho a hlbšieho životného hľadiska sa uzaviera priam symbolický kruh: telesné pozostatky Josefa Nikla sa vrátili do jeho rodiska — do dedinky Bělá na Českomoravskej vrchovine.

Češť pamiatke Josefa Nikla!

Redakčná rada a redakcia
Ekonomického časopisu

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísľujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. VLACHYNSKÝ, Karol, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. TUTKA, Jozef, CSc., Výskumný ústav lesného hospodárstva, Marxova 2175, 960 92 Zvolen – Ing. MARKUŠOVÁ, Mária, Československá obchodná a priemyselná komora, Gorkého 9, 816 03 Bratislava – Ing. GÁL, Fedor, CSc., Výpočtové stredisko SAV, Dúbravská 9, 842 35 Bratislava – Ing. CZESANY, Slavoj, CSc., Ústřední ústav národohospodárského výzkumu, nám. Hrdinů 4, 140 04 Praha 4 – Ing. KOMINKOVÁ, Zora, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKEHO ČASOPISU číslo 9/33/1985

MARKUŠ, Jozef: Štruktúrna adaptácia ako funkcia hospodárskeho mechanizmu
 KUBACKA, Jozef: Všeobecné tendencie v tvorbe finančnej základne socialistických priemyslových podnikov

ŠUJAN, Ivan — OLEXA, Michal — ORSÁGOVÁ, Judita: Analýza nerovnomerného vývoja produkcie v odvetviach priemyslu v prvých troch rokoch 7. päťročnice
 DURKOVIČ, Herbert: Efektívnosť využívania výskumno-vývojovej základne a urýchľovanie vedecko-technického rozvoja

HLAVATÝ, Egon: Niektoré poznatky z experimentálneho overovania opatrení na zvýšenie účinnosti riadenia vonkajších ekonomických vzťahov

BŮHM, Petr: Vývoj, súčasná orientácia a vybrané problémy chozrasčotu v zemědělství

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 8/33/1985

TOMS, Miroslav: Souhrnná hospodárnost — komparatívni analýza různých přístupů

SEJÁK, Josef: K pojetí společensky nutných nákladů

KASAN, Jan: K problematice cen plánové vybilancovanosti

KAMENÍČKOVÁ, Věra: Tendence a faktory vývoje zásob v československé ekonomice

KRÍŽ, Karel: K měření efektů v socialistické ekonomice II

ČASTORÁL, Zdeněk: Propojování společenských, přírodních a technických věd na cestě k vyšší efektivitě řízení

BÁRTA, Imre: Změna priorit v investiční politice MLR

HELÍSEK, Mojmír: Mezinárodní měnový fond v současné ekonomické a politické strategii imperialismu

POLOUČEK, Stanislav — TOŠENOVSKÝ, Josef: Úrokové sazby, monetarismus a hospodářská politika americké vlády

EKONOMICKEHO ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 33, 1985, č. 8. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ivan Okáli, výkonný redaktor Jozef Markuš, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SÄGNER, D-8000, München 34, Postfach 34 01 08, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1985